नं० २१६ — घ
शिशुपालवधः (काव्यम्)
पत्राणि १६६ (सम्पूर्णः)
कर्त्ता कविमाघः

...गणेशाय नमः

[illegible] नमः

काव्य

माघ

२०५०

[illegible]

[illegible]

माघ

१

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रियः पतिः श्रीमति शासितुं जगज्जगन्निवासो वसुदेवसद्मनि
वसन्ददर्शावतरन्तमम्बराद्धिरण्यगर्भाङ्गभुवं मुनिं हरिः ॥ १ ॥ द्विधाकृतात्मा किम
यं दिवाकरो विधूमसप्तार्चिः किमयं कृशानुः ॥ गतं तिरश्चीनमनूरुसारथेः प्रसि
द्धमूर्ध्वज्वलनं हविर्भुजः ॥ २ ॥ पतत्यधो धाम विसारि सर्वतः किमेतदित्याकुलमीक्षि
तं जनैः ॥ चयस्त्विषामित्यवधारितं पुरा ततः शरीरीति विभाविताकृतिं ॥ ३ ॥ विभुर्वि
भक्तावयवं पुमानिति क्रमादमुं नारद इत्यबोधि सः ॥ नवानधोऽधो बृहतः पयोध
रान्समूढकर्पूरपरागपाण्डुरं ॥ क्षणं क्षणोत्क्षिप्तगजेन्द्रकृत्तिना स्फुटोपमं भूति
सितेन शंभुना ॥ दधानमम्भोरुहकेसरद्युतीर्जटाः शरच्चन्द्रमरीचिरोचिषं ॥ ५ ॥ वि

मम हृदः पुंजे तेजुग्ने इति विश्वः १२

राम

१

पाकपिंगास्तुहिनस्थलीरुहो धराधरेंद्रं व्रततीततीरिव ॥ पिशंगमौंजीयुजमर्जुनच्छ
विं वसानमेणाजिनमंजनद्युति ॥६॥ सुवर्णसूत्राकलिताध्वरांबरं विडंबयंतं शितिवा तिर
ससस्तनुं ॥ विहंगराजांगरुहैरिवायतैर्हिरण्मयोर्वीरुहवल्लितंतुभिः ॥७॥ कृतोपवीतं
हिमशुभ्रमुच्चकैर्घनं घनांते तडितां गुणैरिव ॥ निसर्गचित्रोज्वलसूक्ष्मपक्ष्मणा ल
सद्बिसच्छेदसितांगसंगिना ॥ चकासतं चारुचमूरुचर्मणा कुथेन नागेंद्रमिवेंद्र
वाहनं ॥ अजस्रमास्फालितवल्लकीगुणक्षतोज्वलांगुष्ठनखांशुभिन्नया ॥९॥ पुरः
प्रवालैरिव पूरितार्धया विभांतमच्छस्फटिकाक्षमालया ॥ रणद्भिराघट्टनया नभ
स्वतः पृथग्विभिन्नश्रुतिमंडलैः स्वरैः ॥१०॥ स्फुटीभवद्ग्रामविशेषमूर्छनामवे

माघ

२

इत्वलिष्ठत इत्यर्थः।

मार्गमहर्तान्मुहुर्मुहुः॥ निवर्त्य सोनुव्रजतः कृतानतीनतीन्द्रियज्ञाननिधिर्नभः
सदः ॥११॥ समासदत्सादितदैत्यसंपदः पदं महेन्द्रालयचारुचक्रिणः ॥ पतत्पतंग
प्रतिमस्तपोनिधिः पुरोस्य यावन्न भुवि व्यलीयत ॥१२॥ गिरेस्तडित्वानिव तावदु
च्चकैर्जवेन पीठादुदतिष्ठदच्युतः ॥ अथ प्रयत्नोन्नमितानमत्फणैर्धृते कथंचित्फ हलायुधानां तरं ४
णिनां गणैरधः ॥१३॥ न्यधायि यस्तामभिदेवकीसुतं सुतेन धातुश्चरणौ भुवस्त
लौ ॥ तमर्घ्यमर्घ्यादिकयादिपूरुषः सपर्यया साधु स पर्यपूपुजत् ॥१४॥ गृहानुपै
तुं प्रणयादभीप्सवो भवन्ति नापुण्यकृतां मनीषिणः ॥ नयावदेतावुदपश्यदुच्छि राम
तौ जनस्तुषाराञ्जनपर्वताविव ॥१५॥ स्वहस्तदत्ते मुनिमासने मुनिश्चिरंतनस्ता २

अत्यंतं ३

सः

वर्द्मभिन्यवीविशत् ।। महामहानीलशिलारुचः पुरो निषेदिवान्कंसकृषः स विष्टरे
श्रितोदयाद्रेरभिसायमुच्चकैरचूचुरच्चन्द्रमसोभिरामतां ।। विधाय तस्या ।।१५।।
पचितिं प्रसेदुषः प्रकाममप्रीयत यज्वनां प्रियः ।।१७।। ग्रहीतुमार्यान्परिचर्यया मुहु
र्महानुभावा हि नितान्तमर्थिनः ।। अशेषतीर्थोपहृताः कमण्डलोर्निधाय पाणा
वृषिणाभ्युदीरिताः ।।१८।। अघौघविध्वंसविधौ पटीयसीर्नतेन मूर्ध्ना हरिरग्र
हीदपः ।। स काञ्चने यत्र मुनेरनुज्ञया नवाम्बुदश्यामवपुर्न्यविक्षत जिगाय जम्बू
जनितश्रियः श्रियं सुमेरुशृङ्गस्य तदा तदासनं ।।१९।। सतप्तकार्तस्वरभास्व
राम्बरः कठोरताराधिपलाञ्छनच्छविः ।। विदिद्युते वाडवजातवेदसः शिखाभि

पर्याप्तिं

अत्यंतं ४

चर्य ३

मू

समर्थतराः

ताभ्रिष्टहृद्दवीं मनसांनिधिधिः ॥२०॥ रथांगपाणेः पटलेन रोचिषामृषित्विषः संवलिता विरेजि
रे चलत्पलाशांतरगोचरास्तरोस्तुषारमूर्तेरिव नक्तमंशवः ॥२१॥ प्रफुल्लतापिच्छ
निभैरभीषुभिः शुभैश्च सप्तच्छदपांसुपांडुभिः ॥ परस्परेण छुरितामलच्छवी त
देकवर्णाविव तौ बभूवतुः ॥२२॥ युगांतकालप्रतिसंहृतात्मनो जगंति यस्यां सविका
शमासत ॥ तनौ ममुस्तत्र न कैटभद्विषस्तपोधनाभ्यागमसंभवा मुदः ॥२३॥ निद
घधामानमिवाधिदीधितिं मुदा विकासं मुनिमभ्युपेयुषी ॥ विलोचने बिभ्रदधिश्रि
तश्रियी स पुंडरीकाक्ष इति स्फुटोऽभवत् ॥२४॥ सितं सितिम्ना सुतरां मुनेर्वपुर्विसारि
भिः सौधमिवाथ लंभयन् ॥ द्विजावलिव्याजनिशाकरांशुभिः शुचिस्मितां वाचम
वोचदच्युतः ॥२५॥ हरत्यघं संप्रति हेतुरेष्यतः शुभस्य पूर्वाचरितैः कृतं शुभैः ॥ श

रं भाजां भवदीयदर्शनं व्यनक्ति कालत्रितयेऽपि योग्यतां ॥२६॥ जगत्यप
र्याप्तसहस्रभानुना नयन्नियंतुं समभावि भानुना ॥ प्रसह्य तेजोभिरसं
ख्यतां गतैरदस्त्वया नुन्नमनुत्तमं तमः ॥२७॥ कृतः प्रजाक्षेमकृता प्रजास्रजा
सुपात्रनिक्षेपनिराकुलात्मना ॥ सदोपयोगेपि गुरुस्त्वमक्षयो निधिः श्रु
तीनां ध्वनसंपदामिव ॥२८॥ विलोकनेनैव तवामुना मुने कृतः कृतार्थोस्मि
निबर्हितांहसा ॥ तथापि शुश्रूषुरहं गरीयसीर्गिरोऽथवा श्रेयसि केन तृप्य
ते ॥२९॥ गतस्पृहोप्यागमनप्रयोजनं वदेति वक्तुं व्यवसीयते यया ॥ तनोति
नस्तां मुदितात्मगौरवो गुरुस्तवैवागम एष धृष्टतां ॥३०॥ इति ब्रुवंतं तमुवाच

संव्रतीनवाप्यमिछंपुरुषोत्तमत्वया॥ त्वमेवसाक्षात्करणीयइत्यतः किमस्ति
कार्यंगुरुयोगिनामपि॥ ३१॥ उदीर्णरागप्रतिरोधकंजनैरभीक्ष्णमक्षुण्णतयाति
दुर्गमं॥ उपेयुषोमोक्षपथंमनस्विनस्त्वमग्रभूमिर्निरपायसंश्रया॥ ३२॥ उदा
सितारंनिगृहीतमानसैर्गृहीतमध्यात्मदृशाकथंचन॥ बहिर्विकारंप्रकृतेः
पृथग्विदुःपुरातनंत्वांपुरुषंपुराविदः॥ ३३॥ निवेशयामासिथहेलयोद्धृ
तंफणाभृतांछादनमेकमोकसः॥ जगत्त्रयैकस्थपतिस्त्वमुच्चकैरहीश्वर
स्तंभशिरःसुभूतलं॥ ३४॥ अनन्यगुर्व्यास्तवकेनकेवलंपुराणमूर्तेर्महि
मावगम्यते॥ मनुष्यजन्मापिसुरासुरान्गुणैर्भवान्[illegible]वोछेदकरैःक

रोत्सपत्यः ॥ २५ ॥ जगदेकरक्षिन्नति भारमेत्र दामनं किं जत्वं त्रिदिवादवा
तरः ॥ उदूढलोकत्रितमेन साम्प्रतं गुरुर्धरित्री क्रियते तरां त्वया ॥ २६ ॥ नि
जौजसो ज्ञापयितुं जगद्गुहामुपाजिहीर्षन्न महीतलं यदि । समाहितैरप्य
निरूपितस्ततः पदैर्दृशः स्याः कथमीदृशा भवान् ॥ २७ ॥ उपप्लुतं पातु महोम
होद्धतैस्त्वमेव विश्वंभर विश्वमीशिषे । ससत्वरं वेःक्षाजयितुं तमेकतः स्वप
तमस्कोऽमुमजीमसंनमः ॥ २८ ॥ करोति कं सादि महीमतावव्याजेनोमृगा
णां मिवमनवस्तवं ॥ हरेर्हिरण्याक्षपुरः सराद्रसुरद्विपद्विषः प्रस्तुतस्माति
रस्क्रिया ॥ २९ ॥ अवरत्न एव स्वयमुच्छ्रितश्रमः क्रमेण पेष्टुं भुवनद्विषामसि ॥

तथापि वा वाचालतया युनक्ति मां मिथस्त्वदाभाषणलोलुपं मनः ॥
॥ ३९ ॥ तदिंद्रसंदिष्टमुपेंद्र यद्वचः क्षणं मयाविश्वजनीनमुच्यते ॥ स
मस्तकार्येषु गतेन धुर्यतामहिद्विषस्तद्भवतां निशम्यतां ॥ ४० ॥
अभूदभूमिः प्रतिपक्षजन्मनां भियां तनूजस्तपनद्युतिर्दितेः ॥
यमिंद्रशब्दार्थनिषूदनं हरेर्हिरण्यपूर्वं कशिपुं प्रचक्षते ॥ ४१ ॥
समत्सरेणासुर इत्युपेयुषा चिराय नाम्नः प्रथमाभिधेयतां ॥
भयस्य पूर्वावतरस्तरस्विना मनःसु येन द्युसदां न्यधीयत ॥ ४२ ॥

१ प्रथमप्रवेशः

दिशांमयीशां स्वस्तु मे यतः सुरानपास्यतं राजहन्ताः स्त्रिबेविये ॥
अवापुरारम्भततं श्च लोकृतिप्रवादनुश्चै रयशस्करं प्रियः ॥ ७ ॥
भुराणि दुर्गाणि निमग्नतं मामुयं ब्रजानि मूराणि वनान्य वकं शुकाः ॥ दुर्गेशः ३
स्वरूपभाक्नैक फलानि नाकिनां गलैर्यमाशंस्यतदादिविक्रिये ॥ ८ ॥
ससंवसिष्यनुर्भुवनान्तरेषु यां यदद्वयां क्षिप्रियदामयः प्रियां ॥ ९
कारितस्तोभुकुरोपलस्थलत्करैस्त्रिंसंध्यां त्रिदशैर्दिशे नमः ॥ १० ॥
सराष्ट्रराभिन्नवनेन विभ्रतान्तसिंहसैंहीमतनुं तनुं त्वमा ॥

दर्पोद्धतः साराज्ञमयस्याः २

स मुग्धकांतास्तनसंगभंगुरैरुरोविदारं प्रतिचस्करे नखैः ॥ ४७ ॥ विनो
दमिच्छन्नथ दर्पजन्मनो रणेन कंड्वास्त्रिदशैः समं पुनः ॥ स रावणो ना
म निकामभीषणं बभूव रक्षः क्षतरक्षणं दिवः ॥ ४८ ॥ प्रभुर्बुभूषुर्भु
वनत्रयस्य यः शिरोऽतिरागाद्दशमं चिकर्तिषुः ॥ अतर्कयद्विघ्नमिवेष्ट
साहसः प्रसादमिच्छासदृशं पिनाकिनः ॥ ४९ ॥ समुत्क्षिपन्यः पृथि
वीभृतां वरं वरप्रदानस्य चकार शूलिनः ॥ त्रसत्तुषाराद्रिसुतास
संभ्रमस्वयंग्रहाश्लेषसुखेन निष्क्रयं ॥ ५० ॥ पुरीमवस्कंद लुनीहि नं

दनं मुषाणं रत्नानि हरन्सुराङ्गनाः ॥ विगृह्य चक्रे नमुचिद्विषा बली
य इत्थमस्वास्थ्यमहर्निशं दिवः ॥५१॥ सलीलयातानि न भर्तुरभ्रमोर्न
चित्रमुच्चैःश्रवसः पदक्रमं ॥ अनुद्रुतः संयति येन केवलं बलस्य श
त्रुः प्रशशंस शीघ्रतां ॥५२॥ अशक्नुवन्सोढुमधीरलोचनः सहस्र
रश्मेरिव यस्य दर्शनं ॥ प्रविश्य हेमाद्रिगुहागृहान्तरं निनाय बिभ्यद्दि
वसानि कौशिकः ॥५३॥ बृहच्छिलानिष्ठुरकंठघट्टनाद्विकीर्णलोलाग्नि
कणं सुरद्विपः ॥ जगत्प्रभोरप्रसहिष्णु वैष्णवं न चक्रमस्याक्रमता

ल्लिवंध्यरं ॥ ५८ ॥ विभिन्नशंखः कलुषीभवन्मुहुर्मदेन दंती वमनुष्यधर्म
एः ॥ निरस्तगांभीर्यमपास्तपुष्पकः प्रकंपयामास न मानसं न सः ॥ ५८ ॥
रणेषु तस्य प्रहिताः प्रचेतसा सरोषडुंकारपराङ्मुखीकृताः ॥ प्रहर्तुरे
वोरगराजरज्जवो जवेन कंठं सभयाः प्रपेदिरे ॥ ५३ ॥ परेतभर्तुर्महिषो
मुनाप्यनुर्विध्यानुंनुत्स्वातविषाणमंडलः ॥ हतेपि भा रेन हतस्य
पा भयात्व मार दुःखेन महान संछिरः ॥ ५१ ॥ स्वटवान्सशंकः समयेषु
वावपिस्कितः कराग्रैरसमग्रपातिभिः ॥ अवमर्दवमोदकबिंदुमौक्ति

विलासिनीविभ्रमदंतपत्रिकेति पाठः । २

कैरलं चकारांस्य यधूरह स्फुरः ॥ ५८ ॥ कलासमग्रेण गृहानमुंचता
मनस्विनीरुत्कयितुं पटीयसा ॥ विलासिनस्तस्य वितन्वता रतिं न नर्म
साचिव्यमकारि नेंदुना ॥ ५९ ॥ विदग्धलीलोचितदंतपत्रिका विधि
त्सया नूनमनेन मानिना ॥ न जातु वैनायकमेकमुद्धृतं विषाणमद्यापि
पुनः प्ररोहति ॥ ६० ॥ निश्शांतनारीपरिधानधूननस्फुटागसाप्यूरु
षु लोलचक्षुषः ॥ प्रियेण तस्यानपराधबाधिताः प्रकंपनेनानुचकं
पिरे सुराः ॥ ६१ ॥ तिरस्कृतस्तस्य जनाभिभाविना मुहुर्महिम्ना महसां

महीयसां ॥ बभार बाष्पैर्द्विगुणीकृतं तनुस्तनूनपाद्धूमवितानमाधि-
जैः ॥ ६२ ॥ तदीयमातंगघटाविघट्टितैः कटस्थलप्रोषितदानवारिभिः ॥ गृ-
हीतदिक्कैः पुनर्निवर्त्तिभिश्चिरस्य याथार्थ्यमलंभि दिग्गजैः ॥ ६३ ॥
परस्य मर्माविधमुज्झतां निजं द्विजिह्वतादोषमजिह्मगामिभिः ॥ तमि-
द्धमाराधयितुं सकर्णकैः कुलैर्न भेजे फणिनां भुजंगता ॥ ६४ ॥ तपेन
वर्षाः शरदा हिमागमो वसंतलक्ष्म्या शिशिरः समेत्य च ॥ प्रसूनक्लृ-
प्तिं दधतः सदर्तवः पुरेऽस्य वास्तव्यकुटुंबितां ययुः ॥ ६५ ॥ अभीक्ष्णं

सुभ्रैरचि [illegible] तस्य स्तोम्यम एः सुरेद्ध वंदी म्वसितानि सैर्धच्या || सवंदनो

नः कलक्रोमलैस्तणावपुर्जं जार्द्धं पवनैर्नर्निर्वै मैः ॥ ३ ॥ जमा नवंजात

भाविनं

मजंकुलेमनोः प्रभाविनूमं तमात्मनः || मुमो चजान न्नपिजानक्रीन

पः सदाम्नि मानैक ध्यनाहि मानिनः || ४ || स्मरत्सदोदाभ्रदृपिर्भव

न्नवानं मुंवकांता द्वनितापहृहदि एं || पयो न्विमाविद्ध व न्जऊ न्नविले

विलेद्ध्य न्वेकां निकृषा हृनिष्पति || ५ || अप्यो पपतिं ठ न्नतापरोंपरांम

वाच्यथै न्रप द्वैप भमिकां || तिरोहितात्मा भिस्तुपा न्वसंद्ध या प्रती

समीपे २

यतेसंप्रतिसोप्यसः परैः ॥६९॥ सबालएवासीद्वपुषाचतुर्भुजोमुखेनपूर्णें
दुनिभोविलोचनः ॥ युवाकराक्रांतमहीभृदुच्चकैरसंशयंसंप्रतितेजसा
रविः ॥७०॥ स्वयंविधातासुरदैत्यरक्षसामनुग्रहावग्रहयोर्यदृच्छया ॥ द
शाननादीनभिराद्धदेवतावितीर्णवीर्यातिशयान्हसत्यसौ ॥७१॥ बला
वलेपादधुनापिपूर्ववत्प्रबाध्यतेतेनजगज्जिगीषुणा ॥ सतीवयो
षित्प्रकृतिःसुनिश्चलापुमांसमभ्येतिभवांतरेष्वपि ॥७२॥ तदेन
मुल्लंघितशासनंविधेर्विधेहिकीनाशनिकेतनातिथिं ॥ शुभेतरा

वारविपक्ष्मापदो निपातनीया हि सतामसाधवः ॥७३॥ हृदयमरिव
२.४ धोदयादवाप्तद्रढिम दधत्तु पुनः पुरंदरस्य ॥ वचनमुपलभ्य पुज्योमज्ञाकु
वाग्रकुतपरिरंभनिपीडनक्षमत्वं ॥७४॥ ओमित्युक्तवतोऽथ शार्ङ्गिण इ
तिव्याहृत्य वाचं नभस्तस्मिन्नुत्पतिते पुरः सुरमुनाविन्दोः श्रियं बिभ्र
ति । शत्रूणामनिशं विनाशपिशुनः क्रुद्धस्य चैद्यं प्रति व्योम्नीव भ्रुकु
टिच्छलेन वदने केतुश्चकारास्पदं ॥७५॥ इति श्रीशिशुपालवधे म
हाकाव्ये माघे नारदागमनं नाम प्रथमः सर्गः ॥ सिद्धिदो विजयतेतराम् ॥

यियक्षमाणेनाहूतः पार्थेनाथ द्विषन्मुरं ।। अभिचैद्यं प्रतिष्ठासुरासी
त्कार्यद्वयाकुलः ।। १ ।। गुरुकाव्यानुगां बिभ्रच्चान्द्रीमभिनभः श्रियं ।। सार्धमु
द्धवसीरिभ्यामथासावासदत्सदः ।। २ ।। जाज्वल्यमानां जगतः शान्तये स
मुपेयुषी ।। व्यद्योतिष्ट सभावेद्यामसौ नरशिखित्रयी ।। ३ ।। रत्नस्तम्भेषु
संक्रान्तप्रतिमास्ते चकाशिरे ।। एकाकिनोपि परितः पौरुषेयवृता इव
।। ४ ।। अध्यासामासुरुत्तुंगहेमपीठानि यानि ते ।। तैरूहे केसरिक्रान्तत्रि
कूटशिखरोपमा ।। ५ ।। गुरुद्वयाय गुरुणोरुभयोरथ कार्ययोः ।। हरिर्वि

राम
१२

प्रतिबे जंतमाव्ववक्षौ विवक्षणः ॥ ५ ॥ व्योतितां तः सभैः कुंदकुस्रजाग्रद
तः स्मिते ॥ स्नपितेवां भवतस्यस्तुद्धवर्णो सरस्वती ॥ ७ ॥ नवज्रिरां भवस
र प्रशनायवंवांसि नः ॥ पूर्वदंगः प्रसंगाय नारकीयस्यवंस्तु नः ॥ ८ ॥ क अवनस्य २
रदी कृतभूपालो भ्रातृभिर्गित्वरैर्दिशां ॥ विनाप्यंस्मदं जे भस्तुरित्यापै
तपसः सुतः ॥ ९ ॥ उग्निष्ठमानस्तु परो नैपेश्यं पष्यंपिछता ॥ समौहिह
हैष्मा माता वस्यं तावामय स्वव ॥ १० ॥ नंदूयेमात्वती स्तुत्यं अहलं भपश
ष्यतीय स्तुदं दह्यतेतो कं मदोदुःखाकरोति मां ॥ ११ ॥ ममतावन्न तंमेद

माघ
११

विदुषस्तोकुतः संदेहस्तत्राह १

श्रूयतामंभगवानपि ॥ ज्ञातसारोपि खल्वेकः संदिग्धे कार्यवस्तुनि ॥१२॥ यावद
र्थपदांवाचमेवमादायमाधवः ॥ विरराममहीयांसः प्रकृत्यामितभाषिणः ॥
१३॥ ततःसपत्नापनयस्मरणानुशयस्फुरा ॥ ओष्ठेनरामोरामोष्ठबिंबचुंब
नचुंचुना ॥१४॥ विवक्षितामर्थविदस्तत्क्षणप्रतिसंहृतां ॥ प्रापयत्पवनव्या
धेर्गिरमुत्तरपक्षतां ॥१५॥ घूर्णयन्मदिरास्वादमदपाटलितद्युती ॥ रेव
तीवदनोच्छिष्टपरिपूतपुटेदृशौ ॥१६॥ आश्लेषलोलुपवधूस्तनका
र्कश्यसाक्षिणीं ॥ म्लापयन्नभिमानोष्णैर्वनमालांमुखानिलैः ॥१७॥ द

राम
११

र्वीगीः सं वृत्तै र्द चि || चिरं स्थातुं न सहते पदे न्मोभे दर्शांकृ या || २९ || त्व
मो द्यः पर स्या नि र्द्दयं नीतिं रिती पती || तद्दूरी कृत्य कृतिभिर्वाचस्य
त्वं प्रतायेते || ३० || तस्मि योगः परे णोंवि न महिम्ना म हत्मनां || पूर्णैश्वं
र्य्योद्यायां कांक्षी दर्शांतो त्र महार्णवः || ३१ || संपदा सुस्थि तं मन्यो भवति स्वल्प
या चियः || कृत कृत्यो विधि र्मन्ये न वर्द्ध यति तस्य तां || ३२ || समृद्धानां
ध्रुवं तः पदान्योप्यं तिमानि नः || स्वयं स्थितां प्रतमसस्त प्रौदाहरणं द
विः || ३३ || विपत्सं मस्थि तेनी कृत्य प्रतिष्ठा दर्वन्दुर्दुर्जना || ध्वनीत्वा पंकृतां

[illegible]र्मृदुद्रवं नावतिष्ठते ॥ ३४ ॥ म्रियते यावदेकोऽपि रिपुस्तावत्कुतः सुखं
पुरः क्लिश्नाति सोमं हि सैंहिकेयोऽसुरद्रुहां ॥ ३५ ॥ सखा गरीयान् शत्रुश्च
कृत्रिमस्तौ हि कार्यतः ॥ स्यातां मित्रौ मित्रे च सहजप्राकृतावपि ॥ ३६ ॥
उपकर्त्रारिणा संधिर्न मित्रेणापकारिणा ॥ उपकारापकारौ हि ल-
क्ष्यं लक्षणमेतयोः ॥ ३७ ॥ त्वया विप्रकृतश्चैद्यो रुक्मिणीं हरता हरे
बद्धमूलस्य मूलं हि महद्वैरतरोः स्त्रियः ॥ ३८ ॥ त्वयि भौमं गते जेतुम
रौत्सीत्स पुरीमिमां ॥ प्रोषितार्यमणं मेरोरन्धकारस्तटीमिव ॥ ३९ ॥

-आ नयस्यां नेमिदं वो यस्मिन्दारानपाहरत् ॥ कृष्णा चित्रवन्तु पापानाम
नेमन्येप्रसेयत: ॥ ॥ विरुद्धमेवं भवता विरोद्धा वक्तुं यान्वन: ॥ निवर्ति
तेऽहिः क्रियया सम्भुतमवसः स्तुतः ॥ ॥ विध्याप्य वैरं सामभैर्नररोषय
उदासते ॥ प्रशिक्ष्योद र्विंक सैभेर तैनैर्भिमाकृतं ॥ ॥ मनागं
नभ्यावृत्यां वा कामं क्षाम्यतु यः क्षमी ॥ क्रियासमभिहारेण विराध्यं
तं सहेत कः ॥ ४३ ॥ -अन्यदा भूषणं पुंसः शमो लज्जेव योषितः ॥ प
राक्रमः परिभवे वैयात्यं सुरतेष्विव ॥ ॥ मा जीवन्यः परावज्ञादुःख

द्योऽपि जीवति ॥ तस्याजननिरेवास्तु जननीक्लेशकारिणः ॥ ४५ ॥ पादाहतं
यदुत्थाय मूर्द्धानमधिरोहति ॥ स्वस्थादेवापमानेऽपि देहिनस्तद्वरं रजः ॥
॥ ४६ ॥ असंपादयतः कंचिदर्थं जातिक्रियागुणैः ॥ यदृच्छाशब्दवत्पुंसः सं
ज्ञायै जन्म केवलं ॥ ४७ ॥ तुंगत्वमितरा नाद्रौ नेदं सिन्धावगाधता ॥ अलं
घनीयताहेतुरुभयं तन्मनस्विनि ॥ ४८ ॥ तुल्येऽपराधे स्वर्भानुर्भानुमं
तं चिरेण यत् ॥ हिमांशुमाशु ग्रसते तन्म्रदिम्नः स्फुटं फलं ॥ ४९ ॥ स्व
यं प्रणमतेऽल्पेऽपि परवायावुपेयुषि ॥ निदर्शनमसाराणां लघुर्बहु

तृणे न रः ॥ ५० ॥ तेजस्वि मध्ये तेजस्वी दवीयान् विजल्मते ॥ पंचमः पं
चतपसस्तपनो जातवेदसः ॥ ५१ ॥ अकल्माषे हेलमापादमुन्सैर्मुर्द्दस्तु
सुविद्द्विजां ॥ कथं कारमना जंबाकार्त्तिर्ग्रमध्यिरोहति ॥ ५२ ॥ अंबुधि
रोपितस्त्रगः स्वंद्र मांम्नगगं नोंछनः ॥ केसरा निशु रश्मिम म्नगयूथे
म्नगाधिपः ॥ ५३ ॥ चतुर्थी पायसा ध्येतु रिपौसां त्वं नपक्षिया ॥ स्वेचां
मांमऽन्वरं श्रान्तः कौंभसा परिषिंचति ॥ ५४ ॥ सामवादाः सकोपस्य
तस्य प्रस्तुतदीपकाः ॥ अनतस्यैव सहसा सर्पिषं स्तोयबिंदवः ॥ ५५ ॥

गुणानामायथातथ्यादर्थं विप्लावयंति ये ॥ अमात्यव्यंजना राज्ञां दूष्यास्ते
शत्रुसंज्ञिताः ॥८६॥ स्वशक्त्युपचये केचित्परस्य व्यसनेऽपरे ॥ यानमाहुस्त
दासीनं त्वामुत्थापयति द्वयी ॥८७॥ लिलंघयिषतो लोकानलंघ्यानल
घीयसः ॥ यादवांभोनिधीन्रुंधे वेलेव भवतः क्षमा ॥८८॥ विजयस्त्व
यि सेनायाः साक्षिमात्रेऽपदिश्यतां ॥ फलभाजि समीक्ष्योक्ते बुद्धेर्भोग
इवात्मनि ॥८९॥ हते हिडिंबरिपुणा राज्ञि द्वैमातुरे युधि ॥ चिरस्य मित्र राम
व्यसनी सुदमो दमघोषजः ॥९०॥ नीतिरापदि यद्गम्यः परस्तन्मानिनो १५

क्रियै॥ विद्युर्विद्युंतु दस्यैव पूर्णस्तस्यो समवायसः॥ ३१॥ अन्यदुक्तं यवलं
सत्वं मन्यछोस्वानियंत्रितं॥ सामानाधिकरण्यं हि तेजस्तिमिरयोः कुतः॥
३२॥ इंद्रप्रस्थगमस्तावत्कारि मासंतु वेदयः॥ अस्मान्कुदंति सान्नि
र्धैर्बुमननीभूत मरुहः॥ ३३॥ निरुद्ववीवधासारप्रसारां गादवत्र
जे॥ उपरुंध्यंतु दायादाः॥ कुर्शीमाहिष्मतीद्विषः॥ यजतांपांडवः स्वर्गमव
त्विंद्रस्तपतुभिनः॥ वयंहनामद्विषतः सर्वेः स्वार्थं समीहतैः॥ ३५॥ आप्य
तांविप्लुतांसंप संपर्कादर्कतेविषां॥ अस्मैर्द्विषच्छिरः छेदप्रोछल

माघ
२५ 16

ढौकितोऽक्षितैः ॥ ६६ ॥ इति संरम्भिणो वाणीर्बलस्यालेख्यदेवताः । सभा-
भित्तिप्रतिध्वानैर्भयादन्ववदन्निव ॥ ६७ ॥ निशम्य ताः शेषगवीरभि-
धातुमधोक्षजः ॥ शिष्याय बृहतां पत्युः प्रस्तावमदिशद्दृशा ॥ ६८ ॥
भारतीमाहितभरामथानुद्धतमुद्धवः ॥ तथ्यामुतथ्यानुजवज्जगादा-
ग्रे गदाग्रजं ॥ ६९ ॥ संप्रत्यसांप्रतं वक्तुमुक्ते मुसलपाणिना ॥ निर्द्धारिते-
ऽर्थे लेखेन खलूक्त्वा खलु वाचिकं ॥ ७० ॥ तथापि यन्मय्यपि ते गुरुरि-
त्यैव गौरवं ॥ तत्प्रयोजककर्तृत्वमुपैति मम जल्पतः ॥ ७१ ॥ वर्णैः कतिपयै

राम
२५

रेवं ग्रथितस्यस्वैरिव ॥ अनंतावाप्तपस्याहेजेयस्यैव विचित्रता ॥ १२ ॥
वह्निपिस्वेछया कामं प्रकीर्णमभिधीयते ॥ अनुज्झितार्थसंबंध्यः प्रबं
ध्योदुरूदाहृतः ॥ १३ ॥ प्रदीपसीमविघ्नेनां मनन प्रगुणकल्पितां ॥ विस्ता
रयंति कुशलोम्बिज्ञानां वावंपरीमिव ॥ १४ ॥ विशेषविदुषः श्लाघ्यं य
तो वौद्धस्तैपुरः ॥ हेतुः परिश्चयस्थे पैव कुर्गुणानि कैवसा ॥ १५ ॥
प्रद्वो स्याहावतः स्वामीयतेतां ध्यातुं मात्मनि ॥ तौ हि प्रत्नं नु देवं त्यां
जिगीषोरात्मसंपदः ॥ १६ ॥ सोपध्यानां प्रियं धीरास्थे पसीरवछ्वयंति

माघ
८

ये तत्रानिश्चिंतं निपक्ष्मं स्त्वं जानते ज्ञातु नःसमं ॥ ७७ ॥ स्वशंतिशूरच तीक्ष्णा
स्तोकमंतं विशंति च ॥ बहुस्पष्टमपि स्फुलेन स्ठीयते बहिरंभ्रवत् ॥ ७८ ॥
आरंभंते ऽल्पमेवाज्ञाः कामं व्यग्रा भवंति च ॥ महारंभाः कृतधियस्ति
४ मा ष्ठंति च निराकुलाः ॥ ७९ ॥ उपायमास्थितस्यापि नश्यंत्यर्थाः प्रमाद्यतः ॥
हंति नोपशयस्थोपि शयालुं मृगयुर्मृगान् ॥ ८० ॥ उदेतुमत्यजन्नीहां राज
सु द्वादशस्वपि ॥ जिगीषुरेको दिनकृदादित्येष्विव कल्पते ॥ ८१ ॥ तंत्रावापवि
दा योगैर्मंडलान्यधितिष्ठता ॥ सुनिग्रहा नरेंद्रेण फणींद्रा इव शत्रवः ॥ राम

८

॥ ८२ ॥ करप्रवेपान्नुत्तुङ्गः प्रभुशक्तिर्गरीयसी ॥ प्रज्ञाबलबृहन्मूलः
फलत्युत्साहपादपः ॥ ८३ ॥ बुद्धिशस्त्रः प्रकृत्यङ्गो घनसंवृतिकञ्चुकः
चारेक्षणो दूतमुखः पुरुषः कोपि पार्थिवः ॥ ८४ ॥ तेजः क्षमा वा नैकान्तः
कालज्ञस्य महीपतेः ॥ नैकमोजः प्रसादो वा रसभावविदः कवेः ॥ ८५
कृतापचारोपि परैरनाविष्कृतविक्रियः ॥ असाध्यं कुरुते को
पं प्राप्ते काले गदो यथा ॥ ८६ ॥ मृदु व्यवहितं तेजो भोक्तुमर्थान्प्रकल्प
ते ॥ प्रदीपः स्नेहमादत्ते दशयाभ्यन्तरस्थया ॥ ८७ ॥ नालम्बते दैष्टिक

स्थाद्यनावरूप. २
ततः कार्यमेव साधयंतीत्यर्थः ।८

तां न निषीदति यो रूपे ॥ स्थायी भावैः सह विद्धि वद्दयं विहाने पेक्षते ॥ २८ ॥ तस्मा
दिनो यैः प्रवर्त्तंते भावाः सं चारिणो यथा ॥ रसस्यैकस्य भूपांसं तथा
नेतुर्महीभृतः ॥ २९ ॥ जनन्यथत्वा त्वभ्यानत्वा हं भस्यैवेतरे स्वराः ॥ विज्ञि
यो ध्यतां ४ गीषोर्नृपतयः प्रयांति परिवारतां ॥ ३० ॥ अध्यनाटमभमाणस्याविनोऽस्
स्थापिताः परैः ॥ ब्रजंति गुणतां मर्त्याः स्थायींद्रवि हायसः ॥ ३१ ॥ यातस्य पा
र्थिस्याहृदिमा भायां भाविक प्रवृत्ति ॥ एकार्थतंतु श्रोता यो नायकोऽना
यकायते ॥ ३२ ॥ याकुणामनुपमुं जीत भस्तव पेक्ष्यो रसायनं ॥ भवंत्यस्यै राम

वं मैगानिस्मास्त्र निबलवंतिव ॥ ४२ ॥ स्त्वानेशमवतां अगतया आयामै
वद्धिदंगिनां ॥ अयथावलं मारं भो निदानं ब्रह्म संपदः ॥ ४३ ॥ तदीशि
तारं वेदानां भवां स्तमेव मंस्तमा ॥ निहत्य शत्रूनेक पदे यत्तदात्तः स्वराजि
व ॥ ४४ ॥ मावेदियदं सावेको जेत अश्वेदिराडिति ॥ राज्ञयक्ष्मेव रोगाणां
समूहः संमहाभ्रतां ॥ ४५ ॥ संपादितफलं स्त्वे नं सपक्षः परमेदकः
कार्मुके हैवगुणिना बाणैः संध्यानमैष्यति ॥ ४६ ॥ ये बान्धेकाजयव
नसाः व्वरक्लिद्रुमादयः ॥ तमस्व भावास्तेष्वेनं अदोषमनुयायिनः ॥

॥९८॥ उपजापः कृतस्तेन तानाकोपवतस्त्वयि ॥ आशुदीपयतास्योऽपि
सार्द्रानेधानिवानिलः ॥९९॥ बृहत्सहायः कार्यान्तं क्षोदीयानपि गच्छति ॥ सं
भूयाम्भोधिमभ्येति महानद्या नगापगा ॥१००॥ तस्य मित्राण्य
मित्रास्ते ये च ये चोभये नृपाः ॥ अभियुक्तं त्वयैनं ते गन्तारस्त्वामतः परे ॥
॥१०१॥ मखविघ्नाय सकलमित्थमुत्थाप्य राजकं ॥ हन्त जातमजातारेः प्र
थमेन त्वयारिणा ॥१०२॥ संभाव्य त्वामतिभरक्षमस्कंधं स बांधवः
सहायमध्वरधुरां धर्मराजो विवक्षते ॥१०३॥ महात्मानोऽनुगृह्णन्ति भ

जमानान्निष्पूर्नैपि ॥ स्वपत्नीः आपमंत्ये क्रिं सिंध्यवो न गतिस्त्वगाः ॥ १०४ ॥ वि
रार्दपिव जात्का यो बलिनः सिद्धयैरिभु ॥ ॐ दानुवृत्तिदुः साध्याः सुरूदो
विमनीवृताः ॥ १०५ ॥ मन्त्रसैरिवयः अपान्नीतयेनाविनांमिति ॥ प्रुरोउ
श नुजांमिष्ट मिष्टि कन्तुं मनंतरां ॥ १०६ ॥ अमृतं नामय मंतो मंत्रज्ञि केषु
कृकृति ॥ म्रो नैव मं दरस्तुव स्तुजितां नोप्यिवर्णना ॥ १०७ ॥ सहिष्ये मृतं मा
गोंसि स्म नोस्तं दूतिमत्वेपा ॥ प्रतीक्ष्यं तत्र तोक्ष्यायै पितृव स्नो प्रतिसु
तं ॥ १०८ ॥ तीक्ष्णां नांरुं तु दां बुद्धिः कर्मशं तं प्रतापवत् ॥ नोपतापिमनः

माघ

२०

प्रणिधिर्गूढपुरुष इति हलायुधः। २

मंत्राद्यष्टादशस्तु। २

तथा। जज्ञावततारेषु। २

सोऽयं यागैकाचाग्निनः सततः ॥१०९॥ स्वयंकृतप्रसादस्य तस्याह्नो भानुमा
निव ॥ समयावधिमप्राप्य नान्तायालं भवानपि ॥११०॥ कृत्वा कृत्यवि
दस्तीर्थेष्वन्तः प्रणिधयः पदं ॥ विदांकुर्वंतु महतस्तलं विद्विषदंभसः ॥
॥१११॥ अनुत्सूत्रपदन्यासा सद्वृत्तिः सन्निबंधना ॥ शब्दविद्येव नो भा
ति राजनीतिरपस्पशा ॥११२॥ अज्ञातदोषैर्दोषज्ञैरुद्दूष्योभयवेतनैः ॥
भेद्याः शत्रोरभिव्यक्तशासनैः सामवायिकाः ॥११३॥ उपेयिवांसिक
र्तारः पुरीमाजातशत्रवी ॥ राजकान्ये नृपा यस्य कार्याणि वैश्रव ॥ राम

२०

॥११३॥ सविशेषं स्तुते पांडोर्भक्तिं भवति नच्यति ॥ वैराग्य तादृक्तरत्नाः
स्वयं समरिणः पदे ॥११४॥ येद्दृहं त्वां विदो विपवच्छमध्ये सह संवद्धि
युजो पि भवनुजः स्मृः ॥ बालिपुष्प कुजो दि वोन्यपुष्पैः पृथग्गं स्मादृवि
रेणः भावितातिः ॥११५॥ सहजवाचनदोषसमुद्धतं स्वलितदुर्व नपक्षय
दियहः ॥ तव तु रासदवीर्यविभावसौभगं भवतां भवतां भस्तु रूजणः
॥११७॥ इति विशकजिताथों मौढ्वी वाचमेनाम नुगतनयमार्गी मर्जना
दुर्नयस्य ॥ जनितमुदं मुदस्थाडुञ्जकैरूढितोरसज्जनियतनिबद्ध

माघ
२१

हास्तिनापुरं गतः सर्गः ३

श्रीमतां शुश्रुवांसः ॥ इति श्रीशिशुपालवध्ये महाकाव्ये माघे मंत्रनिर्ण
यो नाम द्वितीयः सर्गः ॥ ॥ श्रीविष्णुर्विजयतेतराम् ॥ ॥ कौबेरदिग्भा
गमपास्य मार्गमागस्त्यमुष्णांशुरिवावतीर्णः ॥ अपेतयुद्धाभिनिवेशसौ
इंद्रप्रस्थं — म्यो हरिर्हरिप्रस्थमथ प्रतस्थे ॥ १ ॥ जगत्पवित्रैरपि तं न पादैः स्प्रष्टुं
जगत्पूज्यमयुज्यतार्कः ॥ यतो बृहत्पार्वणचंद्रचारु तस्यातपत्रं
बिभरांबभूवे ॥ २ ॥ मृणालसूत्रामलमंतरेण स्थितश्चलच्चाम
रयोर्द्वयं सः ॥ भेजेभितः पातुकसिद्धसिंधोरभूतपूर्वां श्रियमं

राम
२१

अनेकयातु कुरितानि ... मरतीर्मिः ... मलीनानाम् ...

अनेकवलीभिः १ ... ४

बुरभ्रेः ॥ ३ ॥ विश्रामि रस्यो पदि मौलि भाजां भाभिर्मलीनामनलीय — मरतीर्मिः

सीमिः ॥ अनेकयातु कुरिताभ्रनरभ्रेर्गौर्वद्धैनस्यां कृतिरन्वकारि — ... वर्णः २

॥ ४ ॥ तस्योरत्रसत्कांचनकुंडमाग्र प्रत्युप्तगारुत्मतरत्नभासा — ... मलीनां ३

शिखंडं ४ — अवापबालोपवितनीलकंठपिच्छावचूडाकलनामिवोरः ॥ ५ — ... मालिका ४

मेघावनशिखंडयन्न सद्वर्षणं ३ — तमंगदंमंदरकूटकोटिव्याघट्टनोत्तेजनया मलीनौ ॥ बेहीयसा — बालोऽस्तेन ३

प्रभापटलेन २ — दीप्तिवितानकेनेव काश्यामासतुरूर्ध्वसंती ॥ ६ ॥ निसर्गरक्तै — दीप्यमाने २

कटकवलयोः ... याद्यमरः ॥ १७ — र्वलयावनद्धताम्राश्मरश्मिच्छुरितैर्नखाग्रैः ॥ व्यापोततां व्यपि

केयूरमंगदं तुल्ये इत्यमरः ३ पद्मरागाणी १ — बहुतरेण ३

स्वभावतो रक्तैः २

नाव
२२

हिरण्यकशिपोः विदारणेन पतेतां दोष समीक्षियेत

सुरारिवक्षो विदारणे भजास्य वज्रपितैर्हि वासौ ॥७॥ उभौ यदि व्योम्नि पृथक्

प्रवाहौ आकाशगङ्गापयसः पतेतां ॥ तेनोपमीयेत तमालनीलं आमु आमुक्तमुक्तालतं जिते

क्तमुक्तालतमस्य वक्षः ॥८॥ तेनोन्नसौसारमयः पयोधेर्दुग्धेमकि मौक्तिकसरयष्टि

हरिला ३ दीप्यति दीपितदिग्विताशः ॥ अन्तर्वसन्बिम्बगतस्तदङ्गे साक्षाद्दिवालक्ष्य कौस्तुभकः

तमत्रलोकः ॥९॥ मुक्तामयं सारसनावलंबि भाति स्म दामोदरपा मुक्तासार

कोटिस्थे

दानमस्य ॥ अङ्गुष्ठनिष्ठ्यूतमिवोर्ध्वमुच्चैः स्रोतस्तथाः संततधारं

मंभः ॥१०॥ संदर्नीलस्य जनेन जन्तोर्दरराजकण्ठे पिशाङ्गवासाः ॥ राम

२२

विस्तृत्यैसंभूरुहांदृशोनिर्यमस्यस्तुश्रियंतुवोदमारः॥ ११ कृपा
रविस्तीर्णमनोरमोरःस्थलस्थितश्रीवल्लभस्यतस्य॥ आनंदि
ताशेषजनाब्जमवसर्वांगसंगिन्यपरैवलक्ष्मीः॥ १२ प्रसाधितस्या
पमयुद्धिबोमृदन्यैवलक्ष्मीरितिपुष्कर्मेतत्॥ वपुर्व्यधःशेषेशिवि
जलोककांतासानन्यकांतास्तुरसीतरत्नु॥ १३ दैत्याधिपप्रा
एमुष्णंनखानांमुधेमुधाभूषएतांक्षतेन॥ अकाशकार्कप्रस्तु
लोदध्यानास्तनैतरुष्णःपदिवमुदेनं॥ १४ ॥ आकर्षतेवोद्रुमत्ति

ऋभीयमानं स्खलनत्वोल्कुच मण्डलेन । ननाम मम ज्योतिर्गुरुत्व भाक्तानितान्त-
माक्रान्तदूर्वाङ्गनानां ॥१५॥ यां यां प्रियः प्रैक्षत कातराक्षीं सा सा ह्रिया न-
म्रमुखी बभूव । निःशङ्कमन्याः सममाहितेर्ष्यास्तत्रान्तरे जघ्नुरमुं
कटाक्षैः ॥१६॥ तस्यातसीसूनसमानभासो भ्राम्यन्मयूखावलिमण्डले-
न । चक्रेण रेजे यमुनाजलौघः स्फुरन्महावर्त इवैकबाहुः ॥१७॥ वि-
रोधिनां विग्रहभेददक्षा मूर्तेव शक्तिः क्वचिदस्खलन्ती । नित्यं हरेः
संनिहिता निकामं कौमोदकी मोदयति स्म चेतः ॥१८॥ न केवलं यः स्व

अतसी स्यादुमा क्षुमेत्यमरः १

शरीरं वर्ष्म विग्रह इत्यमरः २

तयानुमारे रनन्य सा ध्यासग्ने तांद ध्यानः ॥ अस्पर्वेनुद्देजपितापरे
षांनाम्नांपितस्यैव सनं दकोभ्रत ॥ १९ ॥ ननीतमन्ये ननतिंकद
सित्वकएंतिक साह गुलं क्षियासु ॥ विध्ये यमसप्ता भवदंतिकस्तं
श्रार्द्धं ध्यनुर्मित्रमिवंद्धीपः ॥ २० ॥ प्रवद्धमंद्रांबुदधीर नादं वस्मा
एवास्य एवं बरैकहंसः ॥ मंद्रानिजापूरवृतंद ध्यानो निध्वानं
मूयतपावजन्मः ॥ २१ ॥ रसज्ञं संपादकं मित्रं सिद्धं सर्वास्तुदिस्वं
प्रतिबिद्धमार्गी ॥ महारथः पुष्प रथं रथांगी क्षित्रं षपानाथंदवा

विस्तरः ॥२२॥ अथाग्रयामादहसौ पयोधेः संक्रान्तमूर्त्तिर्मलिने दनी
त्तु ॥ कलावतंसत्वमसेवितुं रसापातस्तनौ विवक्षन्निव पन्नगारिः ॥२३॥
पिपासतस्तस्य महीभ्रमं भ्रमिदापरीयान्परहप्रणादः ॥ जजान तस्मी
व महार्णवो ध्रुः स्फुटांतरालैस्तरयान्वकार ॥२४॥ यतः स भर्त्ता जगतां
जगाम धर्त्री धरित्र्याः फणिनां ततोऽधः ॥ महाभरानुन्नशिराः स
हस्रसाहाय्यकमव्ययं जे प्रसस्ते ॥२५॥ अथोर्ध्वबैस्तोरणसंगभंग
भयावनम्रीकृतकेतनानि ॥ क्रियापकलानीव सुनीतिभाजं सेन्या

निःशेषमाच्छन्नवपुस्तो ॥२६॥ भग्नामारूढैर्वीरलग्नदानतोयैः शंखोद्धृताः
कांचनरूपरागाः ॥ ज्वालानेमिमग्नैः क्षितिकंठपरलक्ष्योदधूतसुभ्रु
द्धिरेरथौघैः ॥२७॥ नवं बभ्रामास महाजनानां क्षितिं रासिनैर्वोद्धतिमा
जगाम ॥ अवेष्टतां पापदमूमिरेणुः पादाहतो यः स्वदृशं गारिस्फाः ॥
॥२८॥ निरुध्यमाना यदुभिः कथं विलुकुर्यदुद्विक्षिपुरम्यपादान्भु
वं गुरून्मार्जरूयः करीद्रानुत्तेवयं गंतुंतुरगास्तदीषुः ॥२९॥ अवे
क्षितानां पतवज्जो नरोतुरंगिभिर्यलनिरुद्धवाहैः ॥ प्रक्रीडितानेषु

भिंदन्स्तूलं निष्फुर्जन्नन्यः प्रभुं काम्यमिवान्यः ॥२०॥ दिदृक्षमाणः प्रतिप
च्यमीयुर्मुरारिमारादनघं जनौघाः ॥ अनेकशः संस्तुतमप्यनल्पा नवं
नवं प्रीतिरहो करोति ॥२१॥ उपेयुषो वर्त्मनिरंतराभिरसौ निरुच्छ्वासम
४ नी नीकिनीभिः ॥ रथस्य तस्यां पुरि दत्तचक्षुर्विद्वान्विदग्धमासयन्नैर्नैयात्तं
॥२२॥ मध्येसमुद्रं ककुभः पिशंगीर्या कुर्वती कांचनवप्रभासा ॥ तुरं
गकांतामुखहव्यवाहज्वालेव भित्वा जलमुल्ललास ॥२३॥ कृतास्प
दाम्भोमिन्नतोसहस्रैः हृदन्वदंभः परिवीतमूर्तिः ॥ अनिर्विदो याचि राम

दध्यौ विध्यात्राप दीप्तिच्छिव्याः प्रतिपातनैव ॥ ३१ ॥ त्वक्षुः सदाभ्या
सरहितम्शिष्यविज्ञानसंपन्नसरस्यसीमा ॥ अदृश्यतां दर्शितजाम
लेषु छायैव यास्वर्जजध्यैर्जलेषु ॥ ३२ ॥ रध्यांगनत्रैर्भिनवं वरायप
स्याः पितैव प्रतिपादितायाः ॥ प्रेम्णा गोपकंठमुकुरंकभाजो रत्नावली
रंबु लिरियाव वंध्य ॥ ३३ ॥ यस्याः स्वजन्दादिलिपिवादिवविछटोत्त्वजलं
रवकुजाकुलेन ॥ वप्रेलंपर्यंत वस्तेतु वक्षः स्तुमेरुवप्रौ च्वहमन्व
कारि ॥ ३४ ॥ वलिच्छयछेदूगकृतानियत्र भ्रमागतैरंबुभिरंबुराशिः ॥

ज्योत्स्नैः सज्योत्स्नच्युतिभांजि मुक्तत्वलोनिः सलोकस्तामवाप ॥ २५ ॥ अम्भ
श्च्युतः कोमलरत्नराशीनपांनिधिः फेनपिनद्धभासः ॥ यत्रातपे दा
तुमिवोपतस्थे विस्तारयामास तरंगहस्तैः ॥ २६ ॥ यच्छालमुत्तुंगतया
विजेतुं दूरादुदस्थीयत सागरस्य ॥ महोर्मिभिर्व्याहतवांछितार्थैर्व्री
डादिवाभ्यासगतैर्विलिल्ये ॥ २७ ॥ कुतूहलेनैव जवादुपेत्य प्राकार
भित्त्या सहसा निषिद्धः ॥ रसन्नरोदीद्भृशमंबुवर्षव्याजेन यस्या बहि
रंबुवाहः ॥ २८ ॥ यदंगनारूपसरूपतायाः कंचिद्गुणं भेदकमिच्छतीभिः ॥

यां यत्र निशाम्य दीर्घां ज्ञातागताश्चोधिगृहं गृहस्थाः ॥ बिम्बैर्विडम्बेन सुरस्त्रीगणानां स्वर्यकुड्येषु रा
शिघुलिन्य: ॥ ७५ ॥ ३

ज्ञात्वापि तेऽद्धमनुष्यसंतेभिभ्रश्चक्रप्रज्ञाः स्वाः सन्निमेषविस्फाः ॥ ७६ ॥
स्फुरत्तुषारांशुमरीचिजालैर्विनिह्नुतास्फाटिकसौधपंक्तीः ॥ स्वा
रूढलनार्थः स्मरदासमस्यां नभोगतादेव्यमिदं वदन्ति ॥ ७७ ॥
कांतेषु कांता पदकुट्टिमेषु प्रतिस्वपं हर्म्यतलेषु यत्र ॥ उद्वैः स्वः
पातिपयोमुचोपि सम्मूर्छदकुः पयसां प्रणालः ॥ ७८ ॥ रतोद्ध्रिय
स्त्रीमति स्मरणात यात्रहेषु विख्यातुमात्रेस्व्यमपभ्रंशवन्तः ॥ चक्रेर्षु
वानः प्रतिबिंबितांगाः सजीवचित्राङ्कवदालभिन्तीः ॥ ७९ ॥ सावर्णमा

जांघ्रतिमागतानां जलस्थैः स्मरदाद्भुतयोगनानां ॥ यस्यां कपोतैः क
लपोतश्यामसत्वमेषु मेजेमहि दर्पलक्ष्मीः ॥ ॥ मुकुंगनीलोत्पल
निर्मितानां जिदेषु मासास्गहदेहलीनां ॥ यस्यां नजिंदेषु नवकुंदेव
मुग्ध्यांगनानां गोमयगोमुरवानि ॥ ॥ गोपानसीषु स्फलिकांस्थितानां मा
जं विभिन्नखंडुकिलकं कजायैः ॥ हरिन्मणिश्यामलकोजिरम्यैर्गृहाणि
नीश्रैर्दिवपत्रदेनुः ॥ ॥ बहलुजैर्यर्थ्यंतुलैर्वितानमालावनद्धैः रचि
तांवितानैः ॥ रजैविविचित्रै रचितप्रासवित्रैर्गृहैर्विभाजैः रचि महिशाजैः ॥

वितंसयाऽऽकृत्रिमपत्रिपंक्तेः कपोतपालीषु निकेतनानां ॥ मार्जारदंष्ट्र
व्याननिश्चलांगं यस्यां जनः कृत्रिमसंभ्रमे वमेने ॥ ४१ ॥ क्षितिप्रतिष्ठो
पिनुस्तारविंदैर्वधूजनैर्व्यंस्यं मध्यस्थकाय ॥ अतीतनक्षत्रपथानि
यत्र प्रासादशृंगाणि रथ्यां व्यरोहत ॥ ४२ ॥ यस्यां द्रुतिं प्रासवतीः प
ताकाः रागं विविच्यां द्रुतिवर्द्धयंतीः ॥ यस्यामसेवं तनमद्धलीकाः स्मसं
वधूनिर्वलभीर्युवानः ॥ ४३ ॥ मुग्धांश्चितांमप्रति यत्न पूर्वां बिभ्रंति
यत्र प्रमदाप्रवंसा ॥ मधूनिव क्राणि वंकामिनीनां मामोदकर्म

व्यतिहारमनीषुः ॥५४॥ रतांतरे यत्र गृहांतरेषु वितर्दिनिर्यूहविटंक
नीडः । रुतानि शृण्वन्वयसां गणोंतेवासित्वमाप स्फुटमंगनानां ॥
॥५५॥ छन्नेष्वपि स्पष्टतरेषु यत्र स्वच्छानि नारीकुचमंडलेषु
आकाशसाम्यं दधुरंबराणि न नामतः केवलमर्थतोपि ॥५६॥
यस्यामजिह्मा महतीमपंकाः सीमानमत्यायतयोत्यजंतः । ज
नैरजातस्खलनैर्नजातु द्वयेप्यमुच्यंत विनीतमार्गाः ॥५७॥
परस्परस्पर्द्धिपरार्द्ध्यरूपाः पौरस्त्रियो यत्र विधाय वेधाः ।

श्रीनिर्मितिश्रास्न वु लक्ष्तैकवल्लभमावासमनंममाजी ॥ [illegible] ॥ ध्रु
लं पदंतःकरणे नवक्ष्याः फलंतिकल्पोपपदास्तदेव ॥ -श्रध्यूत्तुष
स्तामभवनजनस्यथाः संपदस्तामननसोध्यं भूमिः ॥ [illegible] ॥ कलोप
दध्यानः सकलाः स्वभाभिरूज्ञासयन्सो ध्यसितामिराभूत्ः ॥ यो दे
वतीज्ञानिदियेषु हानुं न दोहिलेषो नच दोहिलीकृः ॥ ५० ॥ वालह
वध्याहतथंभुश्रल्केरासत्तिमाशाप्यं जनार्दनस्य ॥ श्रशरिलंञै
त्रश्रारेलएयशो निःशंकं मूषेमकरध्वजेन ॥ ५१ ॥ निजेश्वमालेन

माघ
२८

क्षिवैर्मरुद्भिरिन्द्रःस्व्यास्वमानाहरिण्यविराय ॥ उद्ध्मिरत्नांकुरंख्यामि
स्त्रिंप्यावाक्रस्तमेरावमरवतीया ॥ ५२ ॥ स्निग्धांजनश्यामरुचिःसु
वृत्तोवध्वाइवाध्वंसितवर्णकांतेः विशेषकोवाविशिशेषयस्याःश्रि
यंत्रिलोकीतिलकःसएव ॥ ५३ ॥ तामीक्षमाणःसपुरंपुरस्तात्प्रा
पत्प्रतोलीमतुलप्रतापः ॥ वज्रप्रभोद्भासिसुरायुधश्रीर्यादेवसे
नेवपरैरजय्या ॥ ५४ ॥ प्रजाइवांगादरविंदनाभेःशंभोर्जटाजूटत
टादिवापः ॥ मुखादिवाथश्रुतयोविधातुःपुरान्निरीयुर्मुरजिद्ध्व

राम
२८

वेगात्ः ३ ङ्क्तिन्यः ॥ ५४ ॥ स्निग्धाङ्घ्रिरन्योन्यमुखाग्रसंगस्खलत्खलीनं हरिभि हृदंपूर्हृद्यिय
र्विलोलैः ॥ परस्परोत्पीडितजानुभागं दुःखेन निश्चक्रमुरश्ववा हस्तिनखस्त
राः ॥ ५५ ॥ निरंतरालैरपि विमुच्यमानैर्दूरं पथि प्राणभृतां गणेन ॥ ते स्लित्यमरः १३
जोमहद्भिस्तमसेव दीपैर्द्विपैरसंबाधमयांबभूवे ॥ ५६ ॥ भग्नै रनी
यंतरश्मात्स्यतंतो रथ्याः क्षितिं हस्तिनखादखेदैः ॥ समुल्लसत्तायत
रश्मि मुक्तग्रीवाग्रसंसक्तयुगैस्तुरंगैः ॥ ५८ ॥ बलोर्मिभिस्तत्क्षणहा
यमानरथ्याभुजामावलयैर्विलोलैः ॥ प्रायेण निष्क्रामति व

स्कंधप्रद्यहारु
विशेषाः १२

कपाटलो नैषं पुरो द्वारवती त्वमासीत् ॥ ६९ ॥ नादेयजं नीरनिधेर
पश्यन्मुरारिः शानीलपयोजराशीः ॥ वनावलीरुत्कलिकासहस्रप्र
तिक्षणोत्कूलितशैवलाभाः ॥ ७० ॥ लक्ष्मीभृतोऽम्भोधितटाधिवासा
न्द्रुमानसौ नीरदनीलभासः ॥ लतावधूसंप्रयुजोऽधिवेलं बहू
कृतान्स्वानिव पश्यति स्म ॥ ७१ ॥ आश्लिष्टभूमिं रसितारमुच्चैर्लोल
द्भुजाकारबृहत्तरंगं ॥ फेनायमानं पतिमापगानामसावपस्मारि
णमाशशंके ॥ ७२ ॥ पीत्वाजलानां निधिनातिगार्ध्याद्वृद्धिंगतेऽप्यात्म

संक्रमादोषसंभारइतिपाठ्यः ।२

निर्नैवमंतानि॥ ञितलाङ्गवैदः सरूवोप्यितीदंमुत्काबलीसाकव्यमावका
रा॥ १२॥ सारोपमुर्वीमनिशंनदंतोपैः ञावषिष्यंतिसमंततोस्री॥ तान्मै
कदेशान्निमतंपयोध्येः सौमांसिमेघाम्बिबतोददर्श॥ १३॥ उद्बुत्यमनै
स्ततप्रवतोयमेर्व्यमुनीद्रैरिवसंप्रलीनाः॥ जालोकयामाससहरिःपतं
तीर्नदीस्वतीर्विदम्भिवांबुराशौ॥ १४॥ विक्रीयदिश्यानिधनार्जमुरूणि
द्वैप्यानसौबुलमलामभाजः॥ तरीषुतत्रत्यमफल्गुमांडंसांयात्रिका
नावपतोभ्यनंदत॥ १५॥ उत्पिसवौतर्नदमर्तुरुच्चैर्गरीयसानिःस्वसि

मृत्येनदलो ।३

पोतवलित्रः २

फल्गुतुलमसारंचेतिपाठ्यः ।२

तौनिलेन ॥ पयांसि भत्स्यागरूढध्वजस्य ध्वजानि वौझिक्षिपिरे कलींद्रः ॥
॥७७॥ तमागतं वीक्ष्य युगांतबंधुमुत्संगशय्याशयमंबुराशिः ॥ प्रत्युज्जगा
मैव गुरुप्रमोदप्रसारितोत्तुंगतरंगबाहुः ॥७८॥ उत्तंसितांभःकणिकौ नभ
स्वानुदन्वतः स्वेदलवान्ममार्ज ॥ तस्यानुवेलं व्रजतोधिवेलमेलावनास्फा
लनलब्धगंधः ॥७९॥ उत्तालतालीवनसंप्रवृत्तसमीरसीमंतितकेत
कीकाः ॥ आसेदिरे लावणसैन्धवीनां चमूचरैः कच्छभुवां प्रदेशाः ॥
८०॥ लवंगमालाकलितावतंसास्ते नालिकेरांतरपः पिबंतः ॥ आस्वा

दितार्द्रैः ऋनुकाः समुद्रादभ्यागतस्य प्रतिपत्तिमीयुः ॥ ८१ ॥ तुरगशाला
कुलस्य पतितः पदंमिव तुरंगजन्मनः प्रमथितस्य भर्तृः प्रतिपत्त्यर्थं न
थितस्य महीभर्तुस्तां प्रपेदे ॥ पदिश्च जतोऽब्जोनुजो बलस्य पुरः सततं ध
तस्मिन्यदं स्थिरं विजितश्रियः सखिजनि श्चेश्चेततदात्मनव दंतरं महत्त्वं ॥ ८२ ॥
इति श्रीशिशुपालवधे महाकाव्ये श्र्यंके माघकृतौ द्वारकावर्णनं
नाम तृतीयः सर्गः ॥ ॥ श्रीविष्णुर्विजयतेतराम् ॥ निःश्वासधूमं
सहरत्नभाभिर्भित्त्वोत्थितं भूमिमिवोरगाणां ॥ नीलोपलस्यूतवि

२ मेघवृंदैः

वित्रस्यातुमसौगिरिंरैवतकंददर्श॥ उर्वींजस्संदषदःसमंतादुपर्यु
पर्यंबुमुचांवितानैः॥ विंध्यायमानंदिवसस्यभर्तुर्मार्गंपुनारोद्धुमिवोन्न उत्पतद्भिरस्य
मद्भिः॥२॥ क्रांतंरुचाकांचनवप्रभाजानवप्रभाजालभृतांमणीनां॥ श्रि र्थः॥२
तंशिलाश्यामलताभिरामंलताभिरामंत्रिदशैःपदाभिः॥३॥ सहस्रसं
ख्यैर्गगनंशिरोभिःपादैर्भुवंव्याप्यवितिष्ठमानं॥ विलोचनस्थानग
तोष्णरश्मिनिशाकरंसाधुहिरण्यगर्भं॥४॥ क्वचिज्जलोपायविपां
डुराणिधौतोत्तरीयप्रतिमच्छवीनि॥ अभ्राणिबिभ्राणमुमांगसंग राम

अंसप्रकांडयोः स्कंध इति शाश्वतविश्वौ ।३

विभक्तभस्मानमिवं स्मरारिं ॥ ५ ॥ छायां निजस्त्रीचटुलालसानां मदे
न किंचिच्चटुलालसानां ॥ कुर्वाणमुत्पिंजलजातपत्रैर्विहंगमानां जल
जातपत्रैः ॥ ६ ॥ स्कंधाधिरूढोज्वलनीलकंठानुर्वीरुहः श्लिष्टतनूनहीं
द्रैः ॥ प्रवर्तितानेकल[illegible]तानुजाय्यानुद्धाननंतानिव धारयंतं ॥ ७ ॥ वि
लंबिनीलोत्पलकर्णपूराः कपोलभित्तीरिव लोध्रगौरीः ॥ नवोलपा
लंकृतसैकताभाः शुचीरपः शैवलिनीर्दधानं ॥ ८ ॥ राजीवराजीवशलोल
भृंगं मुष्णंतमुष्णं ततिभिस्तरूणां ॥ कांतालकांता ललनाः सुराणां

उलपा बल्वजाः प्रोक्ताः ।२

अलकाश्चूर्णकुंतलाः इत्यमरः ।१

उपधयेकरलानां शृंगानां अर्थात् नयेकर्मलं ।२ पक्षो ऽस्त्रीसानुमानमो रित्यमरः ।३

रत्नोभिरत्नोभितं मुद्वहंतं ॥ ९ ॥ कुलजं ॥ मुद्रेमुरादेशमाः स्मुमेरोस्थ्मी
यं पयोधौ पावितस्तम्भंगैः ॥ नवंतिनौ द्यमजि रांकवीनां मुष्णु पसौ दर्प
मिथ्यावाक्या नन्नवंती त्यर्थः ।३ गुल्मं मृषोद्या ॥ १० ॥ यतः पदार्थानि म्नताम्येन्नैः प्रस्ठेर्मुकुंभर्दि मि
ष्टिरवानि ॥ आद्यादिव प्रापणिकादंजसोजग्राह रत्नान्यमितानि
लोकः ॥ ११ ॥ अविष्यतांस्तन्तं मुदग्रतापं रविंदध्याने प्यरविंदध्याने ॥
दंष्ट्रेरुहंतामर ष्टंगावजिर्यस्यतरे निपीतरस्तानमतां मरस्तानेमता ॥ १२ ॥ पत्रौघि
प्रमित्यमरः ।२ रूढेनमहीरुहैश्च रुन्निंद्रपुष्पाक्षि सहस्रभाजा ॥ सुरापिपासिविष्ठि

वंशांकुरे करीरोऽस्त्री स्यमरः १३

समुन्नतद्भिः १४

तदस्मिन्मच्छजालान्दध्यौ सज्जनतां गंडशैलैः ॥ १३ ॥ विभिन्नवर्णा गरुडाग्र
जेन सूर्यस्य रथ्याः परितः स्फुरन्त्या ॥ रत्नैः पुनर्यत्र रुचा रुचं स्वामा
निन्यिरे वंशकरीरनीलैः ॥ १४ ॥ यत्रोज्झिताभिर्मुहुरम्बुवाहैः समुन्नमद्भि
र्न समुन्नमद्भिः ॥ वनं बबाधे विषपावकोत्था विपन्नगानामविपन्न
गानां ॥ १५ ॥ व मडिरूल्कास्तुकराभिमर्शात्काष्ठान्नवं ध्यामं पतंगकान्तैः ॥
अनिपादयामास शशंस यः पात्रगुणाद्गुणानां संक्रान्तिमाक्रान्तगुणातिरेकां ॥ १६ ॥ दृष्टो
२ पिशैलः स मुहुर्मुरारेरपूर्ववद्विस्मयमाततान ॥ क्षणे क्षणे यन्नव

गोः स्वर्गवृषभनेत्ररश्मौ च ज्ञे चंद्रमसि स्मृता। अर्जुनी नेत्र दिग्बा
ण स्वर्वाग्वारिषु गौर्मतेति विश्वः १३

माघ
३४
३४
२ गणा

तामुपैतितदेवरूपंरमणीयतायाः॥१७॥ उच्चारणज्ञोथगिरांदधानमुच्चा
रणत्पक्षिगणास्तटीस्तं॥ उत्कंधरंद्रष्टुमवेक्ष्यशौरिमुत्कंधरंदारुकइत्यु
वाच॥१८॥ आच्छादितायतदिगंबरमुच्चकैर्गामाक्रम्यसंस्थितमुदग्र
विशालशृंगं॥ मूर्ध्निस्फुरत्तुहिनदीधितिकोटिमेनमुद्वीक्ष्यकोन
भुविविस्मयतेनगेशं॥१९॥ उदयतिविततोर्ध्वरश्मिरज्जावहिमरुचौ
हिमधाम्नियातिचास्तं॥ वहतिगिरिरयंविलंबिघंटाद्वयपरिवारि
तवारणेंद्रलीलां॥२०॥ वहतियःपरितःकनकस्थलीःसहरितालसम

राम
३४

आननं लपनं मुखमित्यमरः।३

स्तु

माननवौकः॥ अवज्वलेत्पत्यं भवानिव रजते सं हरिता ज समान नवो
स्तुकः॥२१॥ का म्यात्य भागंमिह सानुपु संनिबन्नः पश्यंति शंतमज
सां द्रुतरं सुजाले॥ संपूर्णं जन्न जजनालपनोपमानं स्तु संग संगि
हरिणस्य हिमांशु मूर्त्तेः॥२२॥ कुत्वा पुंवत्पातं स्तुश्चैर्मेरुगुप्यो मरीचिं
यावर्णां झर्झरां निर्झरो घाः॥ कुर्वंति चांस्तुस्यतंतः स्मरार्त्त स्वर्लोक
स्त्रीगात्र निर्वाणमत्र॥२३॥ स्तगयत्यमूः श्रमित वात कार्त्त स्वरा
ज जलदास्त्वद्दिस्तु जितकांत कार्त्त स्वराः॥ जगती रिह रितवारुवामी स्तु १

यथा तस्तुत ते मृगुरित्य मरः।८

यथा हेनिर्झरो झरइत्यमरः।३

आच्छादयति।२

कराः सवितुः क्वचित्क्वचिच्छ्रयंति चामीकराः ॥२४॥ उत्क्षिप्तस्फुटित
सितांशुकावलंबैरुत्तंभितोडुभिरतीव तरां शिरोभिः ॥ श्रद्धेयनि
र्झरजलव्यपदेशमस्य विष्वक्तटेषु पतति स्फुटमंतरिक्षं ॥२५॥
एकत्र स्फटिकतटांशुभिन्ननीरा नीलाश्मद्युतिभिदुरांभसोऽप
रत्र ॥ कालिंदीजलजनितश्रियः श्रयंते वैदग्धीमिह सरितः सुरा
पगायाः ॥२६॥ इतस्ततोऽस्मिन्विलसंति मेरोः समानवप्रे मणिसा
नुरागाः ॥ स्त्रियश्च पत्यौ सुरसुंदरीभिः समा नवप्रेमणि सा

तुरगाः ॥२७॥ उच्चैर्महारजतराजिविराजितासौ दुर्वर्णभित्तिरिह
सान्द्रसुधासवर्णा । अभ्येति भस्मपरिपाण्डुरितस्मरारेरुद्वह्नि
लोचनललामललाटलीलां ॥२८॥ अयमतिजरठाः प्रकामगुर्वी
रलघुविलम्बिपयोधरोपरुद्धाः ॥ सततमसुमतामगम्यरूपाः प
रिणतदिक्करिकास्तटीर्बिभर्ति ॥२९॥ स्वमाकारं ददत्यति पुरः सौव
र्णे वर्णेनाग्नेः सदृशि तटे पश्यामि ॥ श्यामीभूताः कुसुमसमूहेनी
वानां नीनां मेघानामिह तरवो बिभ्राणाः ॥३०॥ ओमनस्पृहः प्रथयता

माघ
३५
३६

कलधौतभित्तीरुन्निद्रपुष्पवणराजिपकपिंगभासः ॥ सोमेरकीमधि
गतेननितबशोभामेतेन भारततमिलावृतवद्विभाति ॥३१॥ रुचिरचि
त्रतनूरुहशाखिभिर्विचित्रितैः परितः प्रियकव्रजैः ॥ विविधरत्न
मयैरभिभात्ययमावनपर्वैर्विकर्जंगमतांगतैः ॥३२॥ कुशेशयैरत्र
जलाशयोषितामुदारमंते कलभाविकस्वरैः ॥ प्रगीयतेसिद्ध
गणैश्चयोषितामुदारमंते कलभाविकस्वरैः ॥३३॥ आसादितस्य
तमसानियतेर्निदेशागात्कांततः पुनरपक्रमणेनकालं ॥ पत्यु

राम
३५

स्त्रिया सिंह महैश्चापयः कलत्रस्थानं पतैरपरिभूतमभूर्जं
ते ॥ ३१ ॥ वनस्पतिस्कंधे निबस्त्रबालप्रवालहस्ताः प्रमदादवा
त्र ॥ कुप्येप्सुलैंमित लोचकैर्वामप्सुव्रतव्रातवर्त्तैर्वैतन्याः ॥ ३५ ॥
विहगाः कदंबस्तुरगा विहगाः कलंपंत्यनुसरण मनकलंपं
भ्रमंपं नुपैति कुकुर भ्रमपंपवनम्य भूतनवनीपवनः ॥ ३६ ॥
विहङ्गिरागमनरे विविरतंकपं विष्णुत्वोपिदुर्गहे मनिवि
तधीभिरन्यैः ॥ अयान्द्विजातिमिवउहं तु मदानि दक्षं गरुडा

र्यमेषनित्यमंत्रगणंबिभर्ति ॥ ३७ ॥ बिंबोष्ठंबहुमनुतेतुरंगवक्त्रश्चु
बंतंमुखमिह किंनरंप्रियायाः ॥ श्लिष्यंतंमुहुरितरोपितंनिजस्त्री
मुत्तुंगस्तनभरभंगभीरुमध्यां ॥ ३८ ॥ यदेतदस्यानुतटंवि
भातिवनंततानेकतमालतालं ॥ नपुष्पितात्रस्थगितार्करश्मा
वनेततानेकतमालतालं ॥ ३९ ॥ दंतोज्ज्वलासुविमलोपलमे
खलाताःसद्रत्नचित्रकटकासुबृहन्नितंबाः ॥ ऽस्मिन्भजंति
घनकोमलगंडशैलानार्योनुरूपमधिवासमधित्यकासु ॥

॥७४॥ अनतिविरो- तस्यजनदेनं विरस्थितवकुलस्तुह्रदस्यपयसो
गुरुकृतिं॥ विरजनविंकीर्णवस्त्रप्रकृलोस्रकलोमिहविदत्यातिथ्यो
तकृतध्यौतमहा॥ ७५॥ वक्त्रपंक्त्याजगत्रै संगमेकांततनुस्त्वर्कपंक्त्यासु
रवसंगमेकांततः॥ योपपेयस्यरासन्नतापांगयासेव्यतेनेक
यासन्नतापांगया॥ ७६॥ संकीर्णकीचकवनस्खलितैकवातेनि
छेदकातरधियंपश्चलितुंवसमर्थः॥ अस्मिन्नदृश्यसनगर्भतदीय
रंध्रनिर्यत्स्वरश्रुतिसुखवादिवनोसहंते॥ ७७॥ मुत्कंसुकागोरमिह

माघ
३८
38

हीरमणिवाम्नेर्वपीठैंत जीनमहानीजदलासु ॥ मरस्चीश्यामैरभु
भिरभुकृतमंभः छायामछाम्हछ्रतो जीजी सलिलस्य ॥ ४४ ॥ यान
यमौप्रियमन्यवधूभ्यः सारतरागमनायतमानं ॥ तेन सहेह बि
भर्ति रहस्त्री सारतरागमनायतमानं ॥ ४५ ॥ भिन्नेषु रत्नकिरणैः
किरणेष्विहेंदोरुच्चावचैरुपगतेषु सहस्रसंख्यां ॥ दोषापि नून
महिमांशुरसौ किलेति व्याकोशकोकनदतां दधते नलिन्यः ॥ ४६ ॥
अपशंकमंकपरिवर्तनोचिताश्चलिताः पुरः पतिमुपैतुमात्मजाः ॥

राम
३८

अनुरोदितीव करुणेन पत्रिणां विरुतेन वत्सलतयैष निम्नगाः ॥ २७ ॥
मधुकरविटपानमितास्तरुपंक्तीर्बिभ्रतोऽस्य विटपानमिताः ॥ परि
पाकपिशंगलतारजसारोधश्चकास्ति कपिशंगगनता ॥ २८ ॥ प्राग्ज्या
रतः पतदिहिदमुपत्यकासु शैलाश्रितायतमहेभकरभमंभः ॥ संल
क्ष्यते विविधरत्नकरानुविद्धमूर्द्धं प्रसारितसुराधिपचापचारु
॥ २९ ॥ दधतिव विकसद्विविजनकल्पद्रुमकुसुमैरभिगुंफितानिवै
ताः ॥ स्वएमनजनुविजंविचित्रदाम्नः श्रियस्वरद्विरवाः श्रियविश्वेश्व

यानतुभूय ॥५०॥ सवधूकाः सुखिनोस्मिन्ननवरतममंदरागतामर
सदृशः ॥ नासेवंते रसवन्ननवरतममंदरागतामरसदृशः ॥५१॥ आ
छाद्यपुष्पपटमेषमहांतमंतरावर्त्तिभिर्गृहकपोतशिरोधराभिः ॥ स्वां
गानि धूमरुचिमागरवीं दधानैर्धूपायतीव पटलैर्नवनीरदानां ॥
॥५२॥ अन्योन्यव्यतिकरचारुभिर्विचित्रैरत्रस्यन्नवमणिजन्म
भिर्मयूखैः ॥ विस्मेरान्गगनसदः करोत्यमुष्मिन्नाकाशे रचि
तमभित्तिचित्रकर्म ॥५३॥ समीरशिशिरः शिरःसु वसतां सतां जव

तिकानि कामस्तुहि विणो ॥ भिन्नर्निऊनयन्नयप्रभुदमनकामनयायब्रव
न्नाखजाहकततीः ॥ ५४ ॥ मैत्र्यादिचित्तपरिकर्मविदो विधाय क्लेश
प्रहाणमिह लब्धसबीजयोगाः ॥ ख्यातिं च सत्त्वपुरुषान्यतयाधि
गम्य वाञ्छन्ति तामपि समाधिभृतो निरोद्धुम् ॥ ५५ ॥ मरकतमयमेदि
नीषु भानोस्तरुविटपान्तरपातिनो मयूखाः ॥ अवनतशितिकण्ठ
कण्ठलक्ष्मीमिह दधति स्फुरिताणुरेणुजालाः ॥ ५६ ॥ प्राविभर्ति
कलरवक्ष्वेकीगुल्मस्थानमानमतिकानि मनाक्षया ॥ नाथकान्तमुप

गीतयातयास्थानमानमतिकालिमालया॥५७॥ सायंशशांककिर
ण हत चंड कांत निस्यंद नीर निकरे ऽण रुताभिषेकाः॥ अर्कोपलस्था
लोत्थज्वलित वह्निभिरङ्कि दीप्ता स्त्री ब्रुं महाव्रतमिवात्र चरंति वप्राः॥५८॥
एतस्मिन्नलिकपयः स्थिपं वहंत्यः संक्षोभं पवननुवाजवेननी
ताः॥ वाल्मीकि रस रहित रामलक्ष्मणे नोत्साव्यमर्थ दध्यति गिरां महा
सदस्याः॥५९॥ इह मुकुन्दुदितैः कलभैरवः प्रतिदिशं क्रियते कल
भैरवः॥ स्फुरति चानुवनं वमरीचयः कनकरत्नमनुवावमरीच

यः ॥ ६० ॥ त्वंकल्पान्तरसंघ्रपादिपूरणेरणागीतिरश्मिन्नसौ स्वदित
पक्ष्मजरश्चक्रोगः ॥ कस्तूरिकामृगविमर्दसुगंधिरेतिरागीव
सन्निमधिकंविषयेषुवायुः ॥ ६१ ॥ प्रीत्यैप्रूनांव्यवहिनतपनंश्रो
ढध्वांतदिनमिहजजडाः ॥ दोषामन्यंविदध्यतिसुरतक्रीडाय्या
सम्भ्रमभ्रमपटवः ॥ ६२ ॥ मग्नोनिवासोयमिहास्यपुष्पैः सदा
नतोयेनविषाणिनागः ॥ तीव्राणितेनाकृतिकोपितोसौ सदा
नतोयेनविषाणिनागः ॥ ६३ ॥ त्रालेयप्रीतमवलेम्बरमीमपरो

पि सांद्रे नवनर्मवसनावरणेऽप्यशीते ॥ सर्वर्तुनिर्वृतिकरे निवस
न्नुपैति न द्वंद्वदुःखमिह किंचिदकिंचनोऽपि ॥ ६४ ॥ नवनगवनलेखा
श्याममध्याभिराभिः स्फटिककटकभूमिर्नाटयत्येष शैलः ॥ अ
हिपरिकरभाजो भास्मनैरंगरागैरधिगतधवलिम्नः शूल
पाणेरभिख्यां ॥ ६५ ॥ दधद्भिरभितस्तटौ विकचवारिजांबूनदै
र्विनोदितदिनक्लमाः कृतरुचश्च जांबूनदैः ॥ निषेव्य मधु माध
वाः सरसमत्र कादंबरं हरंति रतये रहः प्रियतमांगकादंबरं ॥ ६६ ॥

दूर्वालर्णनिर्मलास्तुपतितेष्वनतिनिरन्तुषिज्योतिषिवैडूर्यभित्ति
षुरुचः प्रतिफलन्ति सुरुचः ॥ व्रीडमसममस्तु रवोपि रमणैरपहृत
वसनाः काञ्चनकन्दरासुतरुणीरिह नयति रविः ॥ ६७ ॥ अनुरू
तशिखरैर्वृक्षीभिरभ्यागते स्मोत्थपि सरभसमभ्युत्तिष्ठतीवा
द्रिरुच्चैः ॥ उद्धुतमरुदुपनुन्नैरुन्नमद्भिः सहेलं हलधरपरिधा
नश्यामलैरंबुवाहैः ॥ ६८ ॥ इति श्रीशिशुपालवध्ये महाकाव्ये
माघकृतौ रैवतकवर्णनं नाम चतुर्थः सर्गः ॥ श्रीवत्सरुद्विज ॥

माघ
४२

दृढं गिरेः प्रियतमा इव सो ऽव्यलीकाः शुश्राव सूततनयस्य तदा
व्यलीकाः॥ रंतुं निरंतरमियेष ततो वसानेत्तासां गिरौ च वनराजि
पटं वसानो॥१॥ तं सद्विपेंद्रतुलिताऽतुलतुंगशृंगमभ्युल्लसत्कद
लिकावनराजिरुच्चैः॥ विस्ताररुद्धवसुधोऽन्ववलं चचाल लक्ष्मी
दधत्प्रतिगिरेरलघुर्बलौघः॥२॥ भास्वत्करव्यतिकरोल्लसिता
बरांताः सापत्न्ययाइव महाजनदर्शनेन॥ संविव्युरंबरविकाशि
वमत्समुच्चं पृथ्वीरजः करभकंठकडारमाशाः॥३॥ आवर्तिनः राम

४२

स्तुनष्कजप्रदस्तुतिप्रयुक्ताः संपन्नदेवमनुष्योऽन्ततरं प्रभा
गाः ॥ -अन्याः प्रभुर्वसुमती मतिरेवमानात्सत्त्वं प्रयोऽप्ययद्धयो
कुंभदयमध्यभागः र्मिर्मिरूपतंतः ॥ ४ ॥ -आरक्षमग्नमवमत्य स्पृशिंक्षितायमेकः प
जायत जवेन कृतार्तनादः ॥ -अन्यः पुनर्मुकुरुद्रवतास्तमा
रमन्योन्यतः पविवताविभितामिनोक्षै ॥ ५ ॥ -आयस्तमेक्षत
जनस्वरुजाग्रपादं गच्छंतु मुत्रवितचामरयारुमख्वं ॥ ना
गेपुनर्मृदुसजीजनिमीलिताक्षं सर्वः प्रियः स्वयं तु भवत्य

नुरूपवेषः ॥६॥ त्रस्तः समस्तजनहासकरः करेणोस्तावत्खरः प्र
खरमुल्ललयांचकार ॥ यावच्चलासनविलोलनितंबबिंबविस्र
स्तवस्त्रमवरोधवधूः पपात ॥७॥ शौरेजोयशस्मनिपतद्गुरुपनेमि
धारानिःपिष्टनिष्ठुरशिलातलचूर्णगर्भाः ॥ भूरेणवो नभसि
बद्धपयोदचक्राश्चक्रीवदंगरुहधूम्ररुचो विसस्रुः ॥८॥ दंतैर्व
लक्षणानुभकलेभुस्तुरामिवाताद्भूमीसमापततिलोपकूजका
वितेभुः ॥ पर्यंतवर्त्मसु विवक्रमिरे महाश्वाः शौनस्पदर्दुरपुटा

त्रिवर्वार्द्धयंत: ॥९॥ तेजो निशेष्य समुत्ता वहितेनयंत्र्यासम
कूशाग्रयविचारविदा निर्मुक्त: ॥ आरक्तमञ्चकुंलनिर्धुरपा
मर्य तमुत्क्षेम्यित्रैव कारपदं नर्ध्व पुनामितेनः ॥१०॥ नीहारजाल
मलिनः पुनरुक्त सांद्रः कुर्वन्नवम्बुजनविलोचन पक्ष्म
मालाः ॥ क्षुत्क्षामलोलपटुबलैर्द्विमातितांसुः पांसुर्दिशां नुसव
मतुच्छयदुच्छितोर्द्धः ॥११॥ उच्छिष्यं विद्धिवद्धवप्रसन्नमन्यगेर्द्ध
निर्द्धेनुजानुचरमम्पतयो व्यवासुः ॥ वंन्येनमसस्तकनि

चंच्वग्रेण दष्टा चटुलाहिरेव पताका यस्याः
पंकेन । रक्तमतः पिंगं

उरगाशनस्य केतुयष्टिरिति प्रत्ययकत्वाद् उरगाशनाधिष्ठिता केतुयष्टिरित्यर्थः ॥ अत्राधिकरणत्वेव २ व्यर्थः । उरगाशनाति रूपिताधिकरणता वती केतुयष्टिरित्यर्थः ॥

खातनूस्वाग्रमुक्तमुक्ताफलप्रकरभाञ्जि गुहागृहाणि ॥ ७ ॥ बिभ्रा-

रक्तलोहितः
णया बहुलयावकपङ्कपिङ्गपिच्छावचूडमनुमौल्यवध्यामलङ्गुः ॥

चंचलः
चञ्च्वग्रदष्टचटुलाहिपताकयान्यैस्त्वाग्वासभागमनु रगाशनके-

तुयष्ट्या ॥ ८ ॥ छायामपास्य महतीमपि वर्तमानामागामिनीं ज-

गृहिरे जनतास्तरूणां ॥ सर्वोऽपि नोपचितमप्युपचीयमानं वर्द्धि-

ष्णुमाश्रयमनागतमभ्युपैति ॥ ९ ॥ अन्येगते नवे सतिं परिगल-

रम्यां मां पात्यं सेतिकनिशाकरलेककुलेन ॥ पान्तोऽन्यतः स्तुतः क-

अधोके विक्लापैः । आसो चूडाय चूडारत्या वृधौ धौमयन चूडकौ इति ध आंगेषु हलायुधः ॥

राम

प्लुतं यथा तथा । कृतः स्वतेपेन ।

अशावेपतरवावीतियत्

[redacted]

तस्वरमाँसुद्गदुवकुनाज्ञुकुविरेसुकुरान्मवर्ग्याः ॥ १५ ॥ स्निग्धा
रसे दुवांम्रतज्ञलेनसुकुर्जनानांक्रांतिछिदेवनवनस्पतमस्तदानी ॥
शारवावसत्कवसनानरएणमिरामाःकंप्यदुमैःसहविविन्नप सहसाकृत्यस्तादरपमोगपद्यसम
जैर्विरेजुः ॥ १६ ॥ यानानांजनःपरिजनैरवतार्यमाएणराज्ञीर्नराय हिमरत्नमरः
नयनाकुलसोविदध्याः ॥ स्वस्तावगुंठनपटस्खलएनत्स्यनाए
वक्त्रश्रियःसनयनकौतुकमीक्षतेस्म ॥ १७ ॥ कंठावसक्ततनुबा
कुजतास्तुरंगाद्राज्ञावरोधनवधूरवतारयंतः ॥ आलिंगना

माव
४५

यावत्कर्तव्यकारिणः ... नोनाति
चरंतीत्यर्थः भावः॥

न्यधिकृतास्सुदमांसुदेवगंडस्थलीः स्तुवितन्ययानसुतुंस्तुरासां॥१८॥ ददृष्टवानिर्जितकलापभद्रामभ्यस्ताध्याकीर्णपुष्पकबरांकबर्बरीतरूण्याः॥ अदुत्तुवस्सपदिवंदकनान्वं दुमायास्संहर्षिणं सहगुणं न्यधिवैदुरासां॥१९॥ ददृष्विस्सुकाचनवयांश्रुपिश्रंगिताशांवंशध्वजैर्जनं दसंहतिस्सुखिस्सवंत्यः॥ भर्तुरांयतनिरंतरसंनिविष्टाःपादाद्दवामिवभ्रुरांबलयोध्यानां॥२०॥ छायाविध्यापिमिरंस्तुक्षितन्मृतिश्रोनैरूक्ष्णयिमिवहल

राम
४५

पाटलश्यामतुरगैः॥ दूर्व्यैरिवक्षितिं न्यस्तां द्विरदैरुदारुतासवलीवि
रोचनैर्व्योमरूचन्निर्वासाः॥२१॥ उत्क्षिप्तकोडपटकान्तरलीयमान
मन्दानिलप्लुतमितश्रमवर्मतोयैः॥ दूर्वाप्रवालसहजास्तरणेषु
मेजे निद्रासुखं वसनसप्तसुरंजनदारैः॥२२॥ प्रस्वेदवारिसवि
शेषविषक्तमंगैः कूर्पासकं क्षततनं रवभक्तमुत्क्षिपंती॥ -स्रा
विर्भवघनपयोधरबाहुमूलाभागोदरीप्रबन्धसांभ्रंदालिगु
स्रवोऽन्तः॥२३॥ पार्श्वस्थैरेवसमपः संमंमेवतावदश्चांकुलोऽप

माघ
४६

46

दमयान्त्यमितोवितत्य||पर्यापतत्क्रयिकलोकमगण्यपण्यपूर्णाप
णं विपणिनो विपणीर्विनेतुः||२४||ऽऽस्यप्रयोजनकृतोत्करत
प्रयासैरूढूर्णलोष्ठजतुगैः परितोनुविद्धं||उत्पातमुद्गुतमनो
कहज्ञाजनमभ्यपादन्यः शांर्ङ्गगुणमनन्यमनंवन्नवाप||२५||त्रा
साकुलं परिपतन्परितोनिकेतान्पुंभिर्नकैश्चिदपिधन्वि
भिरन्वबंधि||तस्थौतथापिनमृगः क्वचिदंगनाभिराकर्ण नां
पूर्ण नयनैः पृथुंहतेषुः स्वलणमीः||२६||ऽऽस्तीर्णतल्परचितावसथः

राम
४६

स्तऐनवेश्मांगनः कृतंनवप्रतिकर्मरम्यः॥ शिबिं न्नानांशिवि
न्नमतिसंपंततोमनुष्यान्सत्वग्रहीच्छिरनिनिष्टदंबोप
चारैः॥२७॥ सस्तुःपंपःपंपुरनेनिजुरंबराणिजेस्तुर्विश्वांयि
तविकाशिविप्रसन्नाः॥ सैन्याःश्रियामनुपभोगनिर्वि
कल्पदोषप्रवादमनुजन्नगनिम्नगानां॥२८॥ नोभीरुदैः
प्रतिगृहीतरयाणिनिम्नेस्वांलंब्रह्मजन्मसेतुनिवादि
तानि॥ जग्मुर्जनानिजनमतुकवाघवगुवगाह्यनस्तनत

रस्रवजितानिमंदं ॥२६॥ आजौजनुष्करमुखोच्छ्वसितैरमीक्ष्णमु
त्क्षिप्तांबुभिःकरभितोवपुरंबुवर्षैः ॥ खेदायतश्वसितवेगनिरस्त
मुग्धमूर्द्धन्यरत्ननिकरैरिवहास्तिकानि ॥२७॥ येपेतिरेऽभ्रःप्रप
ममंबुनिधिंगतास्तेऽडीडपाणितुजिताप्युपलेननपक्षाः ॥
तैर्जग्मुरद्रिपतयःसरसीर्विगाह्यमोक्षिसकेतुकुपसैन्यग
जाक्षजेन ॥२८॥ आत्मानमेवजनजलैःप्रतिबिंबितांगमूर्मौम
हत्यभिमुखापतितंनिरीक्ष्य ॥ क्रोधाद्धधावदपमीरतिते

एमन्यनागानिपुत्रकंदवपुत्रमहोमहेनः ॥ ३२ ॥ नांदातुमन्य
करिपुत्रमदांबुतित्रंधूतांकुशेननविहांतुमपीछतांमेः ॥ क
डैगजैनसरितःसरूपावंतारेरिकोदपात्रकदमास्तविरंज
नौवः ॥ ३३ ॥ पंपानमोत्रुविजहाहिपुरस्त्रनौतैपश्यत्सुतिहिर
दकुंनविशंकिवेताः ॥ स्तंबेरमःपरिहिणिनंसुरसावुपैति
शिवंगैरगघतससंभमंमैवनेको ॥ ३४ ॥ कीएँशानिरनुक
पोजमनेकपानांहस्तेविगाढमदतापरुजःशमाय ॥ आ

कर्णेषु दत्रजितमंबुविकाशिशूनीकाशमाप समतां सितचामर-
स्य ॥ ३५ ॥ गंडूषमुज्झितवता पयसः सरोषं नागेन लब्धपरवारण-
मारुतेन ॥ अंभोधिरोधसि पृथुप्रतिमानभागरुद्धोरुदंतमुस-
लप्रसरं निपेते ॥ ३६ ॥ दानं ददत्यपि जलैः सहसाधिरूढे को विद्य-
मानगतिरासितुमुत्सहेत ॥ यद्दंतिनः कटकटाहतटान्मिमंक्षोर्म-
क्षूदपाति परितः पटलैरलीनां ॥ ३७ ॥ अंतर्जलौघमवगाढवतः
कपोलौ हित्वा क्षणं विततपक्षति संततस्थे ॥ ऽ व्यामपयपिसु

त्तेषु रसाञ्जनीलोवर्णैः अथ गात्रद्रवालिगलत्तैगेस्य ॥ ३८ ॥ संसर्पि
भिः पयसि गैरिकरेणुरागैरंभोजगर्भरजसां गविषंगिणश्च ॥
क्रीडोपभोगमनुभूय सरिन्महेभावन्योन्यवस्त्रपरिवर्त्तमिव
व्यधत्तां ॥ ३९ ॥ यां चंद्रकैर्मदजलस्य महानदीनां नेत्रश्रियं विरक्
सतो विदधुर्गजेंद्राः ॥ तां अत्यवापुरविलंबितमुत्तरंतो यौतांग
लग्ननवनीलपयोजपत्रैः ॥ ४० ॥ अत्यन्यदंतिनिशितांकुशाद्दूर
भिन्ननिर्याणनिर्यदसृजं चलितं निषादी ॥ रोद्धुं महेभमपरिद्रु

द्विमानमागाद्दाक्रांतितो न वशमेति महान्परस्य ॥४६॥ सेव्योपि सा
नुनयमाकलनाय यंत्रा नीतेन वन्यकरिदानकृताधिवासः ॥ ना
द्रिके व जनमनाग्जिगजेन घ्राक्षवीनान्यस्य गंध्यमपि मानभृ
तः सहंते ॥४७॥ अद्रींद्रकुंजचरकुंजरगंडकाषसंक्रांतदान
पयसो वनपादपस्य ॥ सेनागजेन मथितस्य निजप्रसूनैर्भ्र
ह्रेयमागतमभाग्निकुलैरलीनां ॥४८॥ नोच्चैर्यदा तरुषु
न ममुस्तदानीमाधोरणैरभिहिताः पृथुमूलवक्षस्वोः ॥ बंधा

कंडूयतः कटभुवं करिणो मदेन स्कंधं सुगंधिमनुलीनवता नगस्य॥ स्थूलेंद्रनीलशकलावलिकोमलेन
कंठेषु एणत्वमजिनांवजयेन नेजे॥ ५॥
यत्खिंखिदुहि नास्तरसारनैव नैवात्मनी नमघ वाक्रियते
मदांघ्रैः॥ ५५॥ उच्चो लसीकरस्तनः प्रवजोष्मलोंतरूत्कुद्व
नीलननलिनोदरस्तु न्यमासः॥ एकान्विशान्तषिम्मसो हरिवंद
नेष्वुनागान्ववंध्युरपरान्मनुजानिरासुः॥ ५७॥ निर्धूतवीतम
त्पिवाजकभुस्व लंतंयंताक्रमेणपदरिसांत्व न तजनाग्निः॥ क्षि
क्षावशेन भ्रनकैर्वशमानिनाय भग्नस्तं हि निश्चितधियां क
न सिद्धिमेति॥ ५८॥ स्तंभं महांतमुचितं सहसा मुमोच दानद

दावितितरं सरस्यास्य हस्तिनः ॥ बद्धापराणि परितो निगडान्यलावीत्स्वा
तं रत्नशृंखलमवाप करेणुराजः ॥४८॥ प्रह्वेजनेन मुकुलिताक्षम
नादराने संरतसैक्षं हस्तिपकनिष्ठुरनोदनाभिः ॥ गंभीरवेदिनि
पुरः कवलं करीन्द्रे मंदापि नाम न महानवगृह्यसाध्यः ॥४९॥
च्छिन्नंतुरोन जगृहे मुकुरिक्षुकांडं नापेक्षते स्म निकटोपगतां
करेणुं ॥ सस्मार वारणपतिः परिमीलिताक्षमिच्छाविहारव
नवासमहोत्सवानां ॥५०॥ दुःखेन भोजयितुमाधयिताशशाक

तुंगाग्रकायमननमंतमनादरेण॥उत्क्षिप्तहस्ततलदत्तविला
नपिंडस्नेहस्तुतिस्नापितबालकुटिभाष्यिसज्जं॥५१॥स्तुक्रांस्तुकोप
रचितानिनिरंतरमिर्वेश्यानिरश्मिवितताननिनरालिपानां॥
चंद्रातृतीनिगजमंडलिकाग्निरुच्चैर्नीलाभ्रपंक्तिपरिवेषमि
वाभिजग्मुः॥५२॥गत्वाथ मार्गगतयोपिजतोरुमार्गाः स्वैरं
समाचकृषिरेतुविवेकनाथ॥दर्प्योदयोद्धसितफेनजला
नुसारसंलक्ष्यपदव्ययनवभ्रपदास्तुरंगाः॥५३॥आसिद्धति

अपेतमूर्द्ध निबाद्धि जेन्वेतस्यांग संगमसुखानुभवो सुकामाः ||ना
माविसेकपवनोछ्रसितंतनीयो सेमांवताभिवजगामरजःप्रषिस्याः ||
||५४||हेम्नस्थलीषु परितः परिवृत्यवाजी धुन्वन्वपुः प्रवितताय
तकेशपंक्तिः || ज्वालाकलापरुचिरेरुचानिकरेऽपरेऽलेः क्षेपैरते
जसइवोछ्रसतारराज ||५५||दंताजिकाग्रहपऽनिश्चलपाकि
पुग्मनर्द्धोदितोहरिरिवोदयशैलमूर्द्धः ||स्तोकेननाक्रमतव
छ्रवपावसुचैः श्रीवत्सलक्ष्मपुरुषकोजमिताग्रकायः ||५६

दैर्जगज्जनैः स्नपनसांद्रितसर्द्रुमनिर्द्दिवैशिवानिमिषदृष्टिभिरीक्ष्य
माणैः॥ श्रीसन्निध्यानममलीयतरोऽथ तज्जैः कृष्णैस्तवाज्जलानि
धेशिवजातमात्रः॥ ५७॥ अभ्याविभ्रमिपतितिभिः क्षणएवीतानि
दैरम्भन्तुरोहितकं सुदमाद्ध्यानः॥ श्रीवाग्यतोलककल्वविं
किलिकानि नादमिश्रं दध्यद्दशनबुबुरष्टहृमन्त्रः॥ ५८॥ तत्त्वा
यदर्पवर्जितेन सहैव रज्वा कीलं प्रयत्न परमान वधुर्गृहेऽएः॥
ज्ञाकुल्यकाशिकरकैस्तुरगोऽएतूर्ऍ मम्बोनिविद्भुतमन्तुरव

तान्यमन्त ॥ ५९ ॥ सव्याकुलं च तनुतरलोयकर्णव्यापारः प्रसाध्यपितु
मव्यतिकीर्णरूपाः ॥ सिद्धं मुखेन वपुषा वा प्रियश्च कश्चिदन्यं व जागविभा
गकुशलो गमयांबभूव ॥ ६० ॥ मुक्तास्तरणिनिपतितकरटकं च वरं तस्तु
घट्टिता नतनितान्तव्यतिषगनागः ॥ सस्तुः सरोषपरिचारकवार्यमा
णा दानाम्भसा जलितलोलपदं स्तुरंगाः ॥ ६१ ॥ उत्तीर्णभारलघुना
प्यलघूलपौघसौहित्यनिःसहतरेण तरोरधस्तात् रोमन्थमन्थ
रचलद्गुरुसास्नमासां चक्रे निमीलदलसेक्षणमौक्षकेण ॥ ६२ राम

स्त्पिंडकेश्वरितकोटिभिरर्द्धचंद्रः स्पृंजैः क्षिरखाग्रगतलक्ष्मलंह
सद्भिः ॥ उच्चैःगितान्यवटपनाः सरितांनदंतोरघ्यांसिंध्नीरमपवस्क
रिरेमहेक्ष्वाः ॥ ६३ ॥ मिदस्विनः सरभसोपगतानमीकान्नंत्स्काप
राननदुहेस्तुकुराहवेन । ऊर्जस्वलेनसुरभीमनुनिः सपवंज
मेजयोर्द्धृतविशालविषालमुच्चैः ॥ ६४ ॥ बिभ्राणमायतिम
तीमवदथाप्तिरोधिं प्रत्ययतामधिरसामधिकंदधंति ॥ जो
जोतमोघ्ककमुदग्रमुस्वंतरूपम भजिहानिलिलिहेनवप

स्त्रवानि ॥६५॥ सार्द्धं कथंचिदुचितैः पिचुमंदपत्रैरास्यांतराल
गतमाम्रदलं म्रदीयः । दासेरकः सपदि संवलितं निषादैर्विप्रं
पुरा पतग – ड़िव निर्जगार ॥६६॥ स्पष्टं बहिः स्थितवतेपि निवे
दयंतश्चेष्टाविशेषमनुजीविजनाय राज्ञो । वैतालिका स्फुट
पदप्रकटार्थमुच्चैर्भोगावलीः कलगिरोवसरेषु पेठुः ॥६७॥
उन्नम्रताम्रपटमंडपमंडितं तदानील नागकुलसंकुलमा
बभासे । संध्यांशुभिन्नघनकर्बुरितांतरिक्षलक्ष्मीविडंबि शि

बिरंचिशिवकीर्त्तनस्य ॥ ५० ॥ अथ सस्योद्धतासित्वमिति ननु सर्वत्र
जगति प्रतीतः स्तां० त्किं मामति मरमधः प्रचिपयिषुः ॥ उपाजह्रे
वो ह्वे गिरिपतिरिति श्रीपतिमसौ बन्ना क्रांतः क्रीडद्धि हदमवि
तो वी रुह स्वैः ॥ ५१ ॥ इति श्रीमहाकाव्ये श्रिकुपाजवध्ये श्रंके मा
बकृतौ सेनानिवासो नाम पंचमः सर्गः ॥ श्रांतिदो विजयते नराम् ॥
अथ हिरसुमसुंप्रुंगपङ्क्तिरौकृत यथास्वतरु प्रसवश्रियः ॥
सतु गएे न निषेवितुमादध्ये स्तुविपदं विपदं तरुतं सतां ॥ १ ॥

नवपलाशपलाशवनंपुरःस्फुटपरागपरागतपंकजं॥मृदुल
तांतलतांतमलोकयस्सुरभिंसुरभिंसुमनोभरैः॥२॥विलुलि
तालकसंहतिरामृशन्मृगदृशांश्रमवारिललाटजं॥तनुतरंगततीः
सरसांदलत्कुवलयंवलयन्मरुदाववौ॥३॥तुलयतिस्मविलोच
नतारकाःकुरबकस्तबकव्यतिषंगिणि॥गुणवदाश्रयलब्धगुणो
दयेमलिनिमालिनिमाधवयोषितां॥४॥स्फुटमिवोज्ज्वलकांचन
कांतिभिर्युतमशोकमशोभतचंपकैः॥विरहिणांहृदयस्यभिदा

ष्टतः कपिच्छितं पिच्छितं मदनाग्निना ॥५॥ स्मरकृशानुमुर्मुररू-
क्षितां दधुरिवाम्रवणेष्वरजः कणैः ॥ निपतिताः पतिताः पथि-
क अज्ञानुपरिते परिते पुरतोऽध्वगां ॥६॥ प्रतिपति प्रहिते कृतके-
षः प्रियतमेषु वधूरनुनायिका ॥ बकुलपुष्परसासववेश-
जध्वनिरगान्निरगान्मधुपावलिः ॥७॥ प्रियसखीसदृशं प्र-
तिबोधिताः किमपि कान्यगिरा परपुष्टया ॥ प्रियतमाय व-
पुर्गुरुमत्सरच्छिदुरया दुरयावितमंगनाः ॥८॥ मधुकरैरपवा

दकरैरिव स्मृतिभुवः पथिका हरिणा इव ॥ कलतया वचसः प
रिवादिनीस्वरजिता रजिता वशमाययुः ॥ ९ ॥ समभिसृत्य रसा
दव-लंबितः प्रमदया कुसुमावचिचीषया ॥ अविनमन्नररा
ज वृथोच्चकैरनृततां नयता वनपादपः ॥ १० ॥ इदमपास्य वि
रागि परागिणी रलिकदंबकमम्बुरुहां ततीः ॥ स्तनभरेण जि
तस्तवकानमन्नवलते वनतेऽभिमुखं तव ॥ ११ ॥ सुरभिलिम्ब
सिते दधतस्तृषं नवसुधामधुरे च तवाधरे ॥ अलमनेरिव रागम

गंध्यरस्नावन्नूममममनसोमनसोमनसोमुदे ॥१२॥ इतिवदंत
मनंतरमंगनाभुजयुगोन्नमनोन्नतरस्तनी ॥ अथ एयिनंरमसा
दुदरम्भियावलिनयालिनयादिनसस्वजे ॥१३॥ त्रिभिर्विशेष
कं ॥ ॥ वदनसोरमनोनपरिन्नमक्रमरसंभ्रमसंभ्रतशोभ
या ॥ अजितमाविदध्येकमैजेरवनाकजकेसोनकजोनदृश्य
नयया ॥१४॥ अजगएनाएश्रः भ्रियमयतः अथएतमप्यनिमानि
तयानयाः ॥ सतिमप्यावनवन्मदनव्यथाविस्फुरिता स्फुरिताः

कुकुरस्त्रियः॥१५॥कुसुमकार्मुककार्मुकसंहितद्रुतशिलीमुखखं
डितविग्रहाः॥ मरणमप्यपराः प्रतिपेदिरे किमु मुहुर्मुहुरागत
भर्तृकाः॥१६॥ रुरुदिषा वदनाम्बुरुहश्रियः सुतनु सत्यमलंकर
णयते॥ तदपि संप्रति सन्निहिते मधावधिगमं धिगमंगल
मश्रुणः॥१७॥ त्यजति कष्टमसावचिरादसून्विरहवेदनयेत्य
घशंकिभिः॥ प्रियतयागदितास्त्वयि बांधवैरवितथावितथाः
सखि मा गिरः॥१८॥ न खलु दूरगतोप्यतिवर्ततेमहमसाविति

निभृता

बंधुतयोदितैः ॥ अलिभिर्विनो निशमय्य वध्व बहिः स्वरसमस्तैस्स्मरतैरि
व निर्ववौ ॥१९॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥ मधुरया मधुबोधितमाध
वीमधुसमृद्धिसमेधितमेधया ॥ मधुकरांगनया मुहुरुन्म
दध्वनिभृता निभृताक्षरमुज्जगे ॥२०॥ अरुणिताखिलशैलवना मुहु
र्विदधती पथिकान्परितापिनः ॥ विकचकिंशुकसंहतिरुच्च
कैरुदवहद्दवहव्यभुजः श्रियं ॥२१॥ अथ ग्रीष्मवर्णनं ॥ रवितु
रंगतनूरुहतुल्यतां दधति यत्र शिरीषरजोरुचः ॥ उपययौ

विदधन्नवमल्लिकाः स्फुरितहासो विहसो रमसंपदः ॥२२॥ द
लितकोमलपाटलकुड्मले निजवधूश्वसितानुविधायि
नि ॥ मरुति वाति विलासिभिरुन्मदभ्रमदलौ मदलौल्यमुपा
ददे ॥२३॥ निदधिरे दयितोरसि तत्क्षणस्नपनवारितुषारभृ
तस्तनाः ॥ सरसचंदनरेणुरनुक्षणं विचकरे च करेण वरो
रुभिः ॥२४॥ अथ प्रावृड्वर्णनं ॥ स्फुरदधीरतडिन्नयना मु
हुः प्रियमिवागलितोरुपयोधरा ॥ जलधरावलिरप्रतिपा

लितस्वसमया समयाज्जगतीर्थयं ॥ २५ ॥ जङ्गकदंबकमेचक
मुख्यकैर्नभसि वीक्ष्य नवांबुदमंबरे ॥ अभिससार नवध्वन
मंगनानवकमेचकमेकरसं रहः ॥ २६ ॥ अनुपपौ विविधो
पलकुंडलद्युतिवितानकसंवलितांशुकं ॥ धृतधनुर्वल
यस्य पयोमुचः शबलिमा वलिमानमुषो वपुः ॥ २७ ॥ कुतस
मीरचलैः क्षणएवैच्छ्रितस्मवहिता विदधे दिवमंजरी ॥ नव
तमालनिभस्य नभस्तरोरविररोविररोद्धतौ वारिदैः ॥ २८ ॥

पटलमंबुमुचां पथिकांगना सपदि जीवितसंशयमेष्यती
सनयनांबुसखीजनसंभ्रमाद्विधुरबंधुरबंधुरमैक्षत ॥२९॥
प्रवसतः सुतरामुदकंपयद्विदलकंदलकंपनलालितः ॥ नम
यति स्म वनानि मनस्विनीजनमनोनमनो घनमारुतः ॥३०॥ जल
दपंक्तिरनर्तयदुन्मदं कलविलापि कलापिकदंबकं ॥ कृतस
मार्जनमर्द्दलमंडलध्वनिजयानिजयाखनसंपदा ॥३१॥ नवक
दंबरजोरुणितांबरैरधिपुरंध्रि शिलीध्रसुगंधिभिः ॥ मनसि

रागबद्धामनुरागिता नवनवा वनमालामुत्सिरादर्थे ॥ ३२ ॥ भासि
ततापमठमहीरजः प्रथमविंदुभिरंबुमुचां मसां ॥ प्रविरलैर
वजोंगणे मेगनाजनमुगंनमुगंधिनवक्लिवे ॥ ३३ ॥ द्विररदंद
तवजक्ष मधुपतस्फुरितभृंगमद्गजविकेतकं ॥ घनघनौघवि
बृहन्नयाद्दिवः कुषाग्निरवं कुग्निरवं उमिवस्तुतं ॥ ३४ ॥ दलितमौ
क्तिकचूर्णविपांडवः स्फुरितनिर्झरशीकरचारवः ॥ कुटज
पुष्पपरागकणाः स्फुटं विदधिरे दधिरे ऌ विडंबनां ॥ ३५ ॥

माघ
५९
59

नवपयःकणकोमलमालतीकुसुमसंततिसंततसंगिभिः
प्रचलितोडुनिभैः परिपांडिमा शुभरजोभरजोभिरधादधे
॥३६॥ निजरजः पटवासमिवाकिरत् वृतपटोपमवारिमुचां दि
शां ॥ प्रियवियुक्तवधूजनचेतसामनवनी नवनीपवनाव
लिः ॥३७॥ प्रणयकोपभृतोपि पराङ्मुखाः सपदि वारिधर
रवभीरवः ॥ प्रणयिनः परिरब्धुमनंतरं ववलिरे वलिरेचित
मध्यमाः ॥३८॥ विगतरागगुणोपि नरो न कः स्खलति वातिप

राम
५९

योदनमस्त्वनि ॥ अभिहितेति गिरिदेवमिवोच्चकैर्दनन्दतेनन
तेनवपदन्नवैः ॥ ३७ ॥ अरमन्मन्मवनादविरप्सुतैः किंजनमया
दपयातुमनिच्छवः ॥ यदुनरैर्दृगलंतरूगलं स्तमयमन्मय
मंथनमाविलः ॥ ४० ॥ ददतमंतदिताहिमदीप्सितं रवगकुला
यकुलायनिलायितां ॥ जलनदकालनमवोप्यकृतं निश्चमप
रथापरथावमवापुष्यः ॥ ४१ ॥ अपश्यरद्दूएनं ॥ सविकचो
त्पलवक्षुपमैक्षततष्ठितिमतो कगतां दयितामिव ॥ शरदम

माघ
५०
60

छगजद्वसनोपमत्वमवनामवनाम्नानकीर्त्तनः ॥४७॥ जगति नैश
मशीतकरः करैर्वियति वारिदवृंदमयं तमः ॥ जलजराजिषु नै
द्रमदिद्युवन्न महतामहताः क्व वनारयः ॥४८॥ सममेव करो
ति बलाबलं प्रणिगदंत इतीव शरीरिणां ॥ शरदि हंसरवाः पु
रुषीकृतस्वरमयूरमयूरमणीयतां ॥४९॥ तनुरुहाणि पुरो
विजितध्वनेर्धवलपक्षविहंगमकूजितैः ॥ जगलुरक्षमये
व निशित्वंडिनः परिभवोदिभवो हि सुदुःसहः ॥५०॥ अनुवनं

राम
५०

वनराजिवध्वमुखैबकुलतरागजपाच्चरवारुणि॥ विकचबा
णदलावलेपोल्लिकं रुरुचिरे रुचिरे रुलोवि भ्रमाः॥ ८॥ कन
कनंगपिशंगदलैर्दधे सरजसारुणकेसरचारुभिः॥ प्रियवि
मानितमानवतीरुषां निरसनैरसनैरवपार्श्वता॥ ७॥ नुरव
सरोजरुचं नरपाटलामनुचकार चकोरदृशां मुखः॥ ८ तनवा
तपमुस्मुकतामतो न कमलं कमलं नयदं भवि॥ १०॥ विगत
सस्यजिघत्समघट्टमल्कलमगोपवध्वनेम्लगव्रजं॥ स्मुतनदीपि

शीलकू२

तकोमजंध्वनिर्मिमेजेनिर्मिषेस्तएनमयतः ॥४९॥ कृतमदंनिगद
तइवाकुलीकृतजगत्त्रयमूर्जमतंगजं ॥ ववुरयुग्मच्छदगुच्छ
सुगंधयः सततगास्ततगानगिरोलिभिः ॥५०॥ विगतवारिध
रावरणाः क्वचिद्ददृशुरुल्लसितासितासिताः ॥ क्वचिदि
वेंद्रगजाजिनकंचुकाः शरदिनीरदिनीर्यदवो दिशः ॥५१॥ वि
जितामनिलैः शरदंगनानववसरोरुहकेसरसंभवां ॥ विकि
रितुंपरिहासविधित्सया हरिवधूरिव धूलिमुदक्षिपत् ॥५२॥

हरितपत्त्रमयीव मरूढले स्त्रगनद्धमनोरमपत्त्रवा ॥ मञ्जु
शिपोऽस्मिताम्रनुखीमुदं दिवितता विततानतुकावलिः ॥ ५३ ॥
स्मितसरोरुहनेत्रसरोजजामतिस्मितांगविहंगहसद्दिवं ॥
ऽरकलमनुधिताभिवसर्वतः सरसदं शरदंतु ददिक्तुस्त्वां ॥
॥ ५४ ॥ अथ हेमंतवर्णनं ॥ गजपति द्वयसीरपि हेमनस्तुहिन
पत्कृरितः प्रभतांपतिः ॥ सलिलसंततिमध्वगयोषितामत
तनुतातनुतापकृतं दृशोः ॥ ५५ ॥ इदमयुक्तमहो महदेवयत्

वरतनोः स्मरयत्यनिलोऽन्यदा ॥ स्मृतसयौवनसोष्मपयोधरान्स
तुहिनस्तुहिनस्तु वियोगिनः ॥५६॥ प्रियतमेन यया सरूषा स्थितं
न सहसा सहसा परिरभ्यतं ॥ श्रथयितुं क्षणमक्षमतांगना न स
हसा सहसा कृतवेपथुः ॥५७॥ न्दरुमनहूमतवाधरपल्लवक्षति
रनावरणे हिममारुतैः ॥ दशनरश्मिपटेन च सीत्कृतैर्निवसि
तेव सितेन सुनिर्ववौ ॥५८॥ व्रतनता सुतनोः कलसीत्कृतस्फुरि
तदंतमरीचिमयं दधे ॥ स्फुटमिवावरणं हिममारुतैर्मृदुतमा

द्रुतयाप्यरदेस्वया ॥ ५२ ॥ अतनुतारककम्प्रमनभस्वतस्स
रञ्जतां गुञ्जितर्जनविभ्रमाः ॥ पृथुनिरंतरमिष्टभुजांतरं वनि
तयानितया नविवेहि ये ॥ ५३ ॥ हिमसतावजिताः स्मरम्प्रवासि
देभुवतयः स्तुतरामुपकारिणि ॥ अगरपत्यनुरागमकृत्रि
मेस्मरमयं रमयंति विलासिनः ॥ ५४ ॥ अथच्छिखिस्वर्णनं ॥
कुसुमयमन्नफलिनीरलिनीरवैर्मदविकाशिभिराहितकूंकृ
तिः ॥ उपवनं निरमन्सयतप्रियान्वियुवतीर्वियुवतीः शिखि

माघ
६२
63

शनित्तः॥६२॥उपचितेषुपरेष्वसमर्थतांव्रजतिकालवशात्स्वब
लवानपि॥तपसिमन्ददगभस्तिरभीषुमान्नहिमहाहिमहानि
करोऽभवत्॥६३॥अभिषिषेणयिषुंभुवनानियःस्मरमिवाख्य
तलोध्ररजश्चयः॥क्षुभितसैन्यपरागविपाण्डुरद्युतिरयंति
रयंनुदभूद्दिशः॥६४॥शिशिरमासमपास्यगुणोऽस्यनःकइ
वशीतहरस्यकुचोष्मणः॥इतिधियास्तरुषःपरिरेभिरे
घनमतोनमतोभिमतान्प्रियाः॥६५॥स्फुटमितिप्रसवेनपु राम
ष्पितलवंगसमीरसमागमजनिताःसुमनोदलतालिभिः॥ ६२

सोहसत्सपदिकुंदस्नेतादनन्ताज्जिनेः ॥ श्लो ५५ ॥ वसंतवर्णने
ज्जतिसुरभिरैनाज्ञिपुष्पश्रियामतनुतरंतयेवसंतानकः ॥ त
रुणपरभृतःस्वनंरागिणांमतनुरतयेवसंतानकः ॥ ५७ ॥ नो
ज्झितुंयुवतिमाननिरासेदक्षमिष्टमधुवासरसारं ॥ चूतमा
ला३ त्रिरलिमलिरागादक्षमिष्टमधुवासरसारं ॥ ५८ ॥ जगद्वशी
कर्तुमिमोस्मरस्यप्रभावनीकेतनवैजयंतीः ॥ इत्यस्यतेनेकद
लीर्मधुश्रीःप्रभावनीकेतनवैजयंतीः ॥ ५९ ॥ स्मररागमयीव

गुरुत्तमिस्त्रापदितस्तारदरवैरसत्यवश्यं ॥ प्रियमापदिवापिको
किजेस्त्रीपदितस्तारदरवैरसत्यवश्यं ॥७०॥ अथपश्रीष्मवर्णेनं ॥ वसु
रंबुविहारहिमंस्तुविनारुचिरं कमनीयतरागमिता ॥ रमणेन रम
ण्यं विसंस्तुजतारुचिरं कमनीयतरागमिता ॥७१॥ अथपवर्णवर्णे
नै ॥ स्तुदमहृस्तुवामनपांमपूरः सहसायंतनदीपपाटलामैः ॥ अ
लिनां रमतालिनाक्षिणीभ्रैः सहसायंतनदीपपाटलामैः ॥७२॥
कुरजानिवीक्ष्यशिखिविरमिं क्षिरवरीडुंसमयावनौ घनमदभ्र

मरालि ॥ गगनं च गीतमिनहस्य जितरौद्धैः समयावनौ वनम
दनं मरालि ॥ ७३ ॥ अयभरद्दूर्णनं ॥ ऽभीष्टं मा साध्य विराम
कालेऽसमुद्धताशंकमनीवकाशे ॥ योपि नमनोऽजन्म सुखोद
येषु समुद्धताशंकमनीवकाशे ॥ ७४ ॥ स्तनयोः समयेनयो
जनानामभिनवधारसमानं सारसेना ॥ परिरंभरुचिं ततिर्ज
नानामभिनवधारसमानं सारसेना ॥ ७५ ॥ जातप्रीतिर्या मधु
रेणानुवनान्तं कामेकान्ते सारसिकाकाकुरुतेन ॥ तं संपर्कं प्रा

यपुरः मोहनलीलां कामेकांते स्मारसिकाकाकुरुतेन ॥७६॥
अपहेमंतवल्लीनं ॥ कांताननेन रहसि व्रसमं गृहीतकेशेर
ते स्मरसहासवतोषितेन ॥ प्रेम्णा मनस्सु रजनीष्वपि हैमनी
षु केशेरतै स्मरसहासवतोषितेन ॥७७॥ अपशिशिरवल्लीनं ॥
गतवतामिव विस्मयमुच्चकै रसकलामलपल्लवलीलया
मधुकृतामसकृ[illegible]गिरमावलीं रसकलामलपल्लवलील
या ॥७८॥ कुर्वंतमित्यतिभरेण नगानवाचः पुष्पैर्विराममंम

जिनां वनगानवावः ॥ श्रीमान्समस्तमनुसानुगिरां विहर्तुं
बिभ्रत्सवोदिसमयूरगिरां विहर्तुं ॥ १८ ॥ इति श्रीक्षितिपुपाजव
ये महाकाव्ये माद्रवकलोपवर्णः सर्गः ॥ शंकरो विजयते तराम् ॥
अनुगिरं स्तुमि वितायमानां मत्पसविजोकयितुं वनांतल
क्ष्मीं ॥ निरगमदभिराद्धुमादतानां भवति महस्सु न निष्फलः
प्रयासः ॥ १ ॥ दध्यति स्तुमनसो वनानि वर्द्धी र्मुवति युतायदवः
प्रयातुमीशुः ॥ मनसि शायमहास्त्रमन्यथामी नकुसुमपं

न्नकमप्यलं विसोढुं ॥ २॥ अवसरमधिगम्य तं हरंत्यो हृदयमय
त्नकृतोज्ज्वलस्वरूपाः ॥ अवनिभृत्पदमंगनास्तदानीं न्यदध
त विभ्रमसंपदोंगनासु ॥ ३॥ नरवरुचिरचितेंद्रचापलेखं ल
लित गतेषु गतागतं दधाना ॥ मुखरितवलयं पृथौ नितंबे भुज
लतिका मुहुरस्खलत्तरुण्याः ॥ ४॥ अतिशयपरिणाहवान्विते
ने बहुतरमर्पितरत्नकिंकिणीकः ॥ अलघुनि जघनस्थलेपर
स्याः ध्वनिमधिकं जनयन्नकांचिदापः ॥ ५॥ गुरुनिविडनितंब

बिंबभासा क्रमणे निपीडितमंगनागणेश्या ॥ वरणेषु गमस्तु
स्तुवत्सदेषु स्वरसमसंक्रमजन्म कंठलेन ॥६॥ तवसपदि समी
पमानयेतामहं मिलितस्य मयाग्रतो भवाग्नि ॥ अतिरम सकृता
न्नेबु प्रतिज्ञामनन्तत्तिरं गुणगौरिमाकृपामां ॥७॥ नवसुतनुन
वेयिपन्नहाह्यानस्तुनि रससत्त्वनिश्चयः परेण ॥ वितपयति
नजातु महद्वो सावित्तिवतथापि सस्वीषु मेभिमानः ॥८॥ सत
तमननिभाबणं मयातेपरिपणितं भवतीमनानयंत्या ॥ त्वयि

तदितिविविक्तेजनिर्मितायांभवतुभवत्यस्तुहृज्जनःसकामः॥८॥गत
धृतिरवलंबितुंबतासून्ननलमनालपनाद्हंभवत्याः॥९ एयि
निपदिनप्रसादबुद्धिर्भवममभानिनिजीवितेदयालु॥१०॥प्रिय
मितिवनितानितांतमागःस्मरलसरोषकषायितायताक्षी॥
चरणगतसखीवचोनुरोधात्किलकथमप्यनुकूलयांचकार॥
११॥पंचभिःकुलकं॥श्रुतपदमितिमानवयस्ययासीर्नतुस्तुतनम
तुपालयानुयांती॥नहिनविदितखेदमेतदीयस्तनजघनोद्वह

नेतवापिवेतः॥१२॥इतिगदतिसखीजनेनुरागाद्दयिततमामपरस्मि
न्प्रतीक्ष्य॥तदनुगमवशाद्दनायतानिन्यजितमिनद्धावनिंपदानि
॥१३॥युग्मं॥यदिमयिलघिमानमागतायांतवधृतिरस्तिगतास्मि
संप्रतीयं॥अनिभृतपदपातमापपातप्रियमितिकोपपदेनकापि
सख्या॥१४॥अविरलपुलकःसहव्रजंत्याःप्रतिपदमेकतरस्तन
स्तरुण्याः॥घटितविघटितःप्रियस्यवक्षःस्थलभुवितंदुकविभ्रमं
बभार॥१५॥अधिपिलमपरावसज्यकंठेदृढपरिरब्धबृहद्वहिस्त

नेन रुषितततनुरुहेण भुजेन भर्तुर्दुर्मदं मदनदुर्व्यतिबद्धमेकबाहुं ॥१६॥ नु
कूरस्तु समयापश्यतीनितांतं प्रणोदितकांचिनितंबमंडलेन ॥ विषमित
पृथुहारयष्टितिर्यक्कुचमितरं तदुरस्थलेन निपीड्य ॥१७॥ गुरुतर
कलनूपुरानुनादं सुललितनर्त्तितवामपादपद्मा ॥ इतरदनति
लोलमादधाना पदमथ मन्मथमंथरं जगाम ॥१८॥ त्रिभिर्विशे
षकं ॥ नखभुजलितपदं तदं सपीठद्वयनिहितो नयपाणिपल्लवा
न्या ॥ सुकठिनकुचचूचुकप्रणोदं प्रियवलासविलासमभ्यियाय ॥

॥१९॥ जघनमजस्य पीवरोरुरुद्धा दुरुनिविडीसनितंबभारस्वेदि
दयितततमङ्गिरोऽध्यरोपवत्वं बिस्वभुजलताविभवेन कापि दूहे ॥२०॥
अनुवपुरुपरेऽणे बाकुमल्लप्रहितभुजाकलितस्तनेन निन्ये ॥ नि
हितदशनवासमास कपोले विषमवितीर्णपदं बलाद्दिवान्या ॥२१॥
अनुवनमसितभ्रुवः सखीभिः सह पदवीमपरः पुरोगतायाः ॥ उर
सि सरसरागपादलेखाप्रतिमतयानुययावसंशयानाः ॥२२॥ मदन
रसमहौघपूर्णनाभीहृदयपरिवाहितरोमराजयस्ताः ॥ सरितइव स

विभ्रममयात प्रणदितहंसकनूपुरैर्विरेजुः ॥२३॥ श्रुतिपथमधु
राणि सारसानामनुनदि शुश्रुविरे श्रुतानि ताभिः ॥ विदधति जन
तामनःशरव्यव्यथां पटुमन्मथचापनादशङ्कां ॥२४॥ मधुमथनव
धूरिवाह्वयंति भ्रमरकुलानि जगुर्यदुत्सुकानि ॥ तदभिनयमि
वावलिर्वनानामतनुत नूतनपल्लवाङ्गुलीभिः ॥२५॥ नसकलनक
लिकाकुलीकृतालिस्खलनविकीर्णविकासिकेसराणां ॥ मधुंद रु२
वनिरुहां रजोवर्षभिर्भ्यः समुपहरन्विचकार कोरकाणि ॥२६॥ उप

अमर

विमर्द्दोत्थे परिमले गंधे जनमनोहरे इति कोशः।

वनपवनानुपातदक्षैरजनिमिरव्योमिपदं गनागणस्य ॥ केहिमं-
जैस्त॰ विषयस्तदुन्नतानामनुगमनेऽस्वत्तु संपदोऽग्रतस्थाः ॥
॥२७॥ स्य चरणेश्वरांगनाकराब्जव्यतिकरसंपदुपात्तसौमनस्याः ॥
जगति सुमनसस्तदादिनूनं दधति परिस्फुटमर्थतोऽभिधा-
नं ॥२८॥ अभिमुखपतितैर्गुणप्रकर्षादवजितमुद्धतिमुज्ज्वलां
दधानैः ॥ तरुकिशलयपल्लवाजमग्रहस्तैः प्रसभमनीयत भंगमंग-
नानां ॥२९॥ मुदितमधुभुजो भुजेन शाखाः चलितविमंसवले

हस्तेन

अगाति हृतरजालि

शं रवकं प्वुवंत्या: ॥ तरुरतिशयितामपरांगनाया: शिरसि मुदेव मुमो-
चपुष्पवर्षं ॥ ३० ॥ अनवरतरसेन रागभाजा करजपरिक्षतिलब्धसं-
स्तवेन ॥ सपदि तरुणपल्लवेन वध्वा विगतदयं खलु खंडिते नमस्ते ॥
॥ ३१ ॥ प्रियमभि कुसुमोद्यतस्य बाहोर्नवनखमंडनचारुमूलमन्
न्या ॥ उमृदुरुदितरक्तदाहितेन पीनस्तनतटरोधितिरोदधे मुकेन ॥
॥ ३२ ॥ विततवलिविभाव्यपांडुलेखा कृतपरभागविलीनरोमराजि: ॥
कृशमपि कृशतां पुनर्नयंती विपुलतरोन्मुखलोचनावलग्नं ॥ ३३ ॥

असकलकुवलयबंधुसौहृदौत्सुक्यरः प्रसभविभिन्नतनूत्तरीयबंध्या ॥ अ
वनमदुदरोल्लसद्दुकूलस्फुरततरलमध्यगभीरनाभिमूला ॥ ३४ ॥ अ
वहिततमविजानती किंजोतर्वसुभुविवद्ध्रनमाभिमुख्यभाजं ॥ अवि
विरचिसलीलमग्रभुव्यग्रहणे पदेनचिरं विलंब्यकाचित् ॥ ३५ ॥ अप
किलकल्पितेसखीभिरत्रपक्षणेमपरेवसस्तंभ्रमाभवंती ॥ क्षिपि
लितकुसुमाकुलोग्रपाणिप्रतिपदसंयमितांशुकाव्रतांगी ॥ ३६ ॥
ततमयपरितोषसन्निपातंसचकितसस्मितवक्त्रवारिजश्रीः ॥

नाव्व
७१
७।

मनसिजगुरुतत्क्षणोपदिष्टं किमपि रसेन रसान्तरं भजन्ती ॥ ३७ ॥ अवन
तवदनेन्दुरिच्छतीव व्यवसितमन्वीरतयापदास्थितास्मै ॥ अहरत सु
तरां मतोऽस्य चेतः स्फुरदभिभूषयतिस्त्रियसाध्येव ॥ ३८ ॥ पद्भिः कु
लकं ॥ किसलजकजेष्ववाचनीयाः पुलकिनि विकचलमंगके विलेयाः ॥
नखपदपयोधिमार्षितार्थाः प्रणिदधिरे दयितैरनंगलेखाः ॥ ३९ ॥
कृतकृतकरुषा सखीमपास्य त्वमकुशलेति कयापि विदात्मनेव ॥ अभि
मतमभिसाभिलाषमाविः कृतभुजमूलमबन्धि मूर्द्धि माला ॥ ४० ॥ राम
७१

ऽमुमुखमुपयाति मा स्म किंचित्त्वमपि धाः परलैर्मधुव्रता
नां ॥ मधुसुरभिमुखाब्जगन्धलुब्धैरधिकमधिज्यवदनेन मानि
पाति ॥ ४ ॥ सरजसमकरन्दनिर्भरासु प्रसवविभूतिषु भूरुहां
विरक्तः । ध्रुवममृतपनामवाञ्छयासावधरममुं मधुपस्त
वाजिहीते ॥ ५ ॥ इति वदति सखीजने निमीलद्द्विगुणितसान्द्र
तराक्षिपक्ष्मलेखा । न्यपतदनिभयेन भर्तुरङ्कं भवति हि वि
क्लवता गुणोऽङ्गनानां ॥ ६ ॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥ मुखकमलकमु

लमस्यपूनायदर्शिनवोढवधूर्बलादचुंबि॥ तदपि न किंचिदाल
पद्मवाग्रग्रहपरया विविदेविदग्धसख्या॥७॥ प्रतति किंचित
तिर्भिस्तिरोहितायां प्रतिमुवतौवदनं प्रियः प्रियायाः॥ यदव्ययद
प्यपाव लोपन्नत्वत्क रव लयस्वनितेनतद्धि वडो॥८॥ विलसित
मनुकुर्वती पुरस्ताद्धरणिरुहाधिरूढेव वधूर्जनतायाः॥ रमणमनु
तयापुरः सखीनामकृजितवापल दोषमालिलिंग॥९॥ सलिल
तमवलंब्यपाणिनां सेसहवरमुच्छ्रितकुचं वाधयान्या॥ सकल

कनकनकुंभविभ्रमाभ्यामुरसिरसात्पतितस्तरैस्तनाभ्यां ॥ ४३ ॥ मृदु
चरणे तलाग्रदुःस्थितत्वाद्दहसतरांकुचकुंभयोर्भरस्य ॥ उपरिनि
रवलंबनं प्रियस्य न्यपतद्यो बत — विपयान्या ॥ ४५ ॥ उपरिज
तरुजानियावमानां कुसुमानतमापरिरंभजोऽनुपोऽन्यः ॥ ब्रह्मितव
धुपयोधरांगहारे स्वयमितिमुग्धवधूमुदासदोऽन्या ॥ ४६ ॥ इदमि
दमितिबलादमुं गृहीत्वा क्षणमप्यवीक्ष्य विपक्षमंतिकेऽन्या ॥ अभिप
तितुमनाजपि नायकेन त्वरयति रंतुमहो जनमनोभूः ॥ ४७ ॥ विज

नमितिबजादनुगृह्य त्वाक्षराणमथवीक्ष्यविपक्षमंतिके न्या ॥ -अभिपति
तुमनालघुत्वभीतेरभवदस्तुंवतिवस्त्रमेतिगुर्वी ॥ ५१ ॥ -अपिरद्भुनिज
गामध्यामतस्याः प्रियतमयेतिरूपास्लज्ञावबद्धः ॥ पदमपि चलितुंपु
वानसेहेकिमेवनध्यातिहरंस साध्वसानां ॥ ५२ ॥ नरवत्तुवयममुष्य
दानयोग्याः पिबतिवपातिवयासकैरहस्तां ॥ व्रजविटपममुंददस्वत
स्यैभवतुयतः सदस्रोऽभिरायपोगः ॥ ५३ ॥ तववाकितवकिनाहितैर्द्ध्यानैः
क्षितिरुहपल्लवपुष्पकल्पदरैः ॥ ननुजनाविदितैर्भवघलीकैर्विर

परिस्फुरितमेव कर्णयुग्मं ॥५४॥ मुकुरूपहसितामिवालिनादैर्वितर
सिनः कलिकां किमर्थमेनां ॥ वसतिमुपगते नव्याम्भितस्याः शठकालि
देवमहान्मुखयाप्यदत्तः ॥५५॥ इति गदितवती रुषाजघान स्फुरितम
नोरमपक्ष्मके सरेणे ॥ नवलेमुपगतेन कान्तमन्या सममसितांबु
रुहेण वक्षुषा च ॥५६॥ चतुर्भिः कान्यापकं ॥ विनयति स्म दृशो दृशः प
रागं प्रणयिनि कैस्तु मम्मानननानि लेन ॥ तदहितमुवतेस्मीक्षणेम
स्फोटं द्यमपि निजे परजोऽमिराप्तुपूरे ॥५७॥ स्फुटमिदमभिवारमंत्रए

वप्रतिमुवतेरमिध्यानमंगनानां ॥ वरतनुमनोपहृत्य पत्या
मृदुकुसुमेन यदाहताधमूर्छत् ॥ ४८ ॥ समदनमवतंसितेधि
कर्णं प्रणयवता कुसुमे सुमध्यमायाः ॥ व्रजदपि लघुतां ब
भूव भारः सपदि हिरण्मयमंडनं सपत्न्याः ॥ ४९ ॥ अवजि
तमधुनातवाहमक्ष्णा रुचिरतयेत्यवनम्य लज्जयेव ॥ श्रव
णकुवलयं विलासवत्या भ्रमररुतैरुपकर्णमाचचक्षे ॥ ५० ॥
अवचितकुसुमा विहाय वल्लीर्युवतिषु कोमलमाल्यमालि

नीषु ॥ पदमुपदधिरे कुचोन्नयलीनां न परिचयो मलिना
त्मनां प्रधानं ॥ ६१ ॥ अथ शिरसिजपाश्यपातभारादिव नितरां
नतिमद्भिरंसभागैः ॥ मुकुलितनयनैर्मुखारविंदैर्घनमहता
मिव पक्ष्मणां भरेण ॥ ६२ ॥ अधिकमरुणिमानमुद्वहद्भिर्विल
सदसीतमरीचिरश्मिजालैः ॥ परिचितपरिचुंबनाभियोगाद
पगतकुंकुमरेणुभिः कपोलैः ॥ ६३ ॥ अवसितललितक्रिये
एवाकोर्जलिततरेएतनीयसा मुगेन ॥ सरससविशलयमानु

रंजितैर्वा कररकमलैः पुनरुक्तताम्रभासिः ॥६४॥ स्मरसरससुरस्त्री
जनपत्युर्विनिमयसंक्रमितांगरागरागैः ॥ स्फुटमतिशयदेवद
संपदेवस्तनयुगलैर्दितरेतरं निबद्धैः ॥६५॥ अतनुकुचभरान
तेन भूयः क्रमजनितानतिनाशरीरकेना ॥ अनुचितगतिसाद
निःसहत्वं कच न मकरोरूमिरुरुभिर्दधानैः ॥६६॥ अपहतन
वयावकैस्त्रिशायक्षितिगमनेन पुनर्वितीर्णरागैः ॥ कथमपि
चरणैस्त्वलैस्य च चतुङ्गिः स्फुटविनिवेशवशात्परस्परस्य ॥६७॥

मुकुरितिवनविभ्रमाभिषंगादतमितदाक्षिरांनितंबिनी
भिः॥मृदुतरतनवोलसाः प्रकृत्याचिरमपिताः किमुतत्र
यासभाज·॥६८॥सप्तभिः कुलकं॥ अथ नमनम्बुमौक्तिकाम
मासीस्नमज्जलमुज्वलगंडमंडलेषु॥कठिनकुचतटाग्रपा
तिपश्चादथशतशार्करतां जगामतासां॥६९॥ विपुलकम
पियोवनोद्धतानां वनमुलकोदयकोमलंबकासे॥परिमलि
तमपिप्रियैः प्रकामं कुचयुगमुज्वलमेवकामिनीनां॥७०॥

अविरतकुसुमावचायखेदान्निहितभुजालतयैकयोप
कंठं ॥ विपुलतरनिरंतरावलग्नस्तनपिहितप्रियवक्षसा
ललंबे ॥७१॥ अभिमतमभितः कृतांगभंगा कुचयुगमु
न्नतिवित्तमुन्नमय्य ॥ तनुरभिलषितं क्रमण्डलेन न व्यव
धृतवेष्टितबाहुवल्लरीका ॥७२॥ हिमलवसदृशः श्र
मोदबिंदूनपनयता किल नूतनोढवध्वाः ॥ कुचकलशकि
शोरकौ कथंचित्तरलतया तरुणेन पस्पृशाते ॥७३॥ गत्वो

ड्केनत्वनपुलिनेरूढमध्यप्रदेशाः कामनूरुरुस्तमभुज
लताः पूर्णनाभिह्रदान्तः ॥ उच्चकैरुच्चैस्तनतटभुवं प्लावयं
ल्लोमकूपान्स्वेदापूरो युवतिसरितां प्रापगंडस्थलानि
॥७४॥ प्रियकरपरिमार्गाद्दंगतानां यदाभूत्पुनरधिक
तरैव स्वेदतोयोदयश्रीः ॥ अथवपुरभिषेकुं तास्तदांभोभि
रीषुर्वनविहरणखेदम्लानमम्लानशोभाः ॥७५॥ इति श्री
शिशुपालवधे महाकाव्ये म्यंके कुसुमावचयो नाम

सप्तमः सर्गः॥ श्रीकामी विजयतेतराम्॥ अथासादजनुतरस्त
नैस्तनद्भिः श्रांतानामध्यिकवजोवनारविंदैः॥ अभ्यंभः कथ
मपि योषितां समूहे स्तैरुर्वीनिम्नतवलत्पदं प्रवेजे॥१॥ यांती
नां सममसित भ्रुवां नतत्वादं सानां महति नितां तमंतरेपि
संसक्तैर्विपुलतया मिथो नितंबैः संबाध्यं ब्रहदपि तद्बभूवव
र्त्म॥२॥ नीरंध्रद्रुमशिशिरां भुवं भजंती साशंकं मुकुरिव कौतुका
त्करैस्ताः॥ पस्पर्श क्षणमनिला कुलीकृतानां श्रांतानामतु

हिनरश्मिरंतराले: ॥३॥ एकस्यास्तपनकरैः कराञ्जिताया बिम्बा
एः सपदि सितोष्मवारएत्वं ॥ सेवाये वदनसरोजनिर्जितश्री
रागत्य प्रियमिव वंकुमाश्चकार ॥४॥ स्वरागादुपारिवितन्वतोत्त
रीयं कांतेन प्रतिपथवारितातपायाः ॥ सच्छत्रादपरविलासिनी
समूहच्छायासीद्दधिकतरा तदापरस्याः ॥५॥ संस्पर्शप्रभव
सुखोपचीयमाने सवेंजिकरतजलजन्मवदत्रभायाः ॥ कौशेयं व्र
ज दपि गाढतामजस्रं सस्रंसे विगलितनीविनीरजाक्ष्याः ॥६॥ आ

यांतीरजसमवेक्ष्यविस्मयिन्यस्तास्तन्वीर्नविदधिरेगतानिहं
स्यः॥ बुध्वावाजितमपरेणकाममाविः कुर्वीतस्वगुणमपत्रपः
कएव॥७॥ श्रीमद्भिर्जितपुलिनानिमाधवीनामारोहैर्निबिडबृ
हन्नितंबबिंबैः॥ पाषाणस्खलनविलोलमाशुनूनंवैलक्ष्याद
युरवरोधनानिसिंध्वोः॥८॥ तुत्काभिः सलिलरयास्तनुक्षिपे
ष्वीतुत्काभिः कृतरुचिसेकतंनदीनां॥ स्त्रीलोकः परिकलयांच
कारतुल्यंपल्यंकैर्विगलितहाररवारुभिःस्वैः॥९॥ आघ्रायस

मज्जमनिं घगंधबंधुं निश्वासश्वसनमसंगमं गणनानां ॥ आ
रण्यप्रसूनमनसई षिरेन भृंगैरौचित्यं गणयति को विशेषकामः ॥
१० ॥ आयांत्यां निजयुवतीवनात्सशंकं बर्हिणं मपरः शिखंडिनी
नरेण ॥ आलोकयन्नवदधत्तं मयूरमारात्कामिन्यः स्वदधुर
नार्जवं प्रियेषु ॥ ११ ॥ आलापैस्तुलितरवाणि कामिनीनां माधुर्या
दमलपतत्रिणां कुलानि ॥ अंतर्द्धामुपययुरुत्पलावलीषु प्रा
दुष्प्रात्कद्व जितः पुरः परेण ॥ १२ ॥ मुग्धायाः स्मरजनितेष्ठुव

माघ
७६
७९

क्रवाक्यानिःशंकं दयिततमेन चुंबितायाः ॥ आलोलशाननिभिविदधुर्विधू
तहस्ताः सीत्कारं समनुचितमुत्तरं तरुण्यः ॥१३॥ उत्क्षिप्तस्फुरितस
रोरुहार्घ्यमुच्चैः सस्नेहं विहगरवैर्दिवालपंती ॥ नारीणामथ सरसी
सफेनहासा प्रीत्येवव्यतनुत पाद्यमूर्मिहस्तैः ॥१४॥ नित्यायानि
ऊ वसतेर्निशात्सिरे यद्रागेणश्रियमरविंदतः करांघ्रैः ॥ व्यक्तं
नियतमनेननित्युरस्याः सापत्न्यक्षितिसुतविद्विषो महिष्यः ॥
॥१५॥ आस्कंदत्कथमपियोषितो नयावद्भीमत्यः प्रियकरध्या

राम
७६

र्यमाण्ए हस्ता: ॥ -श्रौ स्तुक्य त्वरितमम्रुस्तदंबुतावस्संक्रांतप्रतिमत
यादब्याविवांत: ॥ १६ ॥ ता: पूर्वं सचकितमागमय्यगाध्यं हृ त्वाधोम्
दुपदमेतस्य विझंत्य: ॥ कामिन्यो मनदव कामिनां सरागे रंगे स्तक्ष्म
लमनुरंजयांबभूवु: ॥ ७ ॥ संहो भंपयसिमुकुमहेनकुंभश्रीना
जाकुचयुगलेननीयमाने ॥ विस्रेषं युगमगमद्रथांगनाम्नोहृ
ढ्तन: कइव सुखावह: परेणां ॥ १८ ॥ -आसीनातटभुवि सस्मितेन
भर्त्रारंभोरूरवतरितुं सरस्यनिछु: ॥ भु न्वानाकरयुगमीक्षितुं

विनोसान्मीतान्तुः सलिलगतेन सिच्यते स्म ॥१९॥ नेच्छंती समम
मुना सरो वगाढुं रोधस्तः प्रतिजलमीरिता सखीभिः ॥ आश्लि
ष्य हृदयवल्लि तेक्षणं नवोढा वोढारं विपदि न दूषिताति भूमिः ॥
॥२०॥ तिष्ठंतं पयसि पुमांसमंसमात्रे तद्दघ्नं तदवयती किलात्म
नोपि ॥ अभ्येतुं सुतनुरभीरियेष मौग्ध्यादा सेजिठुतमनुना
निमज्जतीति ॥२१॥ आनाभेः पयसि नतभ्रुवावगाढे वापस्याद
पसरस्सस्तरंगहस्तैः ॥ उच्छ्रायि स्तनयुगमध्यरोहि जलस्य

र्णो भवति कुतोऽथ वाव्यवस्था ॥२२॥ कांतानां कुवलयमव्य
पास्तमक्ष्णोः श्रोत्राभिर्न्नमुखरुचाहमेकमेव ॥ संहर्षाद्दलि
विरुतैरितीव गायद्भ्रो लोमैर्दयसि महेत्स्वलं ननर्त्त ॥२३॥ त्र
स्यंतीव जलभ्राकरी विवृत्तो रूर्वामोरुरतिभयमाप विभ्रम
स्य ॥ ध्रुवन्त्यंति त्रसभ महो विनापि हेतोर्लीलाभिः किमु सति
कारणे रमण्यः ॥२४॥ आरूढप्रतनु वपुर्लतैः स्वलज्झिस्तस्या
भस्तदप सरो महार्णवस्य ॥ ध्रुवन्त्यंति-जक्षोभिप्रस्तनविलो

जलबाकुपक्षैर्यैषाणां मुरूमि रुरोज गंडशैलैः ॥२५॥ गांभीर्यं दध्
दधिरं तु मंगनाभिः प्रक्षोभं जल्पन विचकृते ननीतः ॥ -अंभोधि
विकसितवारिजाननोऽक्षोभमर्यादां सपदि विलंघयांबभूव ॥
॥२६॥ -अन्वेष्टुं दयितमिवावगाढमाशु ह्मीणां ततिभिरभि
प्रसार्यमाणः ॥ कस्याश्चिद्विततवजाच्छिसांगुलीकोऽलक्ष्मी
वाक्सरसि सरोजकेशहस्तः ॥२७॥ उन्निद्रप्रियकमनोरमं रम
ण्याः संरेजे सरसि वपुः प्रकाशमेव ॥ युक्तानां विमलतया

तिरस्क्रियायैनाकामं न्नपिहि भवत्यनंगजैत्रः॥२८॥किंता
व सरसि सरोजमेतदाराद्‌ाहोस्विन्मुखमवभासते युवत्याः॥
संशय्य क्षणमिति निश्चिकाय कश्चिद्बिब्बोकैर्बकसहवासिनां
परोक्षैः॥२९॥उं गाढे कृतकनकोज्ज्वलानि गंध्याः कौसुंभं
पृथुकुचकुंभसंगिवासः॥माध्वीकं प्रियतमसन्निधानमा
सन्नारीणामितिजगृहे केलिसाधनानि॥३०॥उत्तुंगादनिल
चलांशुकास्तटांताच्छ्वैतोभिः सह भयदर्शिनां प्रियाणां॥स्रो

लीभिर्गुरुभिरवनर्णमुत्पतंत्यस्तोयेषु द्रुततरमंगनाः प्रपेतुः ॥३१॥ तुग्य
त्वादविदितकैतवप्रयोगा गच्छंत्यः सपदि पराजयं तरुण्यः ॥ ताः कांतैः
सहकरपुष्करेरितांबुव्यात्युक्षीमभिसरणग्लहामदीव्यन् ॥३२॥ योग्य
स्यत्रिनयनलोचनानलार्चिर्निर्दग्धस्मरपतनाधिराज्यलक्ष्म्याः
कांतायाः करकलशोद्यतैः पयोभिर्वक्त्रेन्दौ रसकृतमहाभिषेकमेकः
॥३३॥ सिंचंत्याः कथमपि बाहुमुन्नमय्य प्रेमांधं मनसिजदुःखदुर्ब
लाम्याः ॥ सौवर्णं वलयमवागलत्कराग्राद्लावण्यप्रियदुर्वहोप

मंगनायाः ॥३४॥ स्निह्यंतीदृक्समपदानिध्यायपधूर्णेन्दुस्वैनपाग्रएय
रसेनकाशितेव ॥ कंदर्पग्रवणमनाः सखी सिसिक्षाजलधौ प्रति
युवमंजुजिंबकार ॥३५॥ आनंदं दधति मुखे कशेदकेन श्यामाया
दयिततमेनसिच्यमाने ॥ ई ध्यंत्या वदनमसिक्तमपघनं स्वेदां
भः स्नपितमजायतेतरस्याः ॥३६॥ उद्वीक्ष्य प्रियकरकुंभनाप
पविद्धैर्वक्षोजद्वयमभिषिक्तमन्यनार्याः ॥ ॥ अंभोभिर्मुकुर
सिवदप्पूरमर्पादात्मीयं प्रसुरतनेत्रमुग्मकुक्कैः ॥३७॥ कुर्व

ङ्क्रिर्मुखरूचमुष्य जामजसंयैस्तोयैरलिवतवक्त्रमां विलोसी
तैदेवव्रतिमुवतेरकारिदूरात्कान्तुष्यं शश्वश्वरदीप्यितिष्ठद ॥
॥ ३७ ॥ रागांध्रीकृतनयनेननामध्येयव्यत्यासादभिमुखमीरितः
प्रियेण ॥ मानिन्या वपुषि पतन्निसर्गमंदो हृदयमसाहि नोद
वजः ॥ ३८ ॥ प्रेम्णोरः प्रणयिनि सिंचति प्रियायाः तत्तापं नवज
न विस्फुमोरहीत्वा ॥ उद्भूताः कठिनकुचस्थलाभिघातादासन्नां
तश्रमपरांगनामध्यास्तुः ॥ ४० ॥ संक्रांतं प्रियतमवक्षसोगय

गं स्नाध्व स्याः सरसि हरिरिव्यतेभ्युनां भः॥ तुष्टैवं सपदि हतेचितत्रते
पेक स्याश्चित्स्फुटं नरवनेष्वमलेः सपत्न्या॥ ८॥ हतायाः प्रतिसखि
कामिनान्यनाम्नाकीमत्याः सरसि गतं मुखेंदुकांतेः॥ अतद्भिदुत
मिवकर्त्तुमन्मुखवैर्भ्रमानंगमयितु मीविदेवयांसि॥ ९॥ सिका
याः क्षणमेमवसिन्यपूर्वमन्यामन्यस्याः प्रणयतवाबलाबला
याः॥ कामिन्या समध्यितमन्मुखेवबकंप्रापाद्गणेर्जनेदपङ्क
हमंजनां भः॥ १०॥ उद्वोढुं कनकविभूषणान्यशक्तः सखीवाव

जयितपद्मनाजस्तत्रः ॥ आरूढप्रतिवनिताकराग्रभाजः साध्वी
योगुरूरभवत्कुजस्तरुण्याः ॥ ५४ ॥ आबद्धप्रचुरपराद्ध्यकिंकिणी
कोरामाण्यमनवरतोदगाहभाजां ॥ नारावं व्यतनुतमेखलाकला
पः कस्मिन्वासज्जनगुणेजितं पटुत्वं ॥ ५५ ॥ पर्यस्ते सरसि रुतेंशुके
पयोभिर्लोलाक्षे सुरतगुरावपत्रपिष्णोः ॥ सुश्रोण्यादलवसने
नवीविहस्तन्यस्तेनकृतमकृताङ्गिनीसखित्वं ॥ ५६ ॥ नारीभिर्गुरु
जघनस्थलाहतानामास्यश्रीविजितविकाशिवारिजानां ॥ लोलत्वा

दपहरतां तदंग रागं संजज्ञे सकलुष आशयो जनानां ॥ ८७ ॥ सौगं
ध्यं दधदपि कामनं गनानां दूरत्वाद्भृतमहिमानमनोयमानं ॥ नेदी
योज्ञितमिति लज्जयेव ताम्रा सा मा लोलेपयसि महोत्पलं ममज्ज ॥
॥ ८८ ॥ प्रत्रस्तैः सरभसमंभसो वगाह क्रीडाभिर्विदलितयूथिका
पिशङ्गैः ॥ आवल्यैः सरसि हिरण्मयैर्वधूनामौर्वाग्निद्युतिशक
लैरिवव्यराजि ॥ ८९ ॥ आस्माकी युवतिदृशाम सौ तनोति छायैव
प्रियमनपायिनीं किमेभिः ॥ मत्त्वैव स्वगुण पिधानसाध्यसूयेः

पानीयेरितिविदध्याविरेजनानि ॥५०॥ निर्द्धौते सतिहरिचंदनेजलौ
घैराघांडोर्गतपरभागयांगनायाः ॥ -सक्तायस्तनकलेष्ठद्वयाद्गुपे
येविछेदःसहृद्येवहारयष्ट्या ॥५१॥ -सन्यूनंगुलमम्लतसप्याग्यं
तीसंपुटत्रस्कुतौरिसहोरूहावतंसा ॥ प्रेयोभिःसहसरसीनिषेम
माणाररकोत्वंव्यथितवधूदृशांस्तुरेव ॥५२॥ स्वांतीनांत्रहदमलोद
विंदुचित्रैरेजातेरुचिदधमानुरोजकुंभौ ॥ हारश्रेणंमणिभिरुपाश्रि
तोसमंताद्गुरूर्चैर्गुणवदुपघ्नकाम्ययेव ॥५३॥ -साद्रूढःपतितनई

तिस्वसं भवोपि स्वच्छानां परिहरल्लीयतामुपैति ॥ कर्णेभ्यश्च्युतमभि
तोऽपलंबपूर्णानां वीथीभि स्तरमनुयत्निरासु रापः ॥ ५४ ॥ दंतानाम
प्यरमयावकं पदानि प्रत्यग्रा स्तनुमविलेपनानि रक्तांकाः ॥ -ज्ञाभि
न्युक्षियमभ्यितोयमंगनानां श्लोभायैवि पदि सदाश्रिता भवंति ॥ ५५ ॥
कस्याश्चि त्सुखमनुभ्यौतपत्रं लेखं व्यातेने सलिलभरावलंबिनी
भिः ॥ किं ज्ञःक्वव्यतिकरपिंजरं तरांभिश्चित्रश्रीरजमजकाग्रवद्ध
रीभिः ॥ ५६ ॥ वक्षोभ्योबनमनु लेपनं वधूनामुत्तंसा नहरतः वारिमू

द्विजेभ्यः ॥ नेत्राणां मदरूविरक्तानैवतस्थौवक्षुष्यरवक्तु महतां र
त्नं ह्यः ॥ ५७ ॥ योबाल्यः स्मरवक्तुजः जैनिराक्षिराजोपश्चितेसक्तुतद्दव
स्थयहिवतेषां ॥ श्रीराणां व्राजतिहि सर्वदेवनांतः पातिवादमिभ
वनीयतांपरस्य ॥ ५८ ॥ फेनानामुरसिरुहेषुहार जीलावेजश्री
जंवनतटेषुश्रीवलानां ॥ गंडेषु स्फुटरवनाकुपत्रवल्लीपर्यासं
पयासिविभ्रमफलं वधूनां ॥ ५९ ॥ श्रवण्यद्विजजनमाभिहेमभिर्व
धूनामंजेभ्यो गुरुरूभिरमक्षिजनजेयेव ॥ निर्माल्यैरपनन्त

तेवध्यौदितानामप्युद्वै भवति हि चवीयसां हि व्याप्रृद्धं ॥ ६० ॥ -स्रान्त
स्टा क्ति जक रुवः सजोड्डि रस्तानीरकैंव सनमपा कृतोंगरागः ॥
काम स्त्री रनुभम वानिवस्वपक्ष्या व्वातादिति सुतरांव का रुवारुः ॥
शीतार्त्तिंब जवदुपेयुषेव नीरैरासे काङ्क्षिशिर समीरकं पितेन ॥ रामा
णां मभिनवयौवनोष्मभाजो रास्येषि स्तनतटयोर्नवांशुकेन ॥ ६२ ॥
ख्यातद्भिः समभ्यिकमातमंग संगाजावएयंतनुमदिवांशुवासंसो
तैः ॥ उत्से स्तेरजतरंगरंगनीजानिश्मातैरथ सरसः प्रियासमूहैः

माघ
८१
87

हैः॥६३॥ दिव्यानामपि कृतविस्मयां पुरस्तादंभस्तः स्फुरदरविंदचा
रुहस्तां॥ उद्वीक्ष्य श्रियमिव कांचिदुत्तरंतीमस्मार्षीज्जलनिधिमं
थनस्य शौरिः॥६४॥ श्लक्ष्णं यत्परिहितमेतयोः किलांतर्ध्यानार्थं त
दुदकसेकसक्तमंगैः॥ नारीणां विमलतरौ समुदञ्च संव्यानासांत
द्यन्तु रूरू दुकूलमेव॥६५॥ वासांसि न्यवसत यानि योषितस्ताः शु
भ्राभ्रद्युतिभिरहासि तैर्मुदेव॥ अत्याक्षुः स्नपनगलज्जलानि
यानि स्थूलाश्रुस्रुतिभिररोदितैः शुचेव॥६६॥ आर्द्रत्वादतिशयनी राम
८१

मुपेयिवद्भिः संसक्तिं नक्षणमपि मदिरोवधूतैः ॥ अंगेभ्यः कथ
मपि वामलोचनानां विश्लेषो वसनवरत्नकैः प्रपेदे ॥ ६७ ॥ प्रत्यं
सं विलुलितमूर्द्धजाविरायस्तानाईवपुरुदवापयत्किलैका ॥
नाज्ञानादमिमं तामंतिके नीवीक्ष्य स्वेदांबुद्रवमभवत्तरां पुन
स्तत् ॥ ६८ ॥ सीमंतं निजमनु बध्नती करांभ्यामालक्ष्य स्तनत
टबाकुमूलभागा ॥ नत्र्ञीन्यामुकुरमिलक्ष्यतानिदध्ये नैवा
होविरमति कौतुकं प्रियेभ्यः ॥ ६९ ॥ स्वछोनः स्नपनविधौतमं

गमोष्ठः तांबूलद्युतिविशदो विलासिनीनां॥ वासस्य प्रततनु विविक्तम
स्त्वितीयानाकल्पो यदि कुसुमेषुणा न शून्यः॥७०॥ इति धौतपुरं
ध्रिमत्सरान्सरसि मज्जनेन श्रियमाप्तवतोतिशयिनीमविरलो
गभासः॥ अवलोकयतदेव यादवानपरवारिराशेः शिशिरेतररो
चिषाप्यपान्ततिषु मंक्तुमीषे॥७१॥ इति श्रीशिशुपालवधे मा
हाकाव्ये श्र्यंके जलक्रीडावर्णनो नामाष्टमः सर्गः॥ श्रीः अच्युतमू
र्तिर्विजयतेतराम्॥ अभितापसंपदमथोष्णरुचिर्निजतेजसा

मसहमानइव॥ पयसि प्रविविक्षु रपरांबुनिधेरधिरोढुमस्तगिरि
मभ्यपतत्॥१॥ गतयावुरः प्रतिगवाक्षमुखं दधतीरतेषु मरश
मुमुकतां॥ मुकुरंतरालमभुवमस्तगिरेः सवितुस्वयो बिंदमिमी
तदृशाम्॥२॥ विरजातपच्छविरनुष्णतनुः परितो विपांडु दधदभ्रशिरः॥
अनवक्तः परिणतिं खिन्निभिः परिमंद सूर्यनयनो दिवसः॥३॥ अ
पराह्णशीतलतरेण शनैरनिलेन लोलित लतां गुलये॥ निलयाय शा
खिन इवाह्वयते ददुराकुला खगकुलानि गिरः॥४॥ उपसंध्यमास्त

तनुसानुमतः शिखरेषु तत्क्षणमशीतरुचः॥ करजालमस्तसमयेपि
सतामुचितं खलूच्चतरमेव पदं॥५॥ प्रतिकूलतामुपगते हि विधौ विफ
लत्वमेति बहुसाधनता॥ अवलंबनाय दिनभर्तुरभून्न पतिष्यतः
करसहस्रमपि॥६॥ नवकुंकुमारुणपयोधरया स्वकरावसक्त
रुचिरांबरया॥ अतिसक्तिमेत्य वरुणस्य दिशा भृशमन्वरज्यद
तुषारकरः॥७॥ गतवत्यराजत जपाकुसुमस्तबकद्युतौ दिनक
रेवनतिं॥ बहलानुरागकुरुविंददलप्रतिबद्धमध्यमिव दिग्वलयं॥ राम

॥ ८ ॥ द्रुतशातकुंभनिभमंशुमतो वपुरर्द्धमग्नवपुषः पयसि ॥ रुरु
चे विरंचिनखभिन्नबृहज्जगदंडकैकतरखंडमिव ॥ ९ ॥ अनुराग
वंतमपि लोचनयोर्दधतं वपुः सुखमतापकरं ॥ निरकाशयद्रवि
मपेतवसुं वियदालयादपरदिग्गणिका ॥ १० ॥ अभितिग्मरश्मि
चिरमाविषयादवधानखिन्नमतिमेषजतया ॥ विगलन्मधुव्रत
कुलाश्रुजलं न्यमिमीलदब्जनयनं नलिनी ॥ ११ ॥ अविभाव्यता
रकमदृष्टहिमद्युतिबिंबमस्तमितभानु नभः ॥ विगतोरुताप

मतमिस्वमभादपदोषतैवगुणस्यगुणः ॥७२॥ रूविप्यासिमत्तीरिम
र्थविमलाः परलोकमभ्युपगतेविविशुः॥ ज्वलनंत्विषःकथमिवेतरथा
सुलभोन्यजन्मनिसएवपतिः ॥७३॥ विहितांजलिर्जनतयादधतीविक
सत्कुसुंभकुसुमारुणतां॥ चिरमुज्झितापितनुरौज्झदसौनपितप्र
सरःप्रकृतिमात्मभुवः॥७४॥ अथसांद्रसांध्यकिरणारुणितंहरिदेहति
दूतिमिषुनंपतता॥ पृथगुत्पपातविहगार्त्तिदलक्ष्यदयस्तुतारगतु
जिष्णमिव॥७५॥ विजयःश्रियःसततमेतदितिप्रथितंयदेवजनजन्म
तया॥ दिवसात्ययेतदपिमुक्तमहोनपलोऽनंप्रतिनमोघमदः॥७६॥

दिवसोऽनुमित्रमगमद्विलयं किमिवास्य तेन वततमयावजया ॥ रविमन्तुस-
स्य विरहग्लपि गम्यादिति संध्ययापि मपाद्विन्यमुनि ॥७॥ पतिते पतंगम-
गदग्निनिज प्रति किं वरोपितद्वांनुनिर्थ्र ॥ अथ घनागदृश्यमलिनानि
जगत्प्रति सरमां सिपरितस्तव ॥८॥ अथ सरन्तु भूध्यरगुहां तरतः पट-
लं बहिर्विहलपंक रुचि ॥ दिवसावसानपटुनस्तमसो बहिरेत्य वाप्पिक-
ममनस्कगुहः ॥९॥ किमलंबतां बरविलग्नः मघः किमवर्द्धतोर्द्धमवनी-
तलतः ॥ अससारतिर्यगपदिग्भ्य इति प्रबुरीमवतनिरध्याहितमः ॥१०॥
मुखं ॥ सकृतां बरछित्तितलोपारितनितिमिरेजनस्य दृश्यमंजयति ॥ दधि

मा॰ह
६१
६१

देहसांजनमपर्वमतः प्रियवेश्मवर्त्मस्तु दृष्टोदृढमस्तु ॥२१॥ अवध्यार्वकार्य
गुरुतामभवन्न नयाय सांद्रतमसंतमसं ॥ स्तुतनोस्तनौव दयितोपगमे
तनुरोमराजिपथवेपथवे ॥२२॥ ददृशे विनास्फुरदुरु वाक्किनयः सतमीर
णोपि दृष्टिगल्पततां ॥ स्तुतिमयाहीकृ हृदारणे नखवः प्रकटीभवंति मलिना
श्रयतः ॥२३॥ अनुलेपनानि कुसुमान्यबलाः कृतमन्यवः पतिषु दीप
दशाः ॥ समयेन तेन सुचिरं शयित प्रतिबोधितस्मरमबोधिषत ॥ पर्य
वसुध्यांत निःस्तत मिवाहि पतेः पटलं फणामणि सहस्ररुचां ॥ स्फुरदंशु
जालमथ ध्वांतरुचः ककुभं सममस्फुरतमावुवनी ॥२५॥ विकसद्भ्रमापरि

राम
६१

गतंविदमानुदयावलम्बवहितं दुवपुः॥ सुरवमप्रकाशदधानंशुन्वैः
सविलासहासमिवशृङ्गदिक्षुः॥२५॥ कनयालुआरद्धिरणस्वपुरःप
रिमंदभिन्नतिमिरोघजरं॥ स्तएमम्यमन्यतज्जनैर्नमेघागगनंग
णःक्षिपतिमह्लिदिति॥२७॥ नववंद्रिकाकुसुमकीर्णतमःकवरीभृतो
मत्नवज्रार्ड्सिव॥ ददृशेजनेनाटतरहुरिरहरेर्हरितोमुखंतु हिमरश्मि
दलं॥२८॥ प्रथमंकलाभवदथार्द्धमथोहिमदीधितिर्महदभूदथदृतः॥
दधतिभुवंक्रमतएवमहतुप्रविभितोजसोपिमहसोपचयं॥२९॥उ

ना० ब
६२
९२

म

दमञ्जिकैकदृकेंजितः प्रयन्नादपनिद्रपांडुरं सरोजरुचा ॥ प
थमप्रबुद्धनदराजसंस्तुतावदनेंदुनेवतुहिनद्युतिना ॥ ३० ॥ प्रम
लक्ष्मणग्नुगतकांतवपुर्जलधिंव्यतीत्यरात्रिदशरथिः ॥ प
रिवारितः परितऋक्षगणैस्तिमिरैघराक्षसबलंविभिदे ॥
॥ ३१ ॥ उपजीवतिस्मनसततंदधतः परिमुग्धतांवनिजिवाड्डुपतेः ॥
वनवीथिवीथिमवतीर्णवतो निभृतं भसामुपवयापकजाः ॥
३२ जजनीमवाथरुचिमापशशीसपदिव्यमूषयदसावपि

राम
६२

तां ॥ अविजंभितक्रमनमहेमहतामितरेतरोपकृतिमच्चरितं ॥
॥३४॥ दिवसंभ्रमोन्मरुविपादहतां रुदतीमिवानवरतालिरु
तैः ॥ मुकुरान्तशान्तरगतोग्रकरै रुदशिश्वसत्कुमुदिनीवनितां ॥
॥३५॥ प्रतिकामिनीति ददृशुश्चकिताः स्मरधर्मपयसेवचितां ॥
मुदशोभिमतंभ्रान्ति रश्मिजालजनबिंदुमिंदुमणिदारुवधूं ॥
॥३६॥ अमरतरुवैर्विदध्यदकुदशाममपमार्गमोषधिपतिस्मक
रैः ॥ परितो विसर्पि परितापि दिनं शं वपुषोवतारयति मानविषं ॥

माघ
६२
93

॥३५॥ अमलात्मसु प्रतिफलन्नभितस्तरुणीकपोलफलकेषु
मुहुः॥ विससार सान्द्रतरमिंदुरुचामधिकावभासितदिशां
निकरः॥३६॥ उपगूढवेलमलघूर्मिभुजैः सरितामचुक्षुभद
धीशमपि॥ रजनीकरः किमिव चित्रमहो यदि रागिणां गणम
नंगलघुं॥३७॥ नवनोदयेषु परिमंदतया शयितोनलसस्फुटि
कयाथितिमान्॥ अवलंब्यजालकमनुस्वोपगतानुदति स्मरिंदु राम
किरणान्मदनः॥३८॥ अविभावितेषु विषयः प्रथमं मदनो ६२

पिन्नूनमभवत्तमसा ॥ उदितेदिशः प्रकटयत्यनुनायदक्षमर्थ्याम्नि
ध्यनुसाववर्तूषे ॥ ४० ॥ युगपद्विकाशमुदयाऽऽजितेस्मशिशिनः शिलीमु
खगणेनभात ॥ उतमेत्यपुष्पधनुषोध्यनुषः कुतुदेगमेनोन
क्षिवावसरं ॥ १ ॥ ककुनोमनुखवानिसहसोऽववलेपनद्ददाकुलेत्वम
धिकेरतये ॥ अदिदीपदिंदुरपरो दहनः कुसुमेषु मात्रिनयनप्रभ
वः ॥ ४५ ॥ इतिनिश्चिवतप्रियतमागतयः स्मितदीप्तितामुदितवत्य
बलाः ॥ प्रतिकर्मकर्तुमुपचक्रमिरे समयेहिसर्वमुपकारिकृतं ॥

॥ ५३ ॥ समनमेकमेवदध्यतुः स्तुतमोऽर्गुरुहारम्पपल्लमुरोजवदौ ॥
घटतेहि संहततयाजनिताभिदमेवनिर्विवरंतावहतोः ॥ ५४ ॥
कदलीप्रकांडरुचिरोरुतरौजघनस्थलीपरिसरेवहति ॥ र
सनाकलापकगुणेनवधूर्मकरध्वजद्विरदमानकयत्व ॥ ५५ ॥
अध्यरेषघजत्तकरस्सः स्तुदशांविभादंकपोलजनुविरोध्रुरजः ॥
नवमंजनंनयनपंकजयोर्विभिदेनशारवनिहितात्मयसः ॥
॥ ५६ ॥ स्फुरदुज्ज्वलाध्वरदजैर्विजसद्दशनांशुकेसरभरैः पदि

ता॥ ध्यतमनुज्य गांडफणवैव्यारुचन्विकसङ्गिरास्यकृतुदैःप्रम
दाः॥४७॥ नजतेविदेशमभिकेनजितस्मरदनुप्रवेशमथवाकु
शलं॥ नुरवमिंदुरुज्वलकपोलनमतःप्रतिमाछलेनसुदृशामम
विशत्॥४८॥ भुवमागताःप्रतिहतिंकठिनेमदने–नःकुच
तटेमहति॥ द्रुतमंगनानयदिहंगरिमस्तनपितावजनमगम
त्तनुतां॥४९॥ नमनोरमास्वपिविश्लेषविदांनिरवेक्षमोक्ष्यनि
दमेतदिति॥ हमेव्यतिप्रियतमेसुदृशांवसनांगगरागमनन

स्तु मनः ॥ ५० ॥ वपुरन्वलिप्तपरिरंभसुखव्यवधानभीरुकतया
नवघ्न ॥ ५१ ॥ मम स्यबाढमिदमेव हि याऽस्त्रियसंगमेषु नवलेम
दः ॥ ५२ ॥ निजपाणिपल्लवतटस्खलनादभिनासिकाविवरमु
त्पतितैः ॥ अपरस्परीक्ष्यमाननकैर्मुमुदेमुखरवबाससमास्यकनलम्
सनैः ॥ ५३ ॥ विघ्न्य तेदिवासवयस्यावपुरः परिपूर्णमंडलविका
सन्ति ॥ हिमधाम्नि दर्पणतलेचकुमुकुः स्वमुखबिम्बियंगगद
क्रोदददनु ॥ ५४ ॥ अधिजानुबाकुमुपधायननत्वकरपल्लवा

हुन

पितकपोलतले ॥ ४६ उदकंठिकं ठपरिचर्चिकलस्वरमन्यया
नपरयापरया ॥ ४७ ॥ प्रलयप्रकाशनविदोमधुराः स्मृतमान
भीप्वजनवित्तगृहः ॥ प्रजिह्वायकातमनुमुग्धतरस्तरुलीन
नोहशाडूवाप्यसरवी ॥ ४८ ॥ नवमेवगच्छतियथाजवृतांकरुणे
यथाचकुरुतेसमषि ॥ निपुणंतपेनमनुसत्यवदेरमिटृति
काचिदितिसंदिदिशे ॥ ४९ ॥ दयितायमानपरयापरयाविरितुं
ययावगदितापिसखी ॥ किमुबोधिताःप्रियहितार्थकृतःसति

राम
९६
96

नोनवंतिसुहृदः सुकृतां ॥५७॥ प्रतिभिघ कांतमपराध्यकृतं यदि
तावदस्य पुनरेवमया ॥ क्रियते नु वृत्तिरुचितैव ततः कृतये दमो
नमनसंसदि विभ्रमो ॥५८॥ अनवधीर्यधैर्यकुलितादयितं विदध्येवि
रोध्यमथ तेन सह ॥ नवगोप्यते किमिवक्तुमिदं न सहास्मि सा
हसमसाहसिकां ॥५९॥ ननु पेत्य मास्मन्तनुपाज नंपाः किंजदो
षमनस्य न हि विघ्नवयं ॥ इति संप्रधार्य रमणं यवधूर्विहिता
गसेपि विसर्गसरवी ॥६०॥ विशेषकं ॥ ननु संदिशेति सुदृशोदि

राम
९६

तयात्रपयानहिं वनविस्मितामिदधे॥ निजमक्षिमंदमनिशं निषि
ते: क्षितिधरीरमण्यरीरण्योरैः॥ ६१॥ भुवतेस्मह्रत्यपस्त्य न
शानूनरवप्रग.अमतिगर्भगिरः॥ सुहृदर्थमीरितमजिह्मप्रियां
प्रकृतेर्विराजतिविरुद्धमपि॥ ६२॥ स्वमरूपकीर्तिमहरद्भुवियः
स्तमनुप्रसह्यहृदयेयमिति॥ त्वयिमस्मराद्भिवनिरस्तदयः सु
तरां क्षिणोतिखचतं स्मरदनः॥ ६३॥ तवसाकृपाम्नुपरिवद
यति स्वबलेयदंगुलिनुखेनमुक॥ वनतांभुवंनयतितेनमव

माघ
९७
97

कुलपूगभूषितमतस्तनया ॥५४॥ उपताप्यमानमलं न बूलिनमिश्रवालि
तैः श्लितेतरदसरोजदृशः ॥ इव वर्तो तुजेल्लुमयथ संक्षमते नवनागवल्लि
दलपूगरसः ॥५५॥ दधति स्फुटं रतिपतेरिषुवर्ग्गितां यदुत्पल
पलाशदृशः ॥ हृदयं निकृन्तन दहत्कठिनस्तनमंडलावरणमप्य
भिदन् ॥५६॥ कुसुमादपि स्मितदृशः सुतरां कुसुमायुधं मगमितितिना
परया ॥ अनिशं निजैरकरुणः करुणं कुसुमेषुरुत्तपति यद्विशि
खैः ॥५७॥ विपुलां निषेवितमपत्रपया समुपैति सार्वमिति सत्यम

राम
९७

दः॥ अन्तस्तुतोपि विरहाद्भवतो यदन्तर्दहन्ति हिमरश्मिरुचः॥ ९८॥
उदितं प्रियां प्रति सहर्षमिति स्मरदायतं प्रियतमेन वचः॥ विदि
तेंगिते हि पुर एव वकुजने सपदीहिताः स्वकुजनं गतिजिरः॥ ९९॥ सम
मिः कुजनं॥ दयिता कृतस्य पुनर्भिर्मनसः परिमृष्टतामिवग
तेः प्रथमं॥ उदिते ततः सपदि जनुप्रपदैः क्षतलंदाकरेणुपदिमिः प्र
पयः॥ ७०॥ निपपात संभ्रममन्ततः प्रववल्लदस्मितमुखः प्रलंदिता
लिकुजे॥ दयितावजोभ्क विकसन्नयनप्रमम नप्रणुन्नमिवनीर

स्फुटं ॥ ७१ ॥ उपनेतुमुन्नतिमतेव दिवं कुचयोर्युगेन तरसा कलि-
तां ॥ दमनसोच्छ्रितामुपगतः सह सा परिरम्भमुत्कमनवद्यमरुध्य
त ॥ ७२ ॥ अनुदेहमागतवतः प्रतिमां पदिल्लमकस्य गुरुरुनुद्दहता ॥
मुकुरेऽल्पेव पशुभृततोततिमसत्कपमयपातिनवध्रूकरता ॥
७३ ॥ अवनम्य वक्षसि निमग्नकुचद्वितयेन गाढमुपगूढव-
ता ॥ दयितेन तत्क्षणमचेतनता सनाकुलचक्रिकिलि इव तन्वदासि वधूः ॥
७४ ॥ करस्फुटनाविदयितोपगतौ जघितं तदा विरहिता सनया ॥

स्खलद्दवदहाद्दग्धशिखोसहस्थास्नु रद्रूरुभिन्तिवर्स्मनं बवसे ॥७५
विदधानमन्वगुपगम्य दृष्ट्रोर्भुवतेजनायवदके यमिति ॥ अभि
धातुमध्यवसन्मोनगिरा पुनर्वैः श्रियं नववधूर्नगदत्त ॥७६॥ उ
दितो हसादमतिविपक्षमस्तुहृष्टो भिमर्तविभुरं त्र्ययया ॥ वपुषाद
क्षणतिभयभ्रंशितेषु रः प्रतिपत्तिमूढमपि बाढमन्वमूत ॥७७॥ पवि
मेयधामिरत्नेषु रूभसाद्दधिवेमनपक्षरूपचारविध्यौ ॥ स्वबलिता
भिरप्यनुपदं भ्रमैदः प्रणयालिभमिमगमनन्नातिभिः ॥७८॥ मधुरे

न्तेनुलजितवदनो सकरग्रयोगवल्गुरं चवचः ॥ प्रकृतिस्तमे
वणिपुलकगणितस्फुरन्त्यलीलमभवन्मृतनोः ॥ ७९ ॥ तदयु
क्तमंगतवविभ्रमज्ञानकृतं यदाक्षणे सहस्रतयं ॥ प्रकटीकृ
ता जगति येन रवत्नु स्फुटमिंदुतापमयि गोत्रभिदः ॥ ८० ॥ नविभा
वयत्यनिशमक्षिगता मतिमां भवानतिसन्निपतया ॥ कदप्यस्थि
तामपि पुनः पतितः कथमीक्षते बहिरभीष्टतमां ॥ ८१ ॥ इतिगंतु
मिच्छुमनिध्यायपुरः क्षणदृष्टिपातविहसद्वदनां ॥ स्वकरावलं

बेनविमुक्तगजेन्द्रकलङ्कं विकचं चिदकलङ्कतलः ॥ ८५ ॥ त्रिविधि
शेषकं ॥ अपयाति सरोऽपयाति रस्ते कृतकं कामितिचुम्बुवेन
गाक्ष्या ॥ कजयन्नपि सव्यपोवतस्तेश्रावुनेन स्वचितः किले
तरोपि ॥ ८६ ॥ आलोक्य प्रियतमं महुकेविलग्नं यत्तस्ते नमित
मुखेन्दुमानवत्या ॥ तन्नूनं पदमवलोकयांबभूवे मानस्य द्रुत
मपयानमार्गस्थितस्य ॥ ८७ ॥ स्तुदतः सरसव्याजीवकं तं तस्स्तर
सासिष्ठवतः सबोवनोष्मा ॥ कपनथ भवभ्रमरागनलो स्त्रस्त

माघ
१००
100

नमारोननस्वपच:प्रियस्य ॥८५॥ दध्यस्तु रोजदघयस्तु र्वेश्मीत
लं॥ स्तु वो गतेवं॥ स्वयं॥ स्तु र्वेश्मीतलं॥ ब भौ॥ स्तु स्वे ना॥ऽ प्रतिमेनं॥ का
चनं॥ प्रियां॥ प्रिकां॥तं॥ प्रतिमेन कां॥ चनं॥ ८६॥ ऽछं नारीवृंटयितुम
लं काभिभि: काममासन्नाजेयां सपदि रुचय: श्रांतामानांतर
या: ॥ स्वाचार्यत्वं रतिषु विकसन्मन्मथ श्रीविलासा क्रीप्रत्यूह
प्रशम कुशला: शीघ्रवत्व कुरासां ॥८७॥ इति श्रीशिशुपालवधे
महाकाव्ये माघकृतौ प्रदोषवर्णनं नाम नवम: सर्ग: ॥ सर्वसिद्धिप्र राम
दो विजयतेतराम् ॥ १००

सञ्जितानि सुरनीलपयूनां तुरत्रसन्नयनवारिरुहाणि ॥ आय
सुः सुघटितानि सुरायाः पात्रतां प्रियतमावदनानि ॥ ५ ॥ सोपचार
मुपशांतविचारं सानुतर्षमनुतर्षपदेन ॥ तिसृरूत्तमथमूर्त्ते
मपीप्यत्स्वेममनानमवध्वूपवध्वः स्वाः ॥ २ ॥ क्रांतकांतवदनप्रतिबिं
बेमग्नबालसहकारसुगंध्यौ ॥ स्वादुनिप्रत्यग्रदिताजिनिशीतेनिर्वृ
वारमधुनींद्रियवर्गः ॥ ३ ॥ कापिशायनसुगंधिविघूर्णन्नुन्मदोपि
भ्रापितुं समभोत ॥ कुञ्चदष्टिवदनं प्रमदानामम्बुजाचारुचषकं चषडकिः ॥

घ
१०१

॥४॥ बिंबितं स्वतपरिस्फुति ज्ञानभाजने जजज्ज मित्यबजायाः॥ भ्रातु
मस्ति पतति भ्रमरः स्मभ्रांति भाजि भवति क्व विवेकः॥५॥ दत्तमिष्ट
तमयामधु पत्युर्बाढमापपिबतो रसवत्तां॥ यस्तु वर्णमनुकुटं स्तुमि
रासीच्चेतना विरहितैरपि पीतं॥६॥ स्वादनेन मृतनो रविक्वासादोष
तः स्मम चरिष्ट रसो त्र॥ अन्यमन्यदिवयन्मधुपनः स्वादमिष्टम
तनिष्टतदेव॥७॥ पीतवत्यभिमतेमधुत्वन्य स्वादमोष्ठरुचकं विद राम
दंष्ट्रौ॥ जगन्यते स्मपरिरक्तया मायावकेन विमतापि मुवत्याः॥८॥ १०१

कस्यचित्समदनं मदनीयप्रेयसीवदनपानपरस्य ॥ स्वादितः सक-
दिवासव एव प्राप्तुतत्सलिलविदंशपदेशत्व ॥ ९ ॥ विभ्रतोमधुरता-
मधिपात्रं रागिभिर्युगपदेवपपाते ॥ आननैर्मधुरसोविकस-
द्भिर्नासिकाभिरसितोत्पलगंधः ॥ १० ॥ पीतसीनमधुरैर्मिथुना-
नामाननैः परिहृतं चषकांतः ॥ व्रीडयाकृदवाजिविरावैर्नीलनी-
रजमगच्छदधस्तात् ॥ ११ ॥ प्राप्तिमंत्रिसरकेण गतानां वक्त्रवास-

१०२
102

रचनारमणीयः ॥ गूढस्मितरहस्यमहस्सः सुभ्रुवां प्रवर्तते परिह
सः ॥ १२ ॥ हावहारिहसितं वचनानां कौशलं दृशि विकारविशेषाः ॥ च
क्रिरे भृशमृजोरपि वध्वाः कामिनेव तरुणेन मदेन ॥ १३ ॥ आप्रस
न्नमपराद्धरिपत्यौ कोपदीप्तमुखरीकृतधैर्यं ॥ क्षालितं नु शमितं नु
वधूनां द्रावितं नु हृदयं मधुवारैः ॥ १४ ॥ संतमेव चिरमप्रकृतत्वाद
प्रकाशितमदिद्युतदंगे ॥ विभ्रमं मधुमदः प्रमदानां धातुलीनमुपस राम
र्ग इवार्थं ॥ १५ ॥ सावशेषपदमुक्तमुपेक्षास्रस्तमाल्यवसनाभरणेषु ॥ १०२

गंतुमुच्छितमकारणतः स्मध्योतयंति मदविभ्रममांसां ॥ १५ ॥ मधुमं
दविगलत्त्रपमीपबद्धसुकुच्छ्रेसितपक्ष्मदध्यत्या ॥ वीक्ष्यते स्मघ्रनकैर्नव
वध्वाकामिनोमुखमधोमुखवैव ॥ ७ ॥ याकथंचन सखीवचनेन प्रा
गभिप्रियतमं व्रजगम्भे ॥ व्रीडजाड्यमभजन्मधुपास्या स्वां मदात्प्रक
तिमेति हि सर्वः ॥ १८ ॥ छादितः कथमपि त्रपयांतर्यः प्रियं प्रति विशायय
मण्या ॥ वारुणीमदविशंकमथाविष्कृतो भवदसाविव रागः ॥ १९ ॥
आगतानगणितप्रतिपातात्वद्य नानमिसिस्मारयि पूर्णं ॥ अपि

वेतसिसन्निविशतिस्मादेसुभ्रुवामवसरःसरकेण॥२०॥मापुनस्तम
भीसीसरमागस्कारिणंमदविमोहितचेताः॥योषिदित्यभिलला
षनहालांदुस्त्यजःखलुसुखादपिमानः॥२१॥ह्रीह्रीविमोहमहर
द्दयितानामंतिकंरतिसुखायनिनाय॥सप्रसादमितिसेवितमा
सीत्सद्यएवफलदंमधुतासां॥२२॥दत्तमात्तमदनंदयितेनव्याप्त
मातिशयिकेनरसेन॥सस्वदेमुखसुरंप्रमदाभ्योनामरूपम
पिचान्यदपादि॥२३॥नचसौरभगुणम्मदिरायाणामंगनास्यकमल

स्यवर्जं यः ॥ मोदितालिरितमितरेतरयोगादन्यतामभजतातिशयं
तु ॥२४॥ मानभंगपटुना सुरतेच्छां तन्वता प्रथयता दक्षि रागं ॥ नेमि
रे सपदि भावयतां तन्वयोषितः प्रणयिनेव मदेन ॥२५॥ पानधौत
नवयावकपंकं सुभ्रुवो निम्नतं बुंबनदक्षाः ॥ प्रेयसामधररागर
सेन स्वं [illegible] जाध्यमनुपालिररंजुः ॥२६॥ अर्पितं रसितवत्यपि नाम
ग्राहमन्ययुवतेर्दयितेन ॥ उत्पतिस्सममदमप्यपिबंती वीक्ष्य मद्यमप
राध्यममाद ॥२७॥ अन्यया न्यवनितागतचित्तं चित्तनाथमभिशंकि

तवत्या॥ पीतमस्मि सुतरामपि न मे दे निर्वृतिर्हि मनसो मदहेतुः॥ २८॥ को
पवत्यनुनयान गृहीत्वा प्रागयो मधुमदाहितमोहा॥ कोपितं विरहखे
दितचेताः कांतमेव वकलयंत्यनुनिन्ये॥ २९॥ कुर्वताम्मधु कुंजिताक्षियुग्मा
नामंगमसादमवसादितवाचां॥ ईर्ष्ययेव हरता ह्रियमासां तद्गुणैः स्व
यमकारि मदेन॥ ३०॥ गंडभित्तिषु पुरा सदृशीषु व्यंजिनां चितदृशां
प्रतिमेंदुः॥ पानपाट जितकांतिषु पश्चाद्योभवूर्ल्तिजकाकृतिरा
सीत्॥ ३१॥ उद्धतैरिवपरस्परसंगादीरितान्युभयतः कुचकुंभैः॥ यो

षितामतिमदेन तु भ्रूर्विभ्रमातिशयपूंषि वपूंषि ॥३२॥ चारुता
वपुरभूषयदासां तामनूननवयौवनयोगः ॥ तं पुनर्मकरकेतन
लक्ष्मीस्तां मदो दयितसंगमभूषः ॥३३॥ ह्रीवतामनुपगतास्वनुवेलं
तासु रोषपरिमितोषवतीषु ॥ अग्रहीन्नु सशरं धनुरुज्झामासन
म्रितनिषंगमनंगः ॥३४॥ शंकयान्ययुवतावनिताभिः प्रत्यभेदि द
यितस्फुटमेव ॥ न क्षमं भवति तत्त्वविचारे मत्सरेण हतसंवृतिश्
चेतः ॥३५॥ आननैर्विविकसे हृषिताभिर्वल्लभानभितनूभिरभा

वि॥-नाई तां हृदयमाप वधो यो जगति स्मरवचनेषु वधूनां ॥३६॥ रूप
मप्रतिविधानमनोज्ञं प्रेम कार्यमनपेक्ष्य विकाशि ॥ चाटुकारमृतकसंभ्रम
मासां कामिनीत्वमगमद्रमणीषु ॥३७॥ जीजयैव सुतनोस्तु जयित्वा गोर
वाभ्रमपि लावलिकेन ॥ मानवंचनविदा वचनेन क्रीतमेव हृदयं दयित
स्य ॥३८॥ स्पर्शभाजि विहदञ्च विंवारे कश्चितेमदगादरगां सुरताय ॥ सन्न
तिं दधति पेतु रजस्रं हृष्टयः प्रियतमेक्षयनेव ॥३९॥ पूनिराणतरलैरति
तिर्यगावर्तिभि स्रुतिमुखेन पुतस्य ॥ दीर्घदर्शिभिरकारि वधूनां लेघनंव
नयनैः श्रवणस्य ॥४०॥ संकपेष्टुरभिध्यातुमनीशास्संमुखीवनवभ्रव

दिदृक्षुः ॥ स्पर्शनेन दयितस्य नतम्ब्र्यंग संजातवपथुनापि वकंपे ॥ ५१ ॥ उत्तरी-
यविनयात्क्षेपमाल्लरूष्यतीक्लिन्नतन्वीक्षलमाग ॥ ~भावरिष्टविकटेन
विवोढुर्वक्षसैव कुचमंडवेलेमन्या ॥ ५२ ॥ अंतुकेहतवतातनुबाहुस्वस्तिका-
पिहितमुग्धकुचाग्रा ॥ भिन्नशंखवलयंपरि लेखापर्यरंभिरमसादविरो-
ढा ॥ ५४ ॥ संजहारसहसापरिरब्धप्रेयसीभुविरहव्यथिरोध्यं ॥ संहितं रति-
पतिः स्मितभिन्नकोपमानुतरूलेभुमहेभु ॥ ५५ ॥ संस्त्रमानमुपयंतमि-
वध्वाः स्निग्धवल्गुपसपत्नीरसेन ॥ आत्मनैव रूरुध्ये ञ्नतिनेवस्वेदसंजि-
वसनंजघनेन ॥ ५६ ॥ पीडिते पुरस्तः प्रतिपेषंभर्तरि स्तनयुगेनमुवस्याः

माघ
१०५
106

स्वहृन्मे वदनतः प्रतिनार्यास्तन्मयत्वमनवद्यहृदयस्य ॥४६॥ दीपितस्मरमुरस्यु
पपीडं वल्लभेन घनमभिष्वजमाने ॥ वक्रतां न ययतुः कुचकुम्भौ सुभ्रुवः क
ठिनतातिशयेन ॥४७॥ संप्रवेष्टुमिव योषित ईषुः श्लिष्यतां हृदयमिष्टतमा
नां ॥ आत्मनः सततमेव तदन्तर्वर्तिना न स्वभुजन्तमजानन् ॥४८॥ स्नेहनि
र्भरमधत्त वधूनामार्द्रतां वपुरसंशयमन्तः ॥ यन्निगाढपरिरंभविलीनस्वे
दोपमम्बु ववृषे यदनेन ॥४९॥ न स्म माति वपुषः प्रमदानामन्तरिष्टत
मसंगमजन्मा ॥ यन्मुदः बहिरवाप्य विकाशं व्यानशे तनुरुहाण्यपि हर्षः ॥
॥५०॥ यत्प्रियव्यतिकराद्वनितानामङ्गजेन पुलकेन बभूवे ॥ प्राप्यतेन राम
१०५

र श्रमुद्धसितास्मितालीविभिः स्मृदिवं च नमोऽस्तु ते ॥५१॥ हीनरादवनतं
पदि रंनेशागवानवद्गुणैषवरूप ॥ अर्पितौ स्तु द जननाननपसंयोचितौ
मुकुलितास्मनयासीत् ॥५२॥ पर्वबोयमिति साम्यसपक्षं दधवत्पचर
विंबमनीषे ॥ पर्यकृति सरूजेवतरूप्यकास्कारजो जैवजयेनकरेण ॥५३॥
केनचिन्मधुरमुज्वलरागं वाप्यतस्मनप्रियंकं विरहेषु ॥ ज्योत्स्न पर्व
नपास्यमुत्तमंस्तुनुवः सरसमक्षितुवुंवे ॥५४॥ नाविततपरिजनेनम
हीयः केवलानि रतदं पतिव्यान ॥ साम्यमापकमनो सरवविघवक्तेनसे
वितमुगंतपयोधेः ॥५५॥ ज्याप्तता न्यपि निरंतरमुच्चैर्योपितामुरसि

माघ
१०७
107

जह्रितयेन॥ राजिलग्नमितद्रुतोविभ्रमशङ्किः पालिभिर्जगृहिरेहृदयानि॥४६॥
कामिनामसकृतनिविभ्रमैः स्वेदवारिमृदुभिः करजाग्रैः॥ अक्षिपंतकुचि
नेषुकश्चित्कामिनीकुचतटेषुपदानि॥४७॥ सोभ्रमग्लस्तनशिखाभिरवश्य
यादवात्तवमर्मसलिलैस्तरलानां॥ उच्चसत्कमलजवारुषुहस्तौर्निम्ननाभिसर
सीषुनिपेते॥४८॥ आमृशद्भिरभितोवलिवीचीर्लोलमानविततांगुलिह
स्तैः॥ सुभ्रुवामनुभवात्प्रतिपेदेमुष्टिमेयमितिमध्यममीभिः॥४९॥ आप
नाभिहृदमज्जनमाशुप्रास्थितंनिवसनग्रहलोलं॥ औपनीविकमरुद्ध
किलस्त्रीवल्लभस्यकरमात्मकराभ्यां॥५०॥ कामिनःकृतरतोत्सवकाल राम

१०७

पक्ष्माकुञ्चनपूत्कारसंज्ञि ॥ मेरवन्नातुल्यविमग्नमस्त्यांदीर्घस्त्वमकरोस्य
दिध्याने ॥ ६१ ॥ संवरंविनयतः प्रियकाले घोषितस्त्वकरयोः कुञ्चहस्य ॥ वा
रत्नमिवविध्यातुमभीष्टं कल्पयावबलयैस्त्व पिपिंजे ॥ ६२ ॥ यं चिपितुङ्कप
यिलुंहृदयेश्रेवासमः स्पर्शतिमानयनायाः ॥ स्वमुखेन सपदि प्रतिपे
दे सोमभिमस्त्व समसेववि मेदः ॥ ६३ ॥ नाकुञ्चितवतीष्टकरायेनावि
मर्द्दमुकुञ्जीकृतदष्ट्या ॥ दम्भवैलिकहस्तादृरतंचीमंडञ्चक्रलितवाक्
स्तुकञ्जौ ॥ ६४ ॥ नायतांगुलिरदृदति रिक्तः मुकुलवांकृशिमसुलिवनिम
ध्ये ॥ मौलिकुप्रियकरःपमुखान्मुखस्पर्शमापसकलेनतलेन ॥ ६५ ॥

वक्त्ररेव जजनो रुषुराजी स्वर्द्धिजो भव वशो जोजव रालं ॥ कामिनामवि
हितान्यपि रं भास्तं भकोमलचेतरेषु नरवानि ॥ ६६ ॥ ऊरुमूलचपलेक्षणमेम
न्नूनयेर्वतं सकुसुमैः प्रियमेला ॥ वक्त्रिके सपदितानि यथार्थ्यमन्यपस्य
कुसुमायुधनाम ॥ ६७ ॥ धैर्यमुल्वणमनोभवभावावामतां च वपुरर्पि
तवत्यः ॥ ब्रीडितं जघितसोरतथाप्यां स्तेनिरेपि रुचिलेषु तरुण्यः ॥
॥ ६८ ॥ पाणिरोधमविरोधितवा — भर्त्सनाश्च मधुरस्मितगर्भाः ॥ का
मिनः स्म कुरुते वरमोरुहारि रुष्टमपि तं सुरवेपि ॥ ६९ ॥ वारणार्थपद
गद्गदवावामीर्ष्यया वतुकुरपत्रपयाव ॥ कुर्वते स्म सुदृशामनुकूलं

प्रातिकूलिकतयैव यत्नवान्: ॥७०॥ अन्यकालपरिहार्यमजस्रं तद्वयेन विद्ये
द्वयमेव ॥ भूषितानि हसितं मर्त्यपुतानि निर्दयत्वमितरैरवज्ञासु ॥७१॥ बाहु
पीडनकचग्रहणेऽथ ग्राहतेन नखदंतनिपातैः ॥ बोधितस्तनुशयस्तक
लीनामुन्मिमील विशदं विषमेषुः ॥७२॥ कांतया सपदि कोप्युपगूढः प्रौढ
पाणिरपनेतुमियेष ॥ संहतस्तनतिरस्कृतदृष्टिर्भ्रष्टमेव न दुकूलमप
श्यत् ॥७३॥ आहतं कुचतटेन तरुण्याः साधु सोढममुनेति पपात ॥ उ
च्युतः प्रियतमोरसि हारः स्तुत्यरश्मिरिव मौक्तिकवृष्टिः ॥७४॥ सीत्कृता
नि मणितं करुणोक्तिः स्निग्धमुक्तमलमर्थवचांसि ॥ हासभूषणरवा

म्र
१०९
109

श्वरमल्पयाः कामसूत्रपदतामुपजग्मुः ॥७५॥ उद्धृतैर्निभृतमेकमनेकैश्छेदव
न्मगदृशामविरामैः ॥ न्यपतेस्मसमलितं कलकाञ्चीनूपुरध्वनिभिरक्षतमेव ॥
७६ ॥ ईदृशास्य भवतः कथमेतस्यात्वं मुहुरितीव रतेषु ॥ क्षिप्तमायतमद
र्शयद्युवाकांचिदामजघनस्य महत्वं ॥७७॥ प्राप्यते – गतमित्रकविशेषि
त्रमार्द्रनखलक्ष्मकपोलैः ॥ दर्पिरेवरभसस्तुतपुष्पाः स्वेदबिंदुकुसुमा
न्यलकांताः ॥७८॥ यच्च देवरूरुचे रुचितेभ्यः सुभ्रुवो रहसितत्तदकुर्वन् ॥
आनुकूलिकतयाहि नराणामाक्षिपंति हृदयानि रतरूपः ॥७९॥ प्राप्य
मन्मथरसादतिभूमिंदुर्वहस्तनभराः सुरतस्य ॥ शश्रमुः श्रमजलार्द्रल

राम
१०९

जातस्त्रिष्टकेश्मनसितातपतकेश्यः ॥ ८० ॥ संजातान्तरविलैर्वजितातिप्रात
कुस्यते विरेणुः स स्तीव ॥ भूय एव समगस्त्वरतां ते हीर्व भूमिरसहा विरह
स्य ॥ ८१ ॥ प्रेतली यक मिव धलेल्मास न्क्री वि मंगुरविजो चलपाताः ॥ संभ्रम
दुतगृहीतदुकूलच्छाद्यमानवपुषः स्फुरतांताः ॥ ८२ ॥ अभ्रमत्तमतन्वीयसि
तन्वी कां विध्या स्मि चिहितैकृतरोस्तः ॥ क्षौमममाकुलकराविचकर्ष कांतपत्स्य
वमनीष्टतमेन ॥ ८३ ॥ न्यष्टवेदनविशेषकमनक्ति नयष्टमपल्लकदर्थितमा
न्यः ॥ सापराधहृदमंडनमासीदस्मनैवस्तु दृशामुपजोगः ॥ ८४ ॥ यो वितप
तितकां वनकांचीमोहतातिरमसेन नितंबे ॥ मेखलेव परितः स्मविचित्रा

राजतेनवनखक्षतलक्ष्मीः ॥८५॥ भानुनामसुदृशांदशनानांकः पाटलोधवल
गंडतलेषु ॥ दंतवाससिसमानगुणश्रीः संमुखोपिपरभागमवाप ॥८६॥ सु
भ्रुवामधिपयोधरपीठंपीडनैः स्फुटितवत्यपिपत्युः ॥ सुकृतैः किलकंचु
कुलेशोपाहरयधिरभवकुगुरुरेव ॥८७॥ विभ्रमार्पमुपगूढमजस्रंय
त्प्रियेप्रथममत्यवसाने ॥ योषितासुदयितमन्मथमादौतद्द्वितीयमसुरतस्य
बभूव ॥८८॥ सास्त्रतेजिनवपत्रवपुष्येरष्यनारतरतानिवितानान्यः ॥
दीपतेस्मशपितुंभयनीयेनक्तएषः कृष्णद्यापिवभूम्यः ॥८९॥ योषिता
मतितरांनखलूनंगाढमुज्ज्वलतयानखलूनं ॥ क्षोमंमास्तुहृदयंन

यद्गूनां नगगवृद्धिमक्रोन्नंयद्गूनां ॥ ९० ॥ इतिमदमदनाभ्यांरागिणः स्पष्टरागा
ननवरतरतश्रीसंगिनस्तानवेक्ष्य ॥ ऽभजतपरिवृत्तिंसाथपर्यस्तहस्ता
रजनिरवनतेंदुर्लज्जयाधोमुखीव ॥ ९१ ॥ इति श्रीशिशुपालवधेमहाकाव्ये
माघकृतौमदविभ्रमवर्णनंनामदशमः सर्गः ॥ ॥ श्रीकान्तिनिधिर्विजयते जा
तराम् ॥ श्रुतिसमधिकमुच्चैः पंचमंपीडयंतः सततमृषभहीनंभिन्नकी
कृत्यषड्जं ॥ प्रणिजगदुरकाकुश्रावकस्निग्धकंठाः परिणतिमितिरात्रेर्मा
गधामाधवाय ॥ १ ॥ रतिरभसविलासाभ्यासतांतंनयावन्नयनयुगम
मीलत्तावदेवाहतोसौ ॥ रजनिविरमशंसि कामिनीनांभविष्यद्विरहवि

शाद्य

१११

हितनिद्राभंगमुच्चैर्मृदंगः ॥ ५ ॥ स्फुटतरमुपरिष्टादस्य मूर्तेर्भुवस्य स्फु
रति मुरमुनीनां मंडलं व्यस्तमेतत् ॥ ध्वाकृतमिव महीयः शैववे केशवस्याग्र
वजवरमलकाभ्रं येरत्ने तुंगिताग्रं ॥ ६ ॥ अहरकमपनीय स्वं निदिद्रासतो
ह्वैः प्रतिपदमुपहूतः केन विज्ञो गृहाप्ति ॥ मुहुरविशदवल्गैर्निद्रयाह
न्यसन्यांददपि गिरमेतद्बुध्यतेनो मनुष्यः ॥ ७ ॥ विकुंचतरनितंबाभो
गरुद्वैतरुल्पकः श्यपिल्लु मनल्पि गच्छन्नजीविते स्मेव काश्यं ॥ रतिपरिचय
नम्रयन्नेद्रुतं द्रुः कथंचिक्रमयति स्मयना ये शर्वरी किं करोतु ॥ ८ ॥ स्मल राम
शयितविबुद्धाः कत्यपयंतः प्रपोणानुदलि महति राज्येकाव्य वहुर्विगाहे ॥ १११

गहनमपरराज्ञे प्राप्तबुद्धिप्रसादाः कयैवै द्रुवमहीपाश्चिंतयंत्यर्थजातं ॥६॥
क्षितितलभ्रमणानां तावदुत्थितं दानपंकस्तुतवहलनिशारीरं श्राम्ययत्स्वेषमार्गः ॥
मृदुकवलदपदांतोदास्तितां दूर्निनादं गजपतिमधिरोहः पश्य कुम्भस्थयेन ॥७॥
स्फुतरक्तरक्ताः क्षिप्तवे —— शैले दध्वनिदध्मि नि धीरानादवाचारिलीव ॥
प्राप्तिनमिव स्रुरेखाः सारमुद्दत्तुमते कुलत्थि मुदधि गुर्वीवद्भवान्नेच्छयंति ॥८॥
अनुनयमगृहीत्वा व्याजमुल्लापराचीरुतमथ रुकवाको स्वारमाकूर्ण्य काले
कपमपिपरिवृत्तानिद्रयां व्याकिलस्त्रीमुकुलितनयनैव क्षिप्यति प्राणनाथे
॥९॥ गतमनुगतवीक्षे रेकतां वेष्टनादेः कुलमविकल्पता लगायने वोधहे

वध
११२
११२

तोः ॥ स्मरसकृदनवगीतं गीतमाकर्ण्य यंतः स्तुरवमुकुजितनेत्रा यांति निद्रां नरेंद्राः
॥१०॥ परिशिथिलितकर्णग्रीवमामीलिताक्षः स्थलमयमनुभूय स्वप्नमूर्द्धज्ञु
रेव ॥ विरसविषतिभूयः शष्पमग्रे विकीर्णं पटुतरचपलौष्ठप्रस्फुरत्प्रोथमश्वः ॥
॥११॥ उदयमुदितदीप्तिर्याति यः संगतो मे पतति न वरमिंदुः सोऽपरामेष गत्वा ॥ स्मि
तरुचिरिव सद्यः साभ्यसूयं प्रभेति स्फुरति विशदमेषा पूर्वकाष्ठांगनायाः
॥१२॥ विरतिपरिखेदस्राहनिद्रासुखानां चरममपि शयित्वा पूर्वमेव प्रबुद्धाः
ःअपरिचलितगात्राः कुर्वते न प्रियाणामशिथिलभुजचक्राश्लेषभेदं तरुण्यः ॥१३॥
कृतधवलिमभेदैः कुंकुमेनेव किंचिन्मलयरुहरजोभिर्भूषयन्पश्चिमाशां ॥ राम
११२

हिमरुचिरुचिरम्यालिमाला राजते रज्यमानैर्जरकमलकंठच्छेदगौरैर्मयूखैः ॥१४॥
दधदसकलमेकं खंडितामानमद्भिः श्रियमपरमपूर्णामुच्छ्वसद्भिः पलाशैः ॥
कुलयवमुपगीते षट्पदैर्वेनयन्तेः कुमुदकमलखंडे तुल्यरूपामवस्थां ॥१५॥
मदरुचिमरुणेनोद्गच्छता लंभितस्य त्यजत इव चिराय स्यन्दिनीमाशुल
ज्जां ॥ वसनमिव मुखस्य स्रंसते संप्रतीदं सितकरकरजालं वासवाशाप्लुवस्याः ॥
१६ ॥ अविरतरतलीलायासजातश्रमाणामुपशममुपयांतं निःसहेऽगंगना
नां ॥ पुनरुषसि विविक्तैर्मातरिश्वावचूर्ण्य ज्वलयति मदनाग्निं मालतीनां रजो
भिः ॥१७॥ अनिमिषमविरामा रागिणां सर्वरात्रं नवनिधुवनलीलाः कौतुकेना

मिवीक्ष्य ॥ इदमुदवसितानामस्फुटालोकसंपत्त्रयवमिवसमिदं घूर्णितेदैपम
र्चिः ॥१८॥ विकचवकुलजग्धे संध्ययन्त्र्यंगमालाः सुरभितमकरंदं मंदमावाति
वायुः ॥ भ्रमदमदनमाघ्यो वनोद्दामरामारमणरभसखेदस्वेदविच्छेददक्षः ॥
१९ ॥ जितनयनताराः श्यामवक्रेंदुबिंबाः रजनयइव नित्राक्रांतनीलोत्पला
श्याः ॥ तिमिरमिवदधानाः स्रंसिनः केशपाशानवनिपतिगृहेभ्यो यांत्यमूव
रिवध्वः ॥२०॥ शिशिरकिरणकांतं वासरांते भिसार्य श्वसनसुरभिगंधैः स्ना
प्रतं समलरेवा व्रजति रजनिरेषा तन्मयूखांगरागैः परिमलितमनिंद्यैरंबरं
तं वहंती ॥२१॥ नवकुमुदवनश्रीहासकेलिप्रसंगादधिकरुचिरशेषामप्युषां

जागरित्वा ॥ ॰ अयमपरदिशो केतुं वहति स्वस्तहस्तः श्रिया यिभुत्रिवपांडु म्लानमा
त्मानमिंदुः ॥ २२ ॥ स्रस्तसपदि रं भा रं भसंरंभजायद् धि निःश्वासपास्तं वयसेना
गनायाः ॥ वसनमपि विनिश्रांते नेष्यते तस्य पातुं रथ्यवरएि विश्वाजस्रो लिजोजे
स्तलेन ॥ २३ ॥ सपदि कुमुदिनीभिर्मीलितं हा क्षपापि सयमगमदपेतास्तारका
स्ताः समस्ताः ॥ इति दयित कलत्र श्चिंतयन्नंगमिंदुर्वहति रुचमशेषं म्लानशो
भं तु चैव ॥ २४ ॥ व्रजति विषयमद — मेतुमालीनयावत्तिमिरमखिलमस्तं ता
वदेवारुणेन ॥ परपरिभवितेजस्तन्वतामात्तुकर्तुं प्रभवति हि विपक्षोच्छेदम
ग्रेसरोपि ॥ २५ ॥ विगलिततिमिरपंके पश्यति व्योमयावद्भुवति विरहः खिन्नः पश्य

तीयावदेव ॥ रथचरणसमाकृष्टावद्धोस्मुकचतुन्यासरिदपरतटांतादायाता
वक्रवाक्री ॥ २७ ॥ मुदितमुवमनस्कास्तुल्यमेव प्रदोषे प्रियमदपुरुषव्यक्त
च्यिताभूषिताश्च ॥ परिमलरुचिराणिर्जीकृतास्तु प्रभातेषु वनितिमिरूपमो
गाश्रीरुचः पुष्पमालाः ॥ २७ ॥ विचुलितकमलौघः कीर्णवल्लीवितानः प्रतिदिश
मवधूताशेषधर्मापविप्रलब्धः ॥ कविदयमनवस्थस्थास्तुताम्येति वायुर्मधुकु
सुमविमर्दोद्भूतविश्रान्तरेणु ॥ २८ ॥ नखपदवलिनामीरम्भिभागेषु लक्ष्यः स्ती
तिभुवदधानानामंगनायाः सशोषः ॥ अपि रहसि कृतानां वाग्मिहिनोपिजात राम
सुरतविलसितानां वर्णकोवर्णकोसौ ॥ २९ ॥ प्रकटमजिनलक्ष्मामृषप ११४

त्रावलीकैरधिगतरतिशोभैः प्रसुप्तः प्रोषितस्त्रीः॥ उपहसितदुवासो वंद्र
माः कामिनीनां परिहृतशरकाण्डपाण्डुभिर्गण्डभागैः॥३०॥ सकलभुवि निकाय
कामलोलान्यनारीरतिरागमसविमर्दभिन्नवल्यंगरम्यो॥ इदमिति महदेवाश्च
र्यमाचार्यपान्तस्तवरवत्तुमुखराजो यन्नमेदं प्रयातः॥३१॥ प्रकटतरनिम्नमा
डलस्तुरन्मारमल्पैः स्फुरन्ति तिस्रविशंके कांतयात्तु ल्पवल्लैः॥ वरएतलसरोजा
क्रोतिसंक्रांतयासो वक्षुषिनरववि लेखो लाक्षारंजितस्ते॥३४॥ तदवितथ्यम
वादीयन्मयत्वं प्रियेति प्रियजनपरिभुक्तं यत्कुकूलं दधानः॥ नदधि वसतिमागाः
कामिनां मंडनश्रीर्व्रजति हि सफलत्वं वल्लभालोकनेन॥३३॥ नवनखपदमंगं

काव्य
११५
115

गोपयस्यं कुके नरवगायसि पुनरो हंपाल्लिनादं तदष्टं || प्रतिदिशमपरस्त्रीसं
गसंशीवि सर्पन्नवपरिमलगंधः केनघ्राक्योवरीतु || २४ || इतिकृतवचना
याः कश्चिदन्यैत्यविन्यग्जालितनयनवारेर्यातिषादावनाम || करुल्लसविस
मर्थमानिनीनां माननं गेरुदितमुदितमस्यां योषितां विग्रहेषु || २५ || पंचभिःकु
लकं || मदनदनविकाशस्यं पव्याश्चो दयानां रतिकूजहविकीर्णैर्नबले
रवितेषु || विदधतिनरहेषत्कुरामेषु व्योपहारं विदलविनयपलाः का
मिनीनां वयस्याः || २६ || कररजदशनविहैनैशमंगेन्यनारीजनितमितिसरो
षामीर्ष्ययाशंकमानां || स्मरसिनखवत्तुर्रत्तंमनयैतत्वयैवस्मितंयमनुनयंती
खंड्रीडमानांविजासी || २७ || कृतमुरुतदहास्खेदमालिंगयपत्यो परिशिथि

लितगात्रे गंतुमापृच्छमाने ॥ विगलितनवमुक्तास्थूलबाष्पांबुबिंदु स्तनयुग
मबलानायास्तस्त्रलंगे दितीव ॥ ३७ ॥ बकुगजदप्युरस्ता तस्य मत्वाविजाहं बकुर
वविजिहनबाहुप्रोठयोषिद्दरस्य ॥ विदितमिति सखीभ्यो रात्रिं वृतं विविंत्यं व्याप
गतमदयाङ्किं ग्रीडितं मुग्धवध्वा ॥ ३९ ॥ अरुणजलजेलै राजीमुग्धहस्ता यपाङ्का बहि
नमभुषमालाकजोलेदावयाली ॥ अनुपतति विरावैः पत्रिणां व्याहरंती रज
निमविरजाता पूर्वसंध्या सुतेव ॥ ४० ॥ प्रतिभास्राणमभीर्ण ज्योतिरग्न्याहितानां
विधिविहितविरिंन्ध्रैः सामभिर्नीरधीस्य ॥ कृत गुरु दुरितौघध्वंसमध्वर्युवर्यै
र्हुतमयमवनीपुजीटै साधु सान्नाय्यमग्निः ॥ ४१ ॥ प्रकृतजपविधीनामास्यमुद्रामि
दत्तेमुकुरविहितमो — रस्य रैलेल्यमन्यैः ॥ अनुकृतिमनुवेलं घहितोद्घहित

श्रीगणेशायनमः ॥

स्य व्रजति नियमभाजो मुग्धमुक्तापुटस्य ॥४४॥ नवबकनकपिशंगं वाससा
लं विभ्रातुः ककुभि कुलिशपाले र्भाति भास्वान् वितानं ॥ जनितभुवनदाह
ं भ्रमं भोऽसि दग्ध्वा वलितमिव महाब्धेरूर्ध्वमौर्वानलार्चिः ॥४५॥ विततपृथु
वरत्रातुल्यरूपैर्मयूखैः कलश इव महीयान्दिक्षि भा स्फुरन्मालैः ॥ कृत
हंसा कुलविलापकोकाहलाभिर्जलनिधिजलमध्यादेष कृष्यते कैः ॥४६॥ प
यसि सलिलराशेर्न क्रमेण निमग्नस्य कृष्टमनिशमतापि ज्वालया वाडवा
ग्नेः ॥ यदयमिदमिदानीमंगानुपन्ध्याति ज्वलितखदिरकाष्ठांगारगौरं वि राम
वस्वान् ॥४८॥ भ्रान्तः हिनरुचिविनाशो केवलं नोदयाद्रिः स्थलमुपरि गतेन ११६

॥श्रीगणेशायनमः॥

ष्मान्ततः सर्वमेव ॥ नवकरनिकरेण स्पष्टबन्धूकसूनस्तबकरचितमेते
शेखरं बिभ्रतीव ॥ ४६ ॥ उदयशिखरिशृङ्गप्राङ्गणेष्वेव रिङ्खन्सकमलमु
खहासं वीक्षितः पद्मिनीभिः ॥ विततमृदुकराग्रः शब्दयन्त्या वयोभिः परिपत
ति दिवोऽङ्के हेलया बालसूर्यः ॥ ४७ ॥ क्षणमयमुपविष्टः क्ष्मातलन्यस्तपादः
प्रणतिपरमवेक्ष्य प्रीतमह्नाय कोकैः ॥ भुवनतलमशेषं प्रत्यवेक्षिष्यमा
णः क्षितिधरतटपीठादुत्थितः सप्तसप्तिः ॥ ४८ ॥ परिणतमदिराभं भा
स्करेणांशुबाणैस्तिमिरकरिघटायाः सर्वदिक्षूत्क्षतायाः ॥ रुधिरमिव वहन्तो
भान्ति बालातपेन च्छुरितमुभयरोधोवारितं वारिनद्यः ॥ ४९ ॥ दधति परि

पतंत्यो माजवातायनेभ्यस्तरुणतपनभासो मंदिराभ्यंतरेषु ॥ प्रत्यग्रपितृवनि
तानां प्रातरिच्छत्सु गंतुं कुपितमदनेषु स्त्रोत्तमनारावलीनां ॥ ५० ॥ अनिरुद्ध
निवद्धरनिःपीतमैरेयमुक्तं कनकचषकमेतद्रोचनालोहितेन ॥ उदयदहिम
रोचिर्ज्योतिषाक्रांतमंतर्मधुन इव तथैवापूर्णमप्यापि भाति ॥ ५१ ॥ सितरुचि
शयनीयेन रत्नमेकानुरक्तं दिनकरकरसंगव्यक्तकौसुंभकांति ॥ निजमिति
रतिबंध्यो जानती मुन्नरीयं परिहसति सखी स्त्रीमाददानां दिनादौ ॥ ५२ ॥ स्तुतमि
वशिशिरांशोरंशुभिर्यत्नि — सुस्फटिकमयं यानभाजनतादिस्त्वभाभं ॥ स्व
रुचिं तमकठोरैर्वैधनकाश्मीरजांभःस्नपितमिवतरेतज्जनु भिर्भाति भानोः ॥

॥५४॥ स्मरस्मरनयनप्रान्तः स्निग्धकेशप्रमोदं प्रणयिनि विदधाने योजितार्धु
ध्वसंस्थः ॥ विदधति दशनानां सीत्कृताविः कृतानामभिनवरविन्यासः पक्ष
रागानुकारे ॥५५॥ अविरलदयितांगासंगसंवारितेन च्छुरितमभिनवार्क
क्रांतिनाकुंकुमेन ॥ कनककनिकषलेखाकोमलं कामिनीनां भवति वपुरवाप्त
च्छायमेवातपेपि ॥५६॥ स्मरसिजवनक्रांतं विभ्रदभ्रांतवृत्तिः करनयनसहस्रं
हेतुमालोकभाजः ॥ अविरलमविमर्दि ह्यालोकमाक्रांतवंतं हरिरिव हरि
दश्वो भ्रांतवर्त्मा हिनस्ति ॥५७॥ अवतमसभिदायै भास्वताभ्युद्यतेन प्रस
भमुद्गणे सोदर्शनीयोप्यपास्तः ॥ निरसितु महिमांशुश्छायोर्पितदीया मृपेऽ

श्रियमप्रियशतवतस्तोपि हतमपहते ॥५७॥ प्रतिपूजति करोद्वे संमुखावस्थि
ताया रजनकदम्भिन्नो सांद्रचंद्रांमुगोवी ॥ बहिरविहितमद्रे संहतवृंदयोतर्ग
तमवितिमिरे धंवर्मनानुर्मिनन्ति ॥५८॥ बहिरविविजनसंत्यः कामनाम्नि
न्यरेयद्विवसकररुचौतप्तांतमंतर्गृहेभ्यः ॥ नियतविषयरत्नेरप्यनन्य
प्रतापस्ततसकलविपक्षस्तेजसः सम्भावः ॥५९॥ विरमतिरसतोत्या
हूयनंतंभितानां पुमरयमुदमायब्राप्यवामस्वमेव ॥ दयितदजकपा
टः पद्मपानो सरोजे सरभसद्वगुप्तिस्फोटमर्कः करोति ॥६०॥ युगपदयुग
सप्तिस्तुल्यसंरव्यैमयूरैर्दशशतदजमेदं कौतुकेनाकुरुत्वा ॥ श्रियमप

लिकुलगीतैर्नीलितां पंकजांतर्वनमधि भ्रमपानामादरात्पश्यतीव ॥८१॥
ऽुदयशिखिकरायैरेषसंपीड्यमानः शशधरमहसौ रागवानुल्लरश्मिः ॥
ऽपवकिरति नितांतं कांतिनिर्यासमिद्धं स्तुतनवजलपांडुः पुंडरीकोदरेषु ॥८२॥
प्रविकसति विरायज्योतिताशोजलोके दशशतकरमस्तं वीक्षितेलीव हृतीये ॥
स्मितरुचिवसुधासौजन्यते संप्रतिप्रोदिविजजितविहरणेनसंजितैकेक्षणे
व ॥८३॥ कुमुदवनमपश्रि श्रीमदंभोजखंडं त्यजति मुदमुलूकः प्रीतिमांश्च
क्रवाकः ॥ उदयमहिमरश्मिर्याति शीतांशुरस्तं हतविधिलसितानां हा वि
चित्रो विपाकः ॥८४॥ सपदि मनुहिनध्यान्निशोष्म नृपः पुरस्तादुपगतव

रा
११९
119

तिवाहि ग्राहवद्दिगवधूनां ॥ द्रुततरमुपयाति स्रंसमानांशुकोसावुपपतिरिव नी-
चैः पश्चिमां तेन चंद्रः ॥ ६५ ॥ प्रलयमखिलतारालोकमह्नाय नीत्वा श्रियमनतिश-
यश्रीः सानुरागां दधानः ॥ गगनसलिलराशिं रात्रिकल्पावसाने मधुरिपुरिव
भास्वानेष उद्रोढुमिष्टे ॥ ६६ ॥ कृतसकलजगद्विबोधो विधूतान्धकारोदयः
क्षपितकुमुदतारकाश्रीर्वियोजितनयनरुकामिनः ॥ गुरुरतनरगुरुदर्शनाद
मुपेतास्यदोषः कृतीश्वरवरदकरोऽनुमुदमापातमह्नामपनायकः ॥ ६७ ॥
इति हि मुखाजवल्ये महाकाव्ये मघवत्प्रातवर्णनं नामैकादशः सर्गः ॥
श्रीस्मरातको विजयतेतराम् ॥ ॐ रयाम्बेनिजिमादिनं प्रजागणो नृपा

राम
११९

लमयपतोरत्नद्रुहिः॥ व्रह्मज्ञानकालक्षमवेषकल्पनाकृतलत्लक्षेपमुदै
लतान्युतं॥१॥स्वलं मुपन्वंकनकोज्वलप्युतिं ज्ञवेननागं जितवतमुखै
कैः॥ न्मारुप्यताद्दर्पं नमस्साव भूतलेययावन्तुद्धात मुखेन सोध्वना॥२॥
हस्तस्थितास्वंट्टैतव वक्त्रशालिनो द्विजेन्द्र कांताः स्मितवक्त्रसः श्रिया॥स
त्यानुरक्तानरकस्य जिष्णवोन्नपाशुलेः शार्ङ्गिणःमन्वयास्त्रिषु॥३॥अ
जैःसतारैर्मुकुलीकृतैस्तुजैः कुमुद्वतीनां कुमुदाकरैरिव॥मुर्वंघयाल
ववियोगवेदनाविदूननारीकमनस्समन्तता॥४॥उत्तितसगात्रः स्मवि
उंवयन्नभः समुत्पतिष्यंतमगेन्द्रमुखैकैः॥ न्माकुंचितशोहनिरूपितत

क्रमं करेल्लुराप्रोहतैःपैनिबाद्दिनं ॥५॥ स्वैरं कृतास्फालनलोलितास्तुरः
स्फुरत्तनूत्र्दलितला ह्यवल्गिपाः ॥ वंकावलग्नैककसवलोपालेयस्तुरं
गमानाम नरूकुस्तुरंगिलेः ॥६॥ ऽस्क्रापयपावन्नवकारम्नयसेनिवेदि
वानामसनवंध्यमध्वने ॥ तीक्ष्णोल्लिखितास्तावदसह्यरंहसो विम्रंखलं
म्रंखगैलकाः प्रतस्थिरे ॥७॥ गंडोज्वलाम्नुज्वलनाभिवक्रपा विराज
मानो नवयोदरश्रिया ॥ कश्चित्सुरवंप्राप्तुमनाः सुसारथी रथीपुपोजा
विन्मुखो वधूमिव ॥८॥ उद्भ्रान्तुमिष्टन्विप्लतः प्रुहोवलान्निपीयमाने
नरमाद्विपंत्रके ॥९॥ ऽप्यर्हो ऽतोक्रारविजर्जरस्वदनः स्वनामतिन्येवर राम

ल स्फुरदार्थतां ॥ ९ ॥ नास्यां गृहीतोऽपि भुवन्विधानैर्योर्पुगं समस्त्रकोरवि
वर्त्तितस्त्रिकः ॥ जोऽलो जनेन स्मविधातुमुद्धृतामनुक्षणे नो क्षरतद्धृतः प
तीक्षति ॥ १० ॥ नानाविध्याविष्कृतसामजस्वरः सहस्रवर्त्माविपञ्चदुर
ध्ययः ॥ गांधर्वमध्यपि ऽनया समानतां सस्माम वेदस्य दधौ बजोदधिः ॥ ११ ॥
प्रस्थन्यनागंबलितस्वरावतानिरस्यकुंठं दधतान्यमंकुशं ॥ सद्धृनस्द्धृ
यतद्दंतमंडलेपुन्वन्नरोपिद्धिरहो निबादिना ॥ १२ ॥ संमूर्छदुच्छं स्वन्नशं
स्वनिस्वनः स्वनः प्रयाते पटहस्य शार्ङ्गिणि ॥ सत्यानिनित्येनितरांमहंस्य
पिप्रयो हृदयेषामपिमेदिनीभृतां ॥ १३ ॥ काञ्चेयकक्षोदविलेपनप्रियंदिश

१२१

121

द्विषन्मुखस्थसदं तु मत्पुति॥ रवातं स्तुरैर्दुरंतु नां विपन्नचोजिरेरध्यकांचनभू

मिजे रजः॥१४॥ मंदुरैर्गजानां रथमंडलस्वरैर्निजुकुवे तादृशमेव वृंहितं॥

तारैर्बभूव परभागलाभतः परिस्फुटैस्तेषु तुरंगहेषितैः॥१५॥ अन्वेतु

कामो वमतां कुशाग्रहस्तिष्ठोगतं सांकुशमुद्वहं स्थितैः॥ स्थूलोऽश्वयेनाग

मदंत्विकागतां गजोऽग्रयातां यकरः कदेलुकां॥१६॥ यांतोऽस्पृशंतश्च रसैरि

वावनिं जवात्सकीलैर्निरमितः खुरैः कैः॥ अप्यापि सेनातुरगाः सविस्मयै

रत्नतपस्नादृवमेनिरे जनैः॥१७॥ सञ्जैर्दध्याने रवतस्यकं ध्वराश्वजावचू

डाकुलबर्वशस्वैः॥ अनिर्महत्यप्रविचंवितक्रमं क्रमेलकैस्तत्क्षणमेव राम

१२१

विच्छिदे ॥१८॥ तूर्यप्रघोषैःकृतनादमुच्चकैः प्रक्षोदितं वैसरयुग्यमध्वनि ॥
ःपाल्मीयनेमिक्षततसांद्रमेदिनीरजश्चयाकांतिमयाडवाडवत् ॥१९॥ व्याप
त्तवक्त्रै रविवज्जैस्त्वमरूवरैर्वजद्भिरेवक्षणलक्ष्मीक्षितानना ॥ वज्जूरीयःकु
वकेप्रकंचुकंयपुस्तुरंगाधिरूहे वरोधिका ॥२०॥ पादैः पुरः कूबरिणश्च वि
दारिताः प्रकामसमाक्रांततलाशस्तलोगमैः ॥ भयोन्नतानंतरपूरितांतराव
नुर्मुवः कूपसमीकृता इव ॥२१॥ उद्दंतिम— त्यनिरस्तसादिनं सहासहा
कारमल्लोकयज्जनः ॥ पर्याणतस्रस्तमुरोविलंबिनस्तुरंगमं प्रद्रुतमे
कयादिशा ॥२२॥ मन्दद्भिरपस्खलितास्वलज्जनैरप— वानासरितः पृथु

१२२

122

रवि ॥ -प्रन्वर्थसंज्ञैव परं त्रिमार्गगा गायपावसंरव्ये: पथिभि: स्वमूरसौ ॥
॥२३॥ कल्लोलसमासंन्नवरेणुस्त्रस्तुतानिलयं तरिव्याकुलमुनमर्गनुकै ॥ स्ति
ग्नावरोध्यां गतमनुप्रथेनगां विलंघ्यलङ्घीकरमोवमंजतु: ॥२४॥ स्तस्तोगसंध्यो
विगताश्वपाटवेरुजानिकामं विकलीकृतेरथे ॥ -प्राप्तेनतस्थागमिषजेवल
स्तलं प्रचक्रमेलंघनपूर्वक: क्रम: ॥२५॥ धूर्मैद्रु संक्षोभविदारितोद्विकाग
लन्मस्तुसाविततूरवर्त्मनि ॥ स्थाहैनिर्वंगिल्पनक्लिष्टएं पुर: सुप्रीवना
भायकृतवत्पोवल्लिकृ ॥२६॥ भेरीभिराकृष्टमुहुमुरवोमुकुर्धाजांकुवैस्तर्द्धि
तकंदजीवन: ॥२७ तुंगमातंगजिताजबूपजोवलै: सव्यान्क्रियतेस्मभूय राम १२२

रः ॥२७॥ वन्येभदाननिलजगंधकुडुद्धराः क्षणं तरुखंडविनोदितक्लमाः ॥ व्याल
हिपायं तल्पिरुन्मदिष्णवः कथं विदारदपथेन निर्ययिरे ॥२८॥ तैर्वैजयंती
वनराजिराजिभिर्जिविभ्रतिद्वंद्व महामतंगजैः ॥ बद्धैः प्रसर्पज्जनतानदी
श्रितैर्भुवोवलीरं तरयां बभूविरे ॥२९॥ निम्नानि दुःखादवतीर्य सादिभिः
सयत्नमाकृष्टकृशाः शनैः शनैः ॥ उत्तेरुरुत्तारवलुरारवंदुताः सपीकृत
प्रग्रहसर्वतोवृताः ॥३०॥ ... मारूढ वतैववेनविस्मृतीक्षमाणेन
जनं मुहुः कृतः ॥ तास्यस्पंहि सपः फलं दं पद्मतम—दहासेरयुवावना
वलीः ॥३१॥ तस्योमुहुर्तं हरिणीविलोचनैः सदंष्ट्रिदष्ट्वानयनानियो

१२२

खितां ॥ मत्वाथ सत्रासमनेकविभ्रमक्रियाविकारी रिपुभिर्गोः पलाय्यत ॥ २२ ॥
स्फोरैः प्रतापोपनतैरितस्ततः समागतैः प्रत्ययनम्रमूर्त्तिभिः ॥ एकात
पत्रां पृथिवीं नृतां गतैर्नरैर्भूभृद्गुरुः छत्रतया पताकिनी ॥ २३ ॥ आगच्छतो
नूविगजस्य बंधयोः स्वनं समाकर्ण्य समाकुलांगनाः ॥ दूराद्दयावर्त्तित
भारवाहनैः पथोपसस्रुर्नृपपत्नं वमव्रवस्रः ॥ २४ ॥ ओजस्विवर्णैर्ज्वल
दतस्तशालिनः प्रसादिनो नुक्तितगोत्रसंविदः ॥ लोकाननुपेंद्रस्य पुरः
स्म भूयसो गुणान्समुद्दिश्य पठंति बंदिनः ॥ २५ ॥ निःशेषमाक्रांतमहीतलो राम
जलैस्त्वलन्समुद्रोपि समुत्क्रांति क्षितिं ॥ ग्रामेषु सैन्यैरकरोद्दवाग्नितैः वि १२२

मध्यवस्त्रावलितोपि वेदनवः॥३६॥ कोपान्तकीपुष्पसमानकान्तिभिर्मुखैर्वि
निर्ह्नोऽवलवाल्लवस्तुषः॥ स्तामीलवध्वस्तमलक्षितांजनैर्ष्विरंध्रतीनाष्टु
परिव्यलोकयन्॥३७॥ गोष्ठेषु गोष्ठीकृतमंडलासनान्सनादमुच्छायमुडुः
सवत्सातः॥ स्यामानपश्यत्कृपिशांपिपासतः स्वगोत्रसंकीर्तनभावितान्स
नः॥३८॥ पश्यन्कृताद्वैरपिवत्सबीजनोऽजनाप्तिनायेनपयोविलक्ष्मतां॥
एकांतमेऽस्यानवबुद्धविभ्रमैः प्रसिद्धविस्तारगुणैर्विलोचनैः॥३९॥ श्री
त्यानिपुरुषाश्रिहृतीः स्तनंधयान्निगल्पपारीमुन्मयेनजानुनोः॥ वद्धिस्तु
भारायनिर्मोहिलीः पयपिश्रिरंनिदध्यौ दुहतः सगोदुहः॥४०॥ सम्याजे

गीत
१२८
124

तोऽभ्यागततल्पे तल्पे कां निर्याण हरस्य कुशेतुभुक्त: ॥ वर्णिताबोकृति
वासुनिर्यत्तीमदिर्मयो रेशत मे मतलिंके कां ॥ ७४ ॥ सखीहितं यावदपासितुं
गता: शुकां मरगैरस्ता वदुपद्रुतम्प्रियां ॥ केदारिकालमजित: समाकुलो: स
हासमालोकयति स्मगोपिका: ॥ ७५ ॥ व्यापोदुमस्मानवधानत: पुरा व्रज
स्य साविसुपकल्पयन्न सौ ॥ गीतानि गोप्या: कुमलं मन्मग्न व्रजो न नृत्यम
त्तीति हरिर्व्यतर्कयन् ॥ ७६ ॥ नीलावलस्त्री वरएणरूपेण त्वचलस्ववले
तुलाकोटिनिनादकेऽभ्यल: ॥ श्रोरेरुपान्त पमपाश्विनम्मन: स्वनो तथा राम
दुन्मदस्ना रसारव: ॥ ७७ ॥ अभ्रेर्गतामम्स्वजितां गरीयसीं तदाति दूराप १२८

पितृस्य गच्छतः ॥ एकेनाहाप्युर्वलिरेणु संहतिं शिरोभिः राज्ञामपरेमही भ
तः ॥ ४५ ॥ प्रायेणैवौनी नचिमेदिनीष्वतः दधासमेनैववजनो ष्विरोहति ॥
सेनानुसरैः पथप्वसाप्युनर्महन्महीधान्यरितोध्यरोहयत् ॥ ४६ ॥ दंता
य निर्भिन्नपयोदप्युन्मुखाः शिरोञ्छ्रयानानारूढकुर्महीध्रसः ॥ निर्यद्बकृद
ज्ञाविमर्दं बुनिम्नगाविपूर्यमाणैमवल्वैर्द्दरं द्विपाः ॥ ४७ ॥ स्यातन्मदांभः
क — नकेनविच्छिन्नस्य जीमूतकदंबकप्युता ॥ नागेनकाषेनागेनगरी
यसोद्धकैरलेष्विपंथाः पप्युदंतशालिना ॥ ४८ ॥ मयसकुम्भाम्बकुट्टितस्त
ताडिताः समुद्भसत्केतनकाननाकुलाः ॥ पिष्टाद्रिपष्टास्तरसावदंतिन

घ
१२५
125

ष्वजेनिजेगात्रवलन्दुर्गमाप्नुवः ॥४९॥ आलोकयामास हरिर्महीध्रानधि
श्रयंतीर्जनताः परःशताः ॥ उत्पातवातप्रतिकूलपातिनीरूपत्यकाभ्योब
हतीः स्त्रिनोद्भव ॥५०॥ शैलाधिरोहाभ्यसनाधिकैः स्फुरैः पयोधरीराममलकी
वनाश्रिताः ॥ तं पार्वतीयप्रमदाश्च बाधिरे विकाशविस्तारितविभ्रमेक्षणाः ॥
॥५१॥ सावर्तमुन्मील्य विलोचने सरूल्लसत्तरंगेऽड्डस्मुप्तुप्लुनस्फुनः ॥
सैन्यान्नपातः समपापि विव्यथे कपंसुरजे भवमन्यथापवा ॥५२॥ उद्ध
धनिर्द्धूतमहीरुहं ध्वजैर्जनावरुद्धोद्धतसिंधुरं हसां ॥ नागेश्विक्षिप्तमह
छिलंमुकुर्वजंबमप्रवीपरितन्महीभृतां ॥५३॥ ममस्यमालेमभुजालवेत राम
१२५

दोर्गर्जेन कं गंडं कपाला विभ्रवितै ॥ स्तुद्धामिरस्तु दूतरूमिराकुलं विदृश्यमाने
न जनेन दुद्रुवे ॥ पन ॥ नीतेप ज्योष्टि स्तु वितेभ्यो रवङ्ग जांतकेनांतमरूंतकर्म
एण ॥ संचे रूरात्मानदवापरंक्षएण त्तमारूहं देहमिव प्लवंगमाः ॥ ५५ ॥ प्रक्त
नतीव वक्र विदुपैद्रुतश्रियः कविसकाश्मनपत्र कृरानपि ॥ राम्या दृपेतानि
तिवा हिनीहरे स्तदाति व क्रामगिरीनुरूनपि ॥ ५६ ॥ सव्यानवत्या परितो यथा
न्यपि स्वसेनया सर्वपथीनया तया ॥ भं मो मिरूत्जं वितनुं गरो ध्वसः प्रतीप
नाम्नीः कुतेरू स्यनिम्नगाः ॥ ५७ ॥ पावधगाहं तनदं तिनांवृद स्तुरंगमै
स्तावद्दुरीदितं रवुरैः ॥ शिप्रांसमा रैः सरितां पुरः पतञ्जलान्यनेषीऽजए

शिव
१२५
126

वपुःकृतं ||६८|| रंध्रस्थितोत्तुंगनितंबभूमयो मुकुन्दवर्जं तत प्रमदं महोद्धताः || प

कं करापाकृतशैवलांशुकाः समुद्रगाणामनुयान्ति वादयन्ति नाः ||६९|| मयो

रुतेभ्यः परिपूरितांभसः समस्य जीवत्य पुरातनीर्नदीः || कुलं कृपीटाः

सरितस्तपात्ययः प्रवर्त्तयामासुरिमा मदांबुभिः ||७०|| पयोधरैर्नवीतवप्र

मुखच्युतो गतानहंसैः श्रियमातपत्रजां || दूरेण व — जवलनस्य गच्छतः शिलो

पमातीतगजस्य निम्नगाः ||७१|| स्निग्धां जनश्यामतनूर्भिरुन्नतैर्भिरंतरा

लोकरिणं कदंबकैः || सेनासु व्याप्ता जितसो व्यसं पदां पुरां बहूनां परमा

गमापरमा ||७२|| प्रासादशोभाति ऋषयाऽनुभिः पवित्रमो निर्विवासाः पटवेश्म राम

१२५

निर्वंशुः॥नूनं सह तेनेन वियोगविक्लवात्पुरः पुरन्ध्रीः प्रपितिर्य्ययौ तदा॥६३॥व
भिर्वन्धुः॥ नूनं सहानेन वियोगविह्वलाः ...

वामहि पानां विरूवं तरुच्चकैर्वनेचरैर्व्याप्तिरमावचहिरे॥ गंडस्थलाब्धव

ततमभ्यर्णे तयाविवस्वतः॥

तां भसियामुने रजः॥६६॥

पिजनस्यजीवनैः॥

ध
१२७
127

रीयसी॥६७॥यस्यां महानीलतटीरिव द्रुताः प्रयांति पीत्वा प्यहिमं पिंडपांडवः॥
कालीरपस्ताभिरिवानुरंजिताः क्षणेन भिन्नांजनवर्णतां घनाः॥६८॥यत्के
वलीयान्नयहि हेतु रागमादधूरयस्मा जजधिं नज्ञाकवी॥जंगोघनिर्मज्जि
त संतुकं पयसा सवर्णमर्लैः कथमन्यथास्यतत्॥६९॥-प्रमुपतस्या कृमि
त्तुंजवेन गां तमालनीलानितरां च्छतापतिः॥ सीमेव सातस्य पुरः क्षणं बभौ
बलं बुरश्रेणिर्महतो महापगाः॥७०॥कुजकं॥ जोलैरहि त्रैश्वरलैरिवाघेमितो
जवाद्धजंतीमिरलोमहद्विजनैः॥नोभिः प्रतेरे नु चितप्रबोदितभ्रमीनिमीलं
द्गलेनराबजं विलैः॥७१॥तस्यूर्वमंसद्वयसंद्विपाधिपाः क्षणं सहेलं परितो राम
१२७

जगाहिरे ॥ सपक्षरुस्ते रुमन्नारतस्रुत स्वदा नवारि प्रचुरीकृतं पयः ॥७२॥
प्रोथैः स्फुरद्भिः स्फुटशष्पमुन्मुखैस्तुरंगमैरायमनकोर्लिबानपि ॥ उत्कर्ण
मुद्गाहितधीरकंधरैर्वतीर्यतोयेतटदत्तदृष्टिभिः ॥७३॥ नीत्वांजवेनैव नितां
तदुस्तरां नदीं प्रतिज्ञामिव लांगरीयसीं ॥ मं गैरपस्कीर्ण वहतटी मुवामग्रे
नतोक्षैर्नदितं ककुद्मतां ॥७४॥ सीमस्यमानायदुभर्म्मतोवक्रीब्रमोतरङ्गि
जवजावलिप्सुतिः ॥ स्रीदुहितानेकृपकंकणांकितातरंगिणीवेणिरिवायाता
भुवः ॥७५॥ जज्याहतक्षिप्रगतेसमुच्छ्रितानतुक्षितद्रविमम्भिर्गरीयसः ॥
नाव्यंपयः केचिदतारिषुर्भुजैः क्षिपद्भिनूर्मीनपरैर्द्विवोर्मिभिः ॥७६॥ विद

जितमहाकुलाम्बुकंपालिविषाणेपिविवृद्धनैरजलंबुवरलं नृपइयाहं विषाणि
भिरूर्ध्वदेः॥ सपदिसहितस्ताभिर्नर्तुर्वहद्रथमंडलस्सवजितसलिलाम्बु
धरं ध्वैनां जगामवरूपिणी॥६९॥ इति श्री शिशुपालवधे महाकाव्ये माघकृ
तौ प्रयाणे वर्णनं नाम त्रयोदशः सर्गः॥ श्री कृपालभट्टि जयते तराम्॥ ॥
यष्टुनामतीतमथयज्ञभुवानमुंतपसस्सुतनजइतिनाधुनोच्यते॥ सपदम्बुज
न्निभमङ्गपुरः दह निःशङ्कं नृपतेस्तदादि समवाहिवाचया॥१॥ यद्भुमर्तु शमम
न लब्धजन्मनः प्रमदाद्यानि वपुरे महीतपसि॥ सहसाध्वनः स्वसहितोऽनु
जन्मनिर्वसुधाधिपोमितुरवमस्यनिर्ययौ॥२॥ दमन सप्रवत्तकुरूवमकंडं

दुमिथ्यवनिर्मिर्जनस्य वप्यिरीकृतमूर्तेः ॥ समपादि वक्त्रमिव भीष्मसंकथापह
ताघं ब्रोण मयह स्तसंहृया ॥ ३ ॥ अपदांतरं वपस्थितः क्षितिक्षितामपतन्द्रुतम्र
मितहेमनेमयः ॥ जवि मारुतांचितपरस्परोपमक्षितिरेणुकेतु वसनाः पता
किनः ॥ ४ ॥ द्रुतमध्वनन्नुपरिपालितरत्नयः पयवाद्वांचवरणैर्हतापु
वः ॥ ननतुर्घवारिधरधीरध्वरणैध्वनि हृष्टकूजितकलाः कलापिनः ॥
॥ ५ ॥ व्रजतोरपि प्रणयपूर्वमेकतामनुयातिपांडुसुतचैद्ययोस्तयोः ॥ रू
रूपे विषमोऽपि मिरतु हलंमिथो महदंबुद्धिषु विवेकिता कृतः ॥ ६ ॥ अव
लोक एव नृपतेः स्म दूरतोरभसाद्रथा—वतरीतुमिच्छतः ॥ अवनीर्ण—

माध्व
१२९
129

स्वयममात्मना हरिर्विनयं विशेषयति संभ्रमेल सः ॥७॥ वसुधापुरात्पुरु
षः पुरः क्षितौ परिपुंष्पमानवधुहारयष्टिना ॥ भुवनैर्नतोपि विहितात्म
गौरवः प्रणनाम नामतनयं पितृपद्मभ्रुः ॥८॥ मुकुटांशुरंजितपरागमग्र
तः सनयावदापशिरसा महीतले ॥ क्षितिपेन तावदनपेक्षितक्रमं भु
जपंजरेण रभसादगृह्यत ॥९॥ नमभोकपाट तटविस्तृतं ततो भुरवे
रिवक्ष उरसि क्ष्माभुजः ॥ भुजयोस्तथापि भुगलेन दीर्घयोर्विकरीकृ
तेन परितोभिषस्वजे ॥१०॥ गतयानिरंतरनिवासमध्युरः परिनाभि नस्त
मवनुस्थवाहिजं ॥ कुरुराजनिर्दयनिपीडनाभया मुखमध्यरोहिमुखवि

राम
१२९

द्विषःश्रिया ॥ ११ ॥ दिमाससमजिघ्रतिसुरारिबंधनछलवामनंविनयवाम
नंतदा ॥ यस्तैश्चैववीर्यविजितामरद्रुमप्रसवेनवासितशिरोरुहेन्नृपः ॥ १२ ॥
सुखदेवनाहर्षितरोमकूपयाशिशुपिलीकृतेऽपिवसुदेवजन्मनि ॥ कुरु
मन्मुखंगजतयानतत्यजेविदलत्कदंबनिकुरुंबवारुता ॥ १३ ॥ ढ तदन्नृप
क्षितिभृतोऽनुजन्मनःप्रमनाःप्रमोदपरिफुल्लचक्षुषः ॥ सयथोचितंनृप
सभाजनोचितःप्रसभोद्धतासुरसभोसभाजयत् ॥ १४ ॥ समुपेत्यतुत्यम
हसःशिलाघनान्घनपक्षदीर्घतरबाहुशालिनः ॥ परिशिश्रुषुःक्षितिप
तीन्क्षितीध्रराःकुलिशास्त्रपरिशिरःशिरोनिव ॥ १५ ॥ ढ मकुंमनतुंगघोटि

भाव

१३०

130

तेतरेतरस्तनभारदूरविनिवारितोदराः॥ परिफुल्लगण्डफलकाः परस्प
रं परिरेभिरे कुकुरकौरवस्त्रियः॥१५॥ रथवाजिपत्तिकरिणीसमाकुलं तद
नीकयोः समगतद्वयं मिथः॥ ददिरेऽथ पक्ष्मरिणएव दूरतो महतां हि सर्व
मथवा जनातिगं॥१७॥ अधिरूढतामितिमहीभृतोदितः कपिकेतनार्पितक
रो रथं हरिः॥ नविजं विदितैजविजपाणिपल्लवः स्पृशति स्म मेघमिव मेघवा
हनः॥१८॥ रथमास्थितस्य च पुराभिवर्तिनस्तिरसलं पुरामिव दिप्पोर्मु
रद्विषः॥ अथ धर्ममूर्तिरनुरागभावितः स्वयमादितप्रवयसं प्रजापतिः॥ राम
१९॥ स्तनकैश्च तस्य तनुजालकान्तरप्रसृतप्रपाकरकरोत्करा कृतिः॥ १३०

पृथुफेनकूटमिव निम्नगापतेर्मरुतश्च सस्तुरथ्युवत्सकीर्लकं ॥२०॥ विक
सत्क्वजापककुसुमासितद्युतेरजबू पांडु जगतामधीशितुः ॥ यमुनाङ्कहोप
रिगहंसमंडलद्युतिजिल्लु जिल्लुरध्वतोस्म्रवारणं ॥२१॥ पवनात्मजेंद्रसुत
मध्यवर्त्तिना नितरामरोविरूचिरेहग्रे वक्रिलम् ॥ दधतेव योगमुमयग्रहांत
रस्थितिकारितं द्रुरुध्युररास्यविद्रुना ॥२२॥ वह्निनं स्थितेरपनया विवेश्वरं
नियमो यमश्च नियतं यतिं तथा ॥ विजयम्प्रियावतमिवार्क्कमारुतावनुस
स्वलु स्तनमध्यदस्ययोः स्तुतौ ॥२३॥ मुदितैस्तदेति दितिजन्मनां रिपावविनीय
संभ — च विकारिभिर्नाक्तिकिभिः ॥ उपसेदिवद्भिरुपपदेष्टरीवतैर्वृवतवि

नीतमविनीतभटासिभिः॥२४॥ गतयोरभेदमितिसैन्ययोरथ भानुजह्नु
तनयांभसोरिव॥ प्रतिनादिताम्बरविमानमानवैर्नितरांमुदापरमयेव
दध्वने॥२५॥ मरवमीक्षितुं क्षितिपतेरुपेयुषां परितः प्रकल्पितनिकेतनं
बहिः॥ उपरुध्यमानमिव भर्तृतां बलैः पुरमैक्षत दनुसुतारिरेक्षत॥
॥२६॥ प्रतिशब्दपूरितदिगंतरः पतन्पुरगोपुरं प्रतिससैन्यसागरः॥
ककुबेहिमाचलगुहागुहस्वोनुरवः पयसां प्रवाह इव सोरसैंधवः॥२७॥ स
सकृदुद्घाटितबहुदेहसंभवस्तदसौ विभक्तनवगोपुरांतरं॥ पुरुषः पुरं
प्रविशति स्मपंचभिः सममिंद्रियैरिव नरेंद्रसूनुभिः॥२८॥ तनुभिर्विभिन्ने

त्रनयनानवेक्षितस्मरविग्रहद्युतिभिरस्तुतञ्जनैः अमराध्वयत्नरवञ्जुयाञ
यस्मणैः परतोनिशाकरमनोरमैर्नुरवैः २९ जवलोकनायसुरविद्विषांद्वि
षः परहस्रणैर्विहितोपहूतयः अवधीरितान्यकरल्लीयसत्वरः प्रतिर
थ्यमीसुरथपोरयोषितः ३० अभिवीक्ष्यसाभिरुतमंडनायतीः करस्रु
निर्गलजसदंशुकास्त्रियः ध्वनिरध्वभिन्निपरहप्रतिस्वनैः स्फुरमद्दहास
भिवसोध्यपंक्तयः ३१ रभसेनहारपददत्तकांचयः प्रतिमूर्द्धजं निहितक
र्णपूरकाः परिवर्त्तितावरसुगाः समापतन्नवनयीकृतस्रवणैकुण्डलास्त्रि
यः ३२ व्यतनोदपास्यचरणैः प्रसाधिकाकरपल्लवाद्रसवशेनकाचन

द्रुतयावकैकपदचित्रितावनिं पदवीं गतेव गिरिजा हरार्द्धतां ३३ व्यगमन्वि
कांचीरकटीरकस्थलीभिरवरस्रवलम्बुरवरमेखलाकुलाः भवनानि तुंग
तपनीयसंक्रमक्रमणक्वणत्कनकनूपुरास्त्रियाः ३४ अधिरुक्ममंदिर
गवाक्षमुत्क्षसमुरश्रोररराजमुरक्षिदिदृक्षया वदनारविंदमुपयाद्विकंदरा
विवरोदस्थितमिवेंदुमंडलं ३५ अधिरूढया निजनिकेतमुच्चकैः पवना
वधूतवसनांतयैकया विहितोपशोभमभियाति माधवे नगरं व्यरो
चत पताकयेव तत् ३६ करयुग्मपद्ममुकुलापवर्जितैः प्रतिवेश्म ला
जकुसुमैरवाकिरन् अवदातमुक्तिषु परस्मु तम्मौक्तिकप्रकरैरिव

प्रियरथांगमंगनाः ॥ ३७ ॥ हिममुक्तचंद्ररुचिरः सपद्मको मदयन्द्विजा
ञ्जनितमीनकेतनः ॥ अभवत्प्रसादितसुरो महोत्सवः प्रमदाजनस्य सचि
राय माधवः ॥ ३८ ॥ धरणीधरेंद्रदुहितुर्भयादसौ विषमेक्षणः स्फुटमम्
नेव पश्यति ॥ मदनेन वीतभयमित्यधिष्ठिताः शरणं मीक्षते स्म स पुरोवि
लासिनीः ॥ ३९ ॥ विपुलेन सागरशयस्य कुक्षिणा भुवनानि यस्य पपि
रे युगक्षये ॥ मदविभ्रमासकलया पपे पुनः स पुरस्त्रियैकतमयैकया
दृशा ॥ ४० ॥ अधिकोन्नमद्घनपयोधरं मुहुः प्रचलत्कलापिकलनिःस्वन
स्वना ॥ अभिलक्ष्य मंगुलिमुखेन काचनद्रुतमेककर्णविवरं व्यघट्टयत् ॥

॥४९॥ परिपाटलनालकुदलजवालुकासरस्खलितांगुलीकिसलयेन पाणिना
सखिभिः प्रकंपमपहारितुं मधोरनुदीर्णवर्णनिभृतार्थमाददत् ॥५०॥ नलि
नांतिकोपहितपल्लवश्रिया व्यवधाय चारुमुखमेकपाणिना ॥५१॥ स्फुरदं
गुलीविवरनिःसृतोज्ज्वलसद्दशनप्रभांकुरमजृंभत तापरा ॥५२॥ वलयार्पि
तासितमहोपलप्रभाबहुलीकृतप्रतनुरोमराजिना ॥ हरिवीक्षणाक्षणि
कचक्षुषान्ययाकरपल्लवेन गलदंशुकं दधे ॥५३॥ निजसौरभभ्रमितभृं
गपक्षतिव्यजनानिलक्षपितघर्मवारिला ॥ ऽभिप्रेरिकाभिदनिमेषदृष्टि
नापुरदेवतेव वपुषा व्यभाव्यत ॥५४॥ अतियातिनः सत्वमेव वस्तुबोहरि राम

रित्यविच्छिन्ननितांत— नीजनः न विवेद यः सततमीक्षते ह्यमुं न वित्तं स्ततां
जति सोप्यसाविति ॥ ४६ ॥ स्मरकृतस्य सपदि गमनादरः स्मरलिंगे विपिकर्मनिर्मि
तद्रवमप्यतिक्तः ॥ गतमच्युतेन सह शून्यतां गतः प्रतिपाल्यमन्मनदवांग
नागलोकैः ॥ ४७ ॥ सलिलैर्मदेन सुरभिः सुरीरवैः स्वगृहप्रतिरुपति यसुःसनैः ॥
सनैः ॥ स्वच्छप्रसारितविजोत्तनाञ्जितकुतपीतमाधवरसो वनिर्मदैः ॥
॥ ४८ ॥ नवगंधवारिविरजीकृताः पुरोघनधूपधूमकृततोरणविभ्रमाः ॥
प्रचुरोद्धृतध्वजविलंबिवाससः पुरवीथयो यदुहरिं न्यतिष्ठिरे ॥ ४९ ॥ अप
नीयबिंदुसरसो मयेन या मणिदारुचारुकिंचवाप्पर्वणं ॥ विदधेवस

१३५
135

तमुरपमसंपदं समुपासदस्सपदि संसदं सतां ॥५०॥ सद्यिरात्रिपत्रनि
पतन्नमौलिहंकजन्यौतध्यौतभिजवेश्मनोरुचौ ॥ पुनरप्यवापदिवदुग्ध
वाद्विधिश्लग्गर्भवासमनिदाघ्रदीधितिः ॥५१॥ नयनेषु जोहितकनिर्मि
तांशुवःक्षितिरलरश्मिहरितीकृतांतराः ॥ जमदग्निसूनुपितृतर्पलीर
पः स्तनुतेस्मयाविरजन्मश्रेवकाद्भवा ॥५२॥ विभ्रगदाश्ममकूटघटिकोतः श्च
पाकृतःस्रग्दाम्रुयत्र वरुचैकतांगताः ॥ रहपंक्तयश्चिरमतीयिरे
जनैःस्तमसीवहस्तपरिमर्शसूचिताः ॥५३॥ निनयेपुनःक्रमसितांश्मनां
वचैर्नलिनीवधूपरिभवस्फटगसः ॥ मुकुरत्रसद्भिरचिपत्रगोरवा

राम
१३५

छत्रलोभ्छनोभ्रावक्षपोत्सुजन्मिरे ॥ ५४ ॥ सुरिवनः पुरोभिमुखवतामुप
गतैः प्रतिमासु यत्र गृहहर्म्यभित्तिषु ॥ नवसंगमरभिमरुः प्रियाज
नैः प्रमदंत्रपाभरपराङ्मुखैरपि ॥ ५५ ॥ तल्पवो छयामुकुरवांवितान
नां नितंवयेषु यत्र हरितामवेश्मनो ॥ रसनाग्र नयत्रिक दल्पं कुराज
नो हरिल्पगृहांतकवलानि वेहसत ॥ ५६ ॥ विद्रुमा नवालम्बतवापिद
र्पल्पप्रतिमागतैरभिविरेजुरन्नभिः ॥ यदुपांतिकेषु दधतो महीरुहः
समपल्लाभ्रमराश्रिमिव मर नसंहतिं ॥ ५७ ॥ तरगोंडमर्द्दरुहदलसंनिधेसु
कुरुवेतस्य रक्षितै पयोमुचः ॥ भवन्पदंगणे भुवः समुच्छ्रसन्नव

वालवायजमल्लिस्यलोकुरा: ॥५८॥ नलिनीनिगूढसलिलावयवसारथ
लमित्यध्व: पततियामुयोधने ॥ अनिलात्मजप्रहसनाकुलाविलक्षि
तिपक्षयागमनिभिन्नतांययो ॥५९॥ हसितुंपरेणपथिन: परिस्फुरल्ल
रवालकोमलरुचावुपेक्षितै: ॥ उदकप्रियच्छलक्ष्मंकमाजनैर्मुकुरिंदुनी
लमुविदूरमंबरं ॥६०॥ अजित: स्वहेपहरिपांडवोरथ्याद्दमलांमुमंडलस
मुच्चसत्तनं ॥ अवतेर्नयनलंदनौनभ: स्वग्भिमार्गवावुदयपर्वतादिव
॥६१॥ तदलक्ष्यरत्नमयकुट्टिमादरादभिज्ञातरीतहतहस्यपोन्नपे ॥ अव
नामनरश्मिपरलाविभाविततप्रतिहारमाविशदसौसद: शनै: ॥६२॥ नव

हृदक्ष्यवक्त्रचितं ददर्श सन्निहितोपस्थपल्लवमथ तत्र संसदि ॥ गगनस्य स्वं य
लिरूचांचयेन यस्य दना स्तु दस्मयतनाक्लिनामपि ॥ ६३ ॥ उदयाद्रि मस्त्क्लिष्टु
गपक्ष्वकास्रतोर्दिननाथपूर्णश्रुक्षिनो दसंभवा ॥ रूचिमासनेरूचिरधा
म्निबिनताम्बूलनपु न्यपन्यदपतां न्तपास्युतौ ॥ ६४ ॥ स्ननवपवापत्नयगा
मिकोमलेवैनेगीतमप्यनवगीतनोदप्यत् ॥ स्फुरसात्विकांगिकमनन्तस्पृ
ज्वलें स्नविलासलासिकविलासिनीजनः ॥ ६५ ॥ सकलेव तत्र नगरे हरोम
हंनातवत्यकालेमहत्मादिदेश सः ॥ सततो स्रवंतदितिनन्मन्तुस्नुरोदम
स्नेन विस्मृतमभून्महीन्दतः ॥ ६६ ॥ स्तुतरां सुरवेनसकलकमलिदप

माघे
१३५
136

निलम्बमंगमिव मातरिश्वना ॥ यदुनंदनेन तनुदन्वतः पयः शशिनेव राजकु
लमापनंदथुं ॥ ६७ ॥ हरिराकुमारमखिलाभिधानवित्स्वजनस्य वार्त्तमय
मन्वयुंक्त सः ॥ महतीमपि श्रियमवाप्य विस्मयः सुजनो न विस्मरति जातुबा
न्धवान् ॥ ६८ ॥ मर्त्यलोकदुरवापमवाप्तरसोदयं नूतनत्वमतिरिक्ततयानुपदं
दधत् ॥ श्रीपतिः पतिरसाववनेश्च परस्परं संकथामृतमनेकमसिस्वद
तां तदा ॥ ६९ ॥ इति श्रीशिशुपालवधे महाकाव्ये माघकृतौ युधिष्ठिराभिग
मनं नाम त्रयोदशः सर्गः ॥ ॥ श्रीबटुकदेवो विजयतेतराम् ॥ तं जगाद गिरमु
द्गिरन्निव स्नेहमाहितविकाशया दृशा ॥ यज्ञकर्मणि मनः समादधद्वाग्मि राम
१३५

दं वरमकद्ददोन्रपः ॥१॥ नज्ञतेनुगदितः प्रियंपरोवक्तुरेव भवति त्वपां

धिका ॥ व्रीडमेति न तव प्रियंवदन्त्रीमतात्नु भवेतैव नृपते ॥२॥ तोष मेति वि

तथैस्तवैः परः स्तेवतस्यस्तु जना : शरीरिभिः ॥ अस्तिना स्तुतिवचोन

तं वैतैस्तोत्रयोग्यन वतेनतुष्यसि ॥३॥ बकपिप्रियमयं तव [illegible] भुव

न्नब्रजत्यनृतवाग्दितां जनः ॥ संभवंतियददोषदूषते सार्वसर्वगुण

संपदस्त्वयि ॥४॥ सा विभर्तिरनुभावसंपदां भूयसी तवयदायतायतिः ॥

एतदूढगुरुभारभारतं वर्षमद्य मम वर्त्ततेवशे ॥५॥ सततंतु मधिगंतुमि

च्छतः कुर्वनुग्रहमनुत्तयामम ॥ भजताभ्युपगते रवलुत्वयि प्राप्तिध्यम

मयदृष्टतामया ॥ ६ ॥ संभृतोपकरणेन निर्मलां कर्तुमिष्टमभिवांछतामम
या ॥ त्वं समीरण इव प्रतीक्षितः कर्षकेण वलजं पुपूषता ॥ ७ ॥ वीतविघ्नमनघेन
भाविता संनिधेस्तवमखेन मेधुना ॥ कोविहंतुमलमास्थितोदयेवासरश्रि
यमशीतदीधितौ ॥ ८ ॥ स्वापतेयमधिगम्य धर्मतः पर्यपालयमवीव
धं वयन्ध ॥ तीर्थगामिकरवैविधानतस्तत्कुषस्वतनुहवानिवानले ॥ ९ ॥
पूर्वमंगजगुप्सितेमेवत्वा स्नातवत्यवभृथे ततस्त्वयि ॥ सोमपायिनिन
विष्यते मया वांछितो न भविता न याज्ञिना ॥ १० ॥ किं विधेयमनया विधीय
तां त्वदाज्ञया भावजितयार्थसंपदा ॥ शाधिशासकजगत्त्रयस्य मामाश्रवो

स्मिन्भवतः सहानुगः ॥११॥ तं वदंतमिति विष्टरश्रवाः श्रावयन्नथ समस्त
भूभृतः ॥ व्याजहार दशनांशुमंडलं व्याजहारशबलं दधद्वपुः ॥१२॥ सा
धिताखिलजगत्त्रयं महन्महः स्वं प्रतिस्वनयसंपदैवते ॥ किं परस्य स गुणः स
मस्तु ते यष्यवृत्तिरपि यत्प्रयोगिता ॥१३॥ तस्य युक्तिभवति स्थिते परः कः क्र
तुं यजतु राजलक्षणं ॥ उद्धतो भवतु कस्य वा भुवः श्रीवराहमपहाय योग्य
ता ॥१४॥ शास्त्रनेपि गुरुणि व्यवस्थितं कृत्यवस्तुषु नियुंक्ष्व कामतः ॥ त्व
त्प्रयोजनधनं धनंजयादन्यएष पद्धतिमां वमावगाः ॥१५॥ यस्तवेह हवने
नभूपतिः कर्मकर्मवरवल्कविष्यति ॥ तस्य नेष्यति वपुः कवंधतां वंधुरेष

जगतां सुदर्शनः ॥१७॥ इत्युदीरितगिरं तपस्विधिमेयमित्थितवतिस्थिराम
म ॥ सर्वसिपदितिरो रिसुत्कवान्तु ह ह सुदमुदस्थितक्रतौ ॥१८॥ आननेन शशि
नः कृतादपदर्शनस स्मितकाम विग्रहः ॥ आप्तुतः सविमलैर्जलैरमदष्ट
मूर्तिधरमूर्तिरष्टमी ॥१९॥ तस्य सांख्य पुरुषेण तुल्यतां विभ्रतः स्वयमकु
र्वतः क्रियाः ॥ कर्तृता तदुपजन्मतो भवद्वति भाजिकरणेय पार्थिवी ॥१९॥ शा
श्विताम नयमाह मुच्चकैर्वाक्यजन्म [illegible] विदनुवाक्यया ॥ याज्यया यजनध
स्थिलोक्यजन्म [illegible] तामपदिश्यदेवतां ॥२०॥ सप्तभेदकरकल्पितस्वरं सा
मसाम विदस [illegible] ङ्गो ॥ तत्र सत्रनतगिरः स्वरस्सरयः पुण्यमभ्यगमत्तुपमध्य राम

गीषत २१ बद्धदर्भमयकांचिदामया वीक्षिता नियजमानजायया स्तुप्मणि
प्रणयनादि संस्कृते तैर्हवींषि जुहुवांबभूविरे २२ नोजसानिगदितं विभक्ति
भिर्व्यक्तिभिश्च निखिलाभिरागमे तत्र कर्मसु विपर्ययलीनमन्मंत्रमूहकु
शलाःप्रयोगिणः २३ संशयाय दधतोः सरूपतां दूरभिन्नफलयोः क्रियां
प्रति शब्दशासनविदः समासयोर्विग्रहं व्यवससुः स्वरेणते २४ लोलहे
ति स्मनाशितमभामेडलेन नसताहसन्निव प्राज्यमाज्यमसकृद्वषट्कृतं
निर्मलीमसमलीढपावकः २५ तेत्रमंत्रपवितं हविः क्षतावस्मतोनवपु
देवकेवलं वर्णसंपदमपि स्फुटां दधन्नाम वोऽज्वलन्नमरुद्विर्भुजः २६

माघ

१३९ स्वर्णभुस्समुचितं दध्यत्कि स्वीयददाह हविरद्भुतं न तत् ॥ गंध्यतोपि कृतहव्यसं

139 भवा देहिनामदहदेवमंहसां ॥२७॥ उन्नमन्सपदि धूम्रयन्दिशः सांद्रतां दध

८: दधः कृतांबुध्यैः ॥ पाविता यदहनं स्यकेतनः कीर्त्तयन्निव दिवौकसां प्रियं ॥२८

निर्जिताखिलमहार्णवौषधिस्यंदसारममृतं ववल्गिरे ॥ नाकिनः कथमपि

प्रतीक्षितुं हूयमानमनले विषेहिरे ॥२९॥ तत्र नित्यविहितोपहूतिषु प्रोषिते

षु पतिषु द्युयोषितां ॥ गुंफिताः शिरसि वेणयो ऽभवन्नप्रफुल्लसुरपादपस्रजः ॥

॥३०॥ मास्तुदास्तु हवनीयमत्रयतेन दीर्घममरत्वमध्यगुः ॥ उद्धतानधिकमे राम

धितौजसो दानवांश्च विबुधा विजिग्यिरे ॥३१॥ नापचारमगमन्क्व विक्रियाः १३९

सर्वमत्रसमपादि साधनं ॥ अल्पशेऽस्तपरस्परं श्रियः सञ्जिते नरपते स्वसं
पदः ॥ ३२ ॥ दक्षिणीयमधिगम्य पंक्तिशः पंक्तिपावनमथ द्विजव्रजं ॥ दक्षिणाः क्षि
तिपतिर्व्यशिश्रणद् दक्षिणाः सदक्षिणा जनस्य यका ॥ ३३ ॥ वारि पूर्वमथ विज्ञातुमन
क्रिया नवास्तु द्विषु धनानि वीजवत् ॥ भाविविश्रुतिफलं महद्द्विजक्षेत्रभूमि
षु नराधिपोवपत् ॥ ३४ ॥ किं नु चित्रगधि वेदि भूपति दक्षयेद्विजगणे नपूय
त ॥ राजतः पु — — रे निरेनसः प्राप्यतेपि विमलप्रतिग्रहं ॥ ३५ ॥ सस्वहस्तकृ
तविक्रमश्मशानाः पाकशासन समानशासनः ॥ आश्रमांकृतपना एवविस्थि
तेर्विप्रसादकृतभयसीर्भवः ॥ ३६ ॥ शुद्धमश्रुतिविरोधि वित्ततं स्वमुद्व

त्नमवर्णसंकरैः॥ पुस्तकैः सममसौगतं मुकुर्वच्यमानमपलेद्विजन्मनो॥३९॥
न[illegible]णीतमनसामुपेयुषांऽसुमाहवनमग्रजन्मनो॥ आतिथेयमनिवारिता
ति[illegible]ः कर्तुमाश्रमगुरुः स नाश्रमत्॥ ४०॥ मग्यमाणमपि यद्गुरासदं भूरिसा
मुपनीयतस्स्वयं॥ आसतावसरकांक्षिले बहिस्तस्य रत्नमुपदीकृतं नृपाः॥
॥४१॥ एकएववसुयद्ददौ नृपस्तत्समापकमतर्कितक्रतोः॥ त्यागशक्तिनि
तपः सुतेययुः सर्वपार्थिवयजनान्यपि श्रियं॥४२॥ प्रीतिरस्य ददतोभवत्तथा ये
न तास्त्रियविकीर्षवो नृपाः॥ स्पर्शितैरधिकमागमन्मुदं नाधिवेश्मनिहितैरु
पायनैः॥४३॥ यं नवं नुन्यपि नवहूताहितः शिष्यभूतमभिषिच्य कर्मणि॥ स

स्पृहं नृपतिभिर्न्नयोपदेशैर्गौरिवेल्लद्दक्षैतनमसौ ॥४७॥ आयकोत्ततुलि
तां प्रकंपनैः कंपितां मुकुरनीद्दगात्मनि ॥ वायविरोपितवतामुना महीं राजकाय
विषया बिभेजिरे ॥४८॥ आजताद्यवलिसितेन वेतसास्य संपद्विकारिमा
नसः ॥ तत्र नाभवद्दसौ महद्दवे शत्रवादिवपराङ्मुखोर्थिनः ॥४९॥ नैश्चलता
र्पितमवज्ञायामुकुर्याचितम्यनवकाजमाक्षिपत् ॥ नादितास्यमथनव्यक्त
क्त्यस्त्रतमिष्टमपि नान्वशोतसः ॥५०॥ निर्गुणोपि विमुखो न भूपतेर्दान
शौण्डमनसः पुरोऽभवत् ॥ वार्द्धकस्य परितः कृतोन्नतेनार्बुदस्य परिहार्य
रूपदं ॥५१॥ प्रेमतस्य न गुणेषु नाधिकं न स्मवेदनगुणान्तरं च सः ॥ दिक्षु

पातदपि पार्थिवोर्थिनं गुल्य गुल्प इति न व्यचारयत् ॥ ४७ ॥ दर्शनानुपदमे
वकामतः स्वं वनीपकजने पि गच्छति ॥ प्रार्थनार्थरहितं तदा नवद्धीय तामि
तिव चोति सर्जने ॥ ४८ ॥ नानावास्त्रवस्तुनार्थकाम्यतानाविकिसितगदे
नरागिरम् ॥ इच्छतापि तु मनास्तु षानवप्रत्यगामि तदुपेयुषा सदः ॥ ४९ ॥
स्वादयन्नसमनेकसंस्कृतप्राकृतैरकृतपात्रसंकरैः ॥ भावशुद्धिविहिते
मुदं जनो नाटकैरिव बभार भोजनैः ॥ ५० ॥ रक्षितारमिति तत्र कर्म लिव्यस्य
दुष्टदमनक्षमं हरिं ॥ अक्षतानि निरवर्तयत्तदा दानहोमयजनानि भूप
तिः ॥ ५१ ॥ एकमेव वसु सर्वेषम्सुन्वतां भौरिरित्यभिनयादिवोच्चकैः ॥ यूपमंगु

लिमिवोदनीनमङ्ग्यजाल्पतुलितांगुलीयकं ॥५२॥ इत्थमत्र विततक्रमेकतो
वीक्ष्य धर्ममधर्ममजन्मना ॥ सर्व्वदानममिवोदितोवचः सभ्यमभ्यधित
शंतनोः सुतः ॥५३॥ आत्मनैव वसुधेश दोषकोविदः किं न वेत्थ करणीयवस्तुषु
यत्तथापि नगुरून्नपृच्छसि त्वं क्रमोयमिति तत्र कारणं ॥५४॥ स्नातकं गुरु
ममीष्टमृत्विजं संयुजाव सह मेदिनीपतिं ॥ सर्व्वभाजइतिकीर्त्तयंति यद्भूते च
ते युगपदागताः सदः ॥५५॥ श्रोनयंति परितः प्रभाविनोमेत्रयस्त्वविनिवा
रितापदः ॥ त्वन्मरवं मुखभुवः स्वयंभुवो भर्तुजन्मपरलोकजित्स्तवः ॥५६॥
आमनंति गुणिनः पृथक्पृथक्पार्थ सत्कृतिमकृत्रिमाममी ॥ एकएवतु

एवं तमोथवा प्रकृत्यमित्ययमपीष्यते विधिः ॥५७॥ अत्र चैष सकलेव नातिमा
त्रत्यशेषगुणमेवं प्रभुरर्हति ॥ त्वमिदेवनरदेवसंगमे पूर्वदेवपुरिरेर्हमहर्षिः ॥
॥५८॥ मर्त्यमात्रमवदीधरद्भवान्मैनमाननमितदैत्यदानवं ॥ जन्मसेव जनताति
वर्तिनो वेधसः प्रतिजनं स्ततरस्थितेः ॥५९॥ ध्येयमेकमपथेस्थितं धियः स्तु
त्यमुत्तममतीतवाक्पथं ॥ आमनंति यमुपास्यमादराद्दूरवर्त्तिनमतीवयो
गिनः ॥६०॥ पद्मभूरिति सृजञ्जगद्रजः सत्वमच्युत इति स्थितिं नयन् ॥
संहरन्हर इति श्रितस्तमस्त्रैधमेष भजति त्रिभिर्गुणैः ॥६१॥ सर्ववेदिनमना
दिमास्थितं देहिनामनुजिघृक्षया वपुः ॥ क्लेशकर्मफलभोगवर्जितं पुंविशे

षमनुमीश्वरं विदुः ।।६२।। नक्लिमं तदिह मनकवसेजे संततस्मरणेश एकृत्स्न

षाः ।। यांति निर्वहणमस्य संस्मृतिल्के थानारक विडंनाविध्येः ।।६३।। ग्राम्यभाव

मपहातुमिछवो योगमार्गपतितेन चेतसा ।। दुर्गमेकमनुनर्निवत्तये येवि

शंति वशिनो नुनुक्षवः ।।६४।। आदिता प्रजननाय देहिनामंततां च दधतेन

पायिने ।। निर्मितेनु व मध्यः सदाथ च भास्लणेश्वुपरितिष्ठते नमः ।।६५।। केव

लेंदधतिकत्तवायिनः प्रत्ययानिहनडातुकर्मलि ।। ध्यावदः सजति सेहमास्त

यक्तो तिरस्त्र विपरीतकारक ।।६६।। सर्वमेव क्लिन सृष्टवानपस्तान्नुवीर्यम

निवार्यमादधौ ।। तनुकारणमभद्विरणेयं ब्रह्मणे सृजदसाविदं जगत् ।।६७।।

श्रीव
१४३
143

मत्कुणैरिव वशपरिभुवो सिन्धुनाथशयनेनिषण्णुषः ॥ गच्छतः स्वमधुकैट
भौ विनोर्यस्य नैद्रसुखविघ्नतां क्षणं ॥ ६८ ॥ श्रोत्रमार्गसुखगानकोविदब्रह्मष
ट्पदरणद्गर्भसुन्दरं ॥ श्रीमुखेन्दुसविधे विशोभते यस्य नाभिसरसी सरोरुहं ॥ ६९ ॥
सत्यवत्तमपि मायिनं जगद्वृद्धमप्युचितनिद्रमर्भकं ॥ जन्मवर्जितमजं नवं नवं य
पुराणपुरुषं प्रचक्षते ॥ ७० ॥ स्कन्धबन्धनविसारिकेसरक्षिप्तसागरमहाप्लवा
मयं ॥ उद्धृतामिव वसुन्धरां तमैक्षत स्फुरन्नासिकं वपुर्वसुन्धरां ॥ ७१ ॥ दिव्यकेसरि
वपुः सुरद्विषो नैव लब्धमभ्यसूयत्पि ॥ दुर्निवाररणकण्डुकोमलैर्वक्षएष नि
दारयन्नखैः ॥ ७२ ॥ वारिधेरिव कराग्रवीचिभिर्दिग्धितं गजमुखवान्यमिव्रतः ॥ य

राम
१४३

स्य वा रूढनखव्रुतक्षयः स्फुरन्मौक्तिकप्रकरगर्भतां दधुः ॥७३॥ दीप्तिनिर्जितविरो
चनादयं गां विरोचनसुतादभीप्सवः ॥ स्वात्मनः स्वरवरजाखिलप्रजः स्वपर्यतेरव
रजस्त्वमायये ॥७४॥ किं करिष्यति कि नैष वामनो यावदित्थमहसन्नदानवाः ॥
तावदस्य न ममौ नभस्तले लंघितार्कशशिमंडलक्रमः ॥७५॥ गच्छतापि गगना
ग्रमुच्चकैर्यस्य भूधरगरीयसांघ्रिणा ॥ क्रांतकंधरदवाचलो बलिः स्वर्गभर्तु
रगमत्सुवंध्यतां ॥७६॥ क्रामतोस्य ददृशुर्दिवौकसो दूरमूरुमलिनीलमायतं ॥
व्योम्नि दिव्यसरिदंबुपद्धतिस्पर्द्धि पेवयमुनोद्वमुच्छ्रितं ॥७७॥ यस्य किंचिदपक
र्तुमक्षमः कायनिग्रहगृहीतविग्रहः ॥ क्रांतवक्त्रसदृशाकृतिं कृती राहुरिंदुमधु

१४४

नापिबाध्यते ॥ ७८ ॥ संप्रदायविगमादुपेयुषीरेषनाशमविनाशिविग्रहः ॥ स्मर्तु
मस्मरति हृतस्मृतिः श्रुतीर्दत्तदत्र्यमवदत्रिजोऽग्रजः ॥ ७९ ॥ रेणुकातनयतामुपा
गतः शातितप्रचुरपत्रसंहतिः ॥ ऽस्तनभरेरिपुजशाखमुज्झितच्छायमर्जुनवनं
व्यधादयं ॥ ८० ॥ एषदाशरथिभूयमेत्यच ध्वंसितोद्धतदशाननामपि ॥ राक्षसी
मतनुतक्षितिप्रजनस्तोज सात्विकविभिषणंपुरीं ॥ ८१ ॥ निग्रहंतु ममरेफविद्वि
षामर्पितः स्वयमथस्वयंभुवा ॥ संप्रतिप्रथयतिस्तुतामयंकृष्णपस्य वसुदेवसू
पिमुः ॥ ८२ ॥ तातांनोदधिविलोडनंप्रतित्वद्विनाप्यव यशनुसहामहे ॥ यः सुरैरिति
स्तुतोऽद्यवत्समोवत्सवैरजगादेजगत्पतिः ॥ ८३ ॥ नातगंधमवधूयशत्रुभिच्छाय

राम
१४४

यावभाभितामरस्त्रग्रमं ॥ योभिमानमिववव्रत्रविद्विषः पारिजातमुदमूलयद्दिवः ॥ ८४
येसमेत्यवलनेनाटलेरवयाभ्रुवतःसपदिभ्रंभुविभ्रमं ॥ चंडमारुतमिवप्रदीपवद्दी
दिपस्यनिरवाह्विलोचनं ॥ ८५ ॥ यःकोलतांवदलवतांवबिभ्रदंष्ट्राग्रमुदस्याग्रभुजांव
गुर्वीं ॥ मग्नस्यतोयापदिदुस्तरायांगोमंडलस्योद्धरणंचकार ॥ ८६ ॥ धन्योसिय
स्यहरिरेषसमस्तएवदूरादपिक्रतुषुयज्वभिरिज्यतेयः ॥ दत्वार्घमत्रभवते
भुवनेषुयावत्संसारमंडलमवाप्नुहिसाधुवादं ॥ ८७ ॥ भीष्मोक्तंतदितिवचोनिश
म्यसम्यक्साम्राज्यश्रियमधिबिभ्रतान्टपेण ॥ दत्तेर्घेमहतीमहीभृतांपुरोपिचैद्ये
नेमधुभिदभूदनर्घ्यएव ॥ ८८ ॥ इतिश्रीशिशुपालवधेमहाकाव्येमाघकृतोय

मान्व
१४५
145

र्ज्ञानंनाम चतुर्दशः सर्गः॥ ॥श्रीमुद्गलो विजयतेतराम्॥ अथ तत्र पांडु तनयेनस
दसि विहितं मधुद्विषः॥ मानमसहत न चेदिपतिः परवृद्धिमत्सरि मनो हि मानिनां॥१॥ पु
रुषत्वमाविलि सवैरमथ पुनरमुतदर्चया॥ मन्युरभजदवगाढतरः सम दोषकाल
इव देहिनां ज्वरः॥२॥ अभितज्वर्यं निवसनं सन्नमपगणयदासनंपयत्॥ लोलव
कुटमणिरश्मिमालैरश्मनैः प्रकंपितजगत्रयं क्षितिः॥३॥ स वमन्नुपाभ्यनुरूवर्मवि
लजुरुगंडमंडलः॥ स्वेदजनककुराजकरोज्ज्वलविभिन्नइवकुंजरस्त्रिधा॥
॥४॥ स निकाम वर्मितममीक्षणमथ वदनभूतराजकः॥ लिम्नवहजनविंदुवपुः प्र
लयार्णवोत्थितदवादिसूकरः॥५॥ क्षणमास्फिषदृदितभोजनिरवरकठिनांसमं

मान
१४५

ऽऽजनः॥ स्तंभमनुपहितविभूतिमस्तावधिकावधूनितसमस्तसंसदं॥६॥ कनकांगद
द्युतिभिरस्यगमितमरुवत्विषंगतां॥ कोऽप्यमप्रतिविधिविपाटलैः परितः प
रीतमिवबालकुमंडले॥७॥ कृतसंनिधानमिवतस्यपुनरापन्नतीयवद्युषा॥ क्रूर
मजानिकुटिलभ्रुगुरुभ्रुकुटीकठोरितललाटमाननं॥८॥ अतिरक्तभावमनुपग
म्यकृतमतिरमुष्यसाहसे॥ दृष्टिरगलितभयासितताम वलंबतेस्मसमया
सरसीमिव॥९॥ करकुड्मलेननिजमरुत्पुरुतरनगाधमकर्कशं॥ त्रस्तवपलचवल
मानजनस्रुतभीमनादमयमाहतोब्धिकैः॥१०॥ इतिबुद्धुधेऽध्वशमनेननन्तुमहद्
वाथविभियं॥ यातिविकृतिमतिसंवृतिम — नुमानिसर्गचिरवयग्रहंमनः॥११ प्रथमं

शरीरजविकारहृतमुक्तजबंधमव्ययी ॥ भाविकजहफलयोगमसौ क्वनेनकोपकु
सुमेव्यचीकसत् ॥१२॥ ध्वनयन्नभामपसमीरघेनरवगमीरवागमीः ॥ वोवमवदि
तिरोभवशादतिनिकुरसुटतराक्षरामसौ ॥१३॥ ननु सर्वएववसमवेक्ष्यकमपिगु
णमेतिगृह्यतां ॥ सर्वगुणविरहितस्यहरेः परिगृह्यपाकुरुनदेंडकोगुणः ॥१४॥
यदगृह्णजस्त्वमिह पायमुरजितमगृजितं सतां ॥ प्रेमविनसतिमानदहे दयितंजनः
खलुगुणीतिमन्यते ॥१५॥ यदराजिराजवदिहाच्ये नुपकृतमिदमुरद्विषि ॥ ग्रामान्तग
इवहविस्तदयं नजनतेऽवलेसुमहाभवक्लिषु ॥१६॥ जन्तांगिरं नवदसीतिजग
तिपरहेविधुष्यसे ॥ निंघनपरहरिमर्वयतस्तवकर्मलेवविकसत्यसत्यतां ॥१७॥ त राम

वध्यर्मराजइतिनामकथमिदमपदस्तुपद्यते॥ औमदिनमभिदधत्यपवाम्दशामदृशा
स्तमपिमंगलंजनाः॥१८॥ यदिवार्च्यनीयतमएवपाक्षिमपिभवतांदृष्यास्तुताः॥ कोऽपि
रवनिपतितभिर्निखिलैरवमाननार्थभिहक्रिनिमंत्रितैः॥१९॥ अथवानधर्ममस्तु
वोध्यसमयमवयातप्यवालिशाः॥ कानमयमपिवरधापलितोहतबुद्धिरप्रतिहतः
सविकृतः॥२०॥ स्वयमेवभ्रांततनुतन्त्रजयमपिगलमत्र्यमभ्यधाः॥ तत्रमुररितु
येकतमोयमनिंद्यवंदिवदभिष्टुषेन्मयाः॥२१॥ अवनीभृतांत्वमपहायगलमवि
जडःस्तुवन्नतां॥ नीचिनियतमिहयज्ञपजोनिरतःस्फुटंमवसिनिम्नगोस्तुतः॥२२॥
प्रतिपत्तुमंगबटतेनचतवन्टपयोग्यमर्हणं॥ दम्भकजयननुकोऽहमितिस्फुट

ति
ाव
१४७
147

मापद्यपदमनात्मवेदिता ॥२३॥ नमस्तुरस्त्वयान्यवधिकोपि मन्युरितिकथं प्रतीयते ॥ दंड
दलितमसरद्भिः प्रथमसेमन्युसूदनस्त्वमिति सद्यमन्युः ॥२४॥ मुन्नुकुंदतत्प्रथरःशरणस्य
यवनपतिभ्रान्तितोजसः ॥ सिद्धमेवतत्सबलत्वहो मेतवरोहिल्लीतनयसाहचर्यतः
॥२५॥ न जयमजास्त्वमन्तेन कपटपटुरेंद्रजालिकः ॥ श्रीतिमनुभवसि नयज्ञजितः
सुतयेष्टसत्यहतिसंप्रतीयसे ॥२६॥ य — वान्नवक्रमस्त्विक्रमभयवञ्चितमाहवे निजं
वक्रमध्वरद्युतिरथांगमदःसततं विनर्षिभुवनेषु रूढये ॥२७॥ जगति श्रिया विरहि
तोपियदुदधिसुतामुपाययथाः ॥ तातिजननजनितनामपदात्वमतःश्रियःपतिरिति राम
प्रथामगाः ॥२८॥ जमिश्रुसंयतिकदाचिदविहितपराक्रमोपियत् ॥ स्योमिकथम् १४७

पिबकर्षपदं व्यपदिश्य से जगति विक्रमीत्यतः ॥ ३० ॥ पृथिवीं बिभर्षि यदिपूर्वमिदम
पि गुणाय वर्त्तते ॥ नहि मन्ददितिपदरहारितमस्त्वमुदाहि यस्त्वकृपममन्यथाज्ञ
नैः ॥ ३१ ॥ तव पश्यन्त्यते यमपि सर्वनृपति तुलितोपि यत्क्षणं ॥ क्रांतकरतजप्यतावज
कः पृथिवीतले तुलितमस्मद्दुर्व्यसे ॥ ३२ ॥ त्वमसन्मुकुवन्नं मुमकर्मनिरतपरिपा
कदाकृत्यं ॥ जेतुमकुशालमतिर्नरकं यशसेपि लोकमजयः स्तुतं भुवः ॥ ३३ ॥ सकलैर्व
पुः सकलजनोपसमुदितमिदं गुणैस्तव ॥ त्यक्तमपगुणगुणत्रितयत्यज नव्रयास
मुपयासि किं नु खा ॥ ३४ ॥ त्वयि पद्मजनं जगति जात्मकृतमिदमपाकृते गुणैः ॥ हसक
रमलवद्रतेनितरां गिरस्सीकंकणमपेतमूर्ध्वजे ॥ ३५ ॥ मृगविद्धनाभिवपदि त्वमजनि

माघ
१४८
148

निपतन्तीष्टयास्तुतैः ॥ ~स्वैर्नैस्यै स्तुनद्वापवितिः पविनावस्व नवतां तुवोप्तिपाः ॥ ४५ ॥
~प्रवध्यीञ्जनं गमद्वैषयद्दिहत वषो वपं ननु ॥ स्पर्शमस्तुविवपुरहं तिनप्रतिमान
तां तु नितरां न्दपो चितो ॥ ४६ ॥ यदिनागानेतिमतिरस्यमद्दुरजनिष्कृतनां प्रति ॥ स्तनय
मधूल्ममनसः पिबतः किन्धर्मतोपि नवतिसाञ्जनन्यपि ॥ ४७ ॥ साकटयुदप्सतर
नंगध्यरलिप्यरध्यादल्पदिवं ॥ कर्मयदयमकरो तरत्नः स्थिरचेतसां कदवतेन
विस्मयः ॥ ४८ ॥ अयमुयसेनेतनस्य न्दपमुदपरः पवहनवनं ॥ स्वामिवध्यमस्तु
रवं पुरुषैः क्रुकृतेस्मयत्परमनेत दद्भुतं ॥ ४९ ॥ इतिवाचमुद्धतमुदीर्य सपदि सहवे
लुदारिल्पं ॥ लोढदिपुवजभरो सहलः सञ्ज्ञह्सदन्तकरतानमुच्चकैः ॥ ५० ॥ नम

राम
१४८

हृन्नयं नवविभर्ति गुणैः समतया प्रध्यानतो ॥ स्वस्य कथयति वितयपदपद्धजनता
जगत्यनभिमानतो दध्यत ॥ ७ ॥ रहितं कर्त्नाभिरविलोमिरहृतरसमभावसंविद् ॥
क्षेत्रविदनुपदिशंति जनाः पुरबाह्यमेन मगतं विदध्यतो ॥ ८ ॥ अतिमूय सापि बुद्ध
तेन दुरूपवरदपक्रकृते ॥ भक्तिं तु विभिरूपचारपरेरपि न यहीतुमभियोगिभि
र्दपैः ॥ ९ ॥ व्रजति स्वनामनु चितोपि सविनयमुपासितो जनैः ॥ नित्यमपरिचितवि
ततयापर एव सर्वजगतस्तपाप्ययं ॥ १० ॥ उपकारि एं निरूपकारमहिमनरिम
प्रियं प्रियं ॥ स्वस्मात्पुमितरमबुध्यबुध्य मित्यविशेषतः सततमेव पश्यति ॥ ११ ॥ उप
कारकस्य दध्यतोपि वकुशुलेतया प्रध्यानतो ॥ ५ ॥ एवमनिशमयमासवतो नपरस्य

द्विं चिदुपकर्तुमिच्छति ॥४६॥ स्वयमक्रियः कुटिलमेषतदेनमपि विध्यातुमक्षमः ।
मोक्तुमविरतलेमे ज्ञतया फलमीहते परवत्तस्य कर्मणः ॥४७॥ यश्च मंसमाश्रयति
कश्चिदुदयविपदोर्निराकुलं ॥ तस्य भक्तो जगतीह कुतः पुनरुन्नवो विकरणत्वमी
युषः ॥४८॥ गुणएवं तमधममपास्य जनमखिलमव्यवस्थितैः ॥ यातिसुचिरमतिवा
स्नतयाप्ययतिमेकएव पदिवारितो जडैः ॥४९॥ मुक्ततोपि सेवकजनस्य बकुदिवस
खिन्नचेतसः ॥ सर्वजनविहितनिर्वृदयं सकृदेव दर्शनमुपैति कस्यचित् ॥५०॥ स्वज
नेसखिषु गतेषु नियतमनुरागवत्स्वपि ॥ स्नेहमन्दहृदयः सहसा तमसावविना
शयति सर्वकल्पपयन्निरिच्छे स्वर्षे षतमुपैति निर्वृतिं ॥५१॥ क्षणमेष राजसमयेवज

गडुदयदर्शितोद्यतिः ॥ सत्त्वहितकृतमतिः सहसा तमसामविनाशयति सर्वभाव
तः ॥ ५२ ॥ अभिहन्यते यदभिहंति परितपति यश्च तप्यते ॥ नास्य भवति वचनीय
मिदं स्वपरात्मिका प्रकृतिरेव हा हृदृशी ॥ ५३ ॥ अति सत्त्वयुक्त इति पुंभिरयमतिशा
येन वर्ण्यते ॥ सूक्ष्ममतिभिरथवापगते समुपैति नाल्पमपि सत्त्वसंकरं ॥ ५४ ॥
प्रजयं परस्य महतोपि नियतमभिहन्ति सुमेरुगुरुः ॥ यो निजगदपि सदोषमदः
स्वरूपवैवपदयति सुरगिन्द्रपन्नयं ॥ ५५ ॥ क्षितिपीठमंभसि निमग्नमुद्दहेदेरतयः प
रः पुमान्नः ॥ एष किल सदातिकैरवबुधैरभिध्यायमानमपि तत्प्रतीयते ॥ ५६ ॥ यदसिं
हमूर्त्तिरयमेव दीप्तिसुतमदारयन्नरवैः ॥ ऽसामजनवत्वनमेतदपि प्रतिपत्नुमेनि

१५० 150 पुरा

त्रिजनोयमर्हति ॥ ५७ ॥ अपहायतं गमपि मानमनुचितमवलम्ब्यनीचतां ॥ स्वार्थक
रणपटुरेषमिंद्रबलिना परेण सहसंप्रयुज्यते ॥ ५८ ॥ कन्नतेनभोरमसयैववि
रच्यतिविश्वरूपतां ॥ सर्वमतिशयगतं कुरुते स्फुटमिंद्रजालमिदमेषमायया ॥ ५९ ॥
किलरावणोऽहिरयमेव किमिदमियदेव कथ्यते ॥ सत्वमतिबलेनमधेषुतियन्तदशेष
मेषद्दतिष्ठ प्रमुच्यतां ॥ ६० ॥ चलनैषपादयुगलेनगुरुणाकरमीषदस्यशत्
देवकलितमथचोदनस्यदजितोरुभोऽवयमात्मनैवतत् ॥ ६१ ॥ स्तुवतामुनास्तन
युगेनजनितजननीजनादरा ॥ स्मीति सदयमविध्यायमनस्तत्कारिसाधुयदवामि
पूतना ॥ ६२ ॥ अमनन्तरूकथमिवेषकृतयस्यलिंगिरितरा:सहगत्य ॥ बाढमिदम राम

१५०

पिनबाऽसरूतं ननु देवता विधिरयं विज्ञं भते ॥ ६३ ॥ विहरन्नवने विजन एव महति
दध्य देषगोपतो ॥ नामजगति मधुसूदनद्वत्यगायवते न मधुना महीयसा ॥ ६४ ॥
ऽस विस्मृश्य गोवधसमुद्भमद्भमयपनमीमरद्दृषं ॥ सपदमु पशुसनुपोढमदयर
सोकि जासुरद्दति प्रमार्थितत्व ॥ ६५ ॥ मुरवकेदरांतरगतो पि विकटदृशतेन केशि
ना ॥ ना - सपदियदरवादि भुजस्तदहेतिरश्चि सहजैव मन्दता ॥ ६६ ॥ यदुपस्य ना
कुमयमेकमन्वतजिदिमद्भुतं न तत्व ॥ नरिसचिन्नम विषह्यमियं जनद्दे विमुंच
तिगवांसनागपता ॥ ६७ ॥ किमिवाद्यचित्रमयमन्नमवजमहक्त्विततं यदि ॥ प्राश्य
निखिलमखिलेपि जगत्सुदरंगते बकुभुजोस्य न व्यथा ॥ ६८ ॥ अमुना करेण दधु

माघ

१५१

151

दं तनुधाम्नमुदस्वानिदं तिनः ॥ तेन यद्व धिसह्य पुनर्बलजाजिनां कद्दवतत्र

विस्मयः ॥ ६९ ॥ क्षिनुरेव क्षिक्षितनिमुद्ध कर एम कृतक्रियः स्वयं ॥ मत्त्रमन्नु

कठिनं वा नटं न्यवधी यदेषतदद्दष्टकारितं ॥ ७० ॥ यद्युपप्यमानमपि संतनु

पहितस्तु यै ग्रसाध्वसं ॥ कं सम नयमयमभ्यभवसंमुदाजनेन तदपि प्रशस्यते ॥

७१ ॥ इति निंदितुं कृतधियापि वचनमनुनाय दादे ॥ स्तोतु मनिशमुचितस्य प

दैः स्तुतिरेव सा नभ्युनि घातिनो मवृत्व ॥ ७२ ॥ यदुवाच दुष्टमति रेषपरि विवादि

षुनुरद्विषं ॥ व्यर्थमपि सदसि वेदिपतेस्तदहेपरस्य गणनामगाद्वचः ॥ ७३ ॥ कृ

-टुनापि वैद्यवचनेन विकृतिमगमन्नमाधवः ॥ सत्यमपि यत वरचसंवस्मसः

राम

१५१

सुजनं जना स्त्वनयितुं क ईशते ॥७४॥ न च तं तदेति शयमानमपियकुनृपाः प्रभु
क्रुधाः ॥ क्रोधि समनयनिग्रहात प्रियः प्रनुवि तमेव हि जनोनुवर्त्तते ॥७५॥ विहिता
गसो मुकुरजेन्द्र निजवचनदामसंयतः ॥ तस्य कति पद इति तस्त्र पमं मनसा
समा स्वपदपरा धमच्युतः ॥७६॥ स्मृति वर्त्म तस्य न समस्तमपहृतिमियाय वि
द्विषः ॥ स्मर्तुमधिगतगुणस्मरणः पटवो न दोषमखिलं खलजनाः ॥७७॥ नृप
ताव्यधिक्षिपति शौरिमथ सुरसरित् सुतो वचः ॥ प्राह च नयति नुवंमरुति क्षुभि
तस्य नायमनुकुर्वदंबुध्येः ॥७८॥ अथ गौरवेण परिवादमपरिगणयं स्तमा
त्मनः ॥ प्राह मुररिपुतिरस्करणक्षुभितः स्म वाचमिति चेदिनाथकवीस्तुतः ॥७९॥ विहि

तमयाप्यसदसीदमपमर्षितमस्तुताचैनं॥ यस्य नमयलुस्वापमयंवरणः स्तुतेः श्रिर
स्तिसर्वमस्मस्तुतो॥८०॥ इतिनीष्ममगतवचोर्थमर्षितगतवतामिवक्ष्मणत्॥ स्तोममग
महतिमात्रमयो ऽशिशुपालपक्षपृथिवीभृतां गणः॥८१॥ श्रितितारकानुमितताम्रनय
नमरुणीकृतं क्रुध्या॥ बाणवदनमुद्दीपिमिये जगतः सकालमिव सूर्यमंडलं॥८२॥
=स्तनिभ्रांतवैरदहनेनविरहितवतां तराईता॥ क्रोधमरुदभिहितेन भूषणं नरकात्मजे
नतरूणेवजज्वले॥८३॥ =ऽभिधिस्मता किमपि राकुवदनविकृतं व्यभाव्यत॥ यस्त्वश
त्याघ्रमिवोपलनसस्मितदंतपंक्तिमुखबंधुतमोजसः॥८४॥ प्रविदारिता हृष्णतरोग्रनयन
कुसुमोज्वलः स्फुरन्॥ आतरहिमकरतामतनुविषविंदुमोपरइवाभवद्धुमः॥८५॥ राम १५२

कुपिताकृतिं प्रथममेव हसितमशनैरस्रवयत् ॥ क्रुद्धमशनिदलितादिततटध्वनिदंत
वक्त्रमरिविक्रमीषणं ॥ ८६ ॥ प्रतिबः कुपितो समनुपेत्य नरपतिगणं समानयत ॥ जा
मिहरणेन जनितोनुशयः सुभुदन्वचार निजरववरूक्मिणः ॥ ८७ ॥ वरणेन हंति सुवलः स्म
क्षितिपिलितमहीध्रवं ध्वनां ॥ तीरतरलजलराशिजलामव भुग्नमोजिफणमंडलोनुवं ॥ ८८ ॥
रूषितेषु राजसुतथापि रथवरणपाशिपृत्सया ॥ चित्तकलितकलहागमनो सुदमाकुलैः
सुहृदिवाधिकां दधौ ॥ ८९ ॥ गुरुकोपरुद्धपदमापदसितयवनसस्यरोद्रतां ॥ व्याप्तुम
भितुमिव सर्वजगद्धिकरालमास्यकुहरं विवक्षितः ॥ ९० ॥ विदतोरुबाहुपरिघेण सम
नसपदं निपिष्टसता ॥ हंतुमखिलनृपतीन् वसुनाथ सनेव जं बितिनिजैवचनस्रव ले ॥ ९१ ॥

माघ
१५३

इति तत्तदा विकृतरूपमभञ्जदविभिन्नचेतसं ॥ मारवजमिव भयंकरतो हरिवोपि
सत्वमभिराजमंडलं ॥ ५२ ॥ दभसादुदस्थुरथपुंगमनुचिंतमियोभिलाषुकाः ॥
सांद्रसुकुदकिरणछुरितस्फटिकांशवः सदसि मेदिनीभृतः ॥ ५३ ॥ स्फुरमाणनेत्रकु
सुमोष्ठदलमभृतभ्रूभृदंक्रियैः ॥ भृतपदसुभुजाननं चलितैर्द्रुतकातवानवनवि
भ्रमं सदः ॥ ५४ ॥ हरिरथमं सततत्वणायकुरुपतिमजीगणन्नवा ॥ मानतुलितमु
वनत्रितयाः सदितः सुतादविमयुर्नभृद्गजः ॥ ५५ ॥ गुरुनिस्वसन्नथविलोलसदव
वपु पुर्वचोविषं ॥ कीर्णदशनकिरणाग्निकणः फणवानिवेतिविससर्ज चेदिपः ॥ ५६ ॥ किम
हो नृपाः सममभीभिरुपपतिसुतैर्नपंचभिः ॥ वध्यममिहतमुजिष्यमिमं सहध्वानयास्त राम
१५३

विराजक न्यया ॥९७॥ अथवा ध्वमेव सखं तु यूयम गाण्डितम रूढ ऐजसः ॥ वस्तु कियदिद
मयं नमं येम मकेवलस्य मुखमीक्षितुं क्षमः ॥९८॥ विदतुर्यमुत्तममशेष परिषद्दिन
दिजधर्मज्ञो ॥ यातु निकषम भियुद्धम सोवचनेन किं भवति सा ध्वसा ध्रुवा ॥९९॥ अ
स्विरान्मया सह गतस्य समरमुरगारिलक्ष्मणः ॥ तीक्ष्ण विशिखमुखपीतमस्तकप
ततां गतैः पिबतु सा इमुर्वरा ॥१००॥ अभिध्याय रूक्ष मितिमास्म गमद्दति एथा स्तुतेरि
ता ॥ वाचमनु नयपरं स ततः सहसा वध्वीर्य निरियाय संसदः ॥१०१॥ अह नागताय
रूपयाव वकृपमत्त्विनिसर्गदाक्षिण्यः ॥ क्षांतिमहितमनसो जननीस्वसुरात्मजायबुकु
कुर्न पांडवाः ॥१०२॥ वजितं ततो न भिहते छमव निपतिय द्वा भमितः ॥ तर्णमपयमुमि

वानुययुर्दमद्दोषस्तनुमवनीशस्तनवः॥१०३॥ विशिखांतराण्यतिपकातसपदि जवनैः
सवाजिभिः॥ इदुमलबुरभसापतितावनितास्वकारनसकामचेतसः॥१०४॥ स्तएमी
शितः पथिजनेन किमिदमितिजल्प्यतामिषः॥ आप्यशिबिरमविशंकितमनाः समनी
नहतदुतमनीकिनीमसौ॥१०५॥ त्वरमाणप्रांखिक सवेगवदनपवनाभिपूरितः।
शौजकटकतटभिन्नरवः प्रणनादसान्नहनिकोस्यवारिजः॥१०६॥ जगनदंतकाज
समवेतविषदविषमेरितारवं॥ ध्वीरनिजरविजीमगुरुप्रतिश्रुत्मस्यरणनृर्यमा
वधि॥१०७॥ सहसा चसंभ्रमविलोलसकलजनतासमाकुलं॥ सवानमगमदधतस
दितमबजितोदुमंडलनस्तेमे जोयमां॥१०८॥ दध्वतो भयानकरतत्वमुपगतः समान राम

तां ॥ प्रसभपटलनपिहितस्यगिरेस्तमवमर्मयन्सपदिमेदिनीभृतः ॥ १०९ ॥ पतिमोहिरण्मयदि
जनेन कपमभ्यविरुध्यकारुतं ॥ कर्मकरतलनयुगेनबहलनुकूलपेयमपिबद्भुजान्मरः ॥ ११० ॥
रणरसंमदोदयविकाशिवनजकजनकलोकुलीकृते ॥ सारिमशाकुदस्थिरोपयितुं द्विरदेमदस्नु
तिजनः कथंचन ॥ १११ ॥ पतितन्सवयौतमुखरुकमविलसाहिंदेमांजुमंडलाः ॥ तेनुरतनुवपु
षः पृथिवीस्फुटलक्ष्यतेजसइवाम्मनाः श्रियः ॥ ११२ ॥ प्रधिमंडलोद्धतपरागघनवलयम
ध्यवर्तिनः ॥ पेतुरशनयइवाशनकैःगुरुनिःस्वनव्यथितजंतवोरथाः ॥ ११३ ॥ दध्यतःशरशांकि
तशरांकरुचिलसदुरस्छदंवपुः ॥ चक्रुरपसहपुरंध्रिजनैरयपार्थसिद्धिसरकंमहीभृतः ॥
११४ ॥ दयितायमानसवमुदस्तमपतदवसादिनः कृशानु ॥ कांस्यमुपहितसरोजपतद्भ्रम

रोद्धृभारगुरुराजयोषितः ॥ ११५ ॥ स्पष्टमंगसादमरुणत्वमविशददृशः कपोलयोः ॥ वाक्यम
सकलमपास्यमदं विदधुस्तदीयगुणमात्मनाभुवः ॥ ११६ ॥ सुदृशः समीकगमनायपुनर्मि
रचयांबभूविरे ॥ श्रोकुचिहितगलरुद्धगीस्तरसागतानुजलवेववलोनमाः ॥ ११७ ॥ वि
पुलावलरुद्धलब्धनेन जिगमिषुरंगनाः प्रियैः ॥ पीनकुचतटनिपीडदलद्दरवारबालमु
रसालिलिंगिरे ॥ ११८ ॥ नमुमोच लोचनजलानिदयिततमसंगलेपि ॥ यांतमवनिम
वसन्नमुज्झन्नगलद्विवेदवलयं विलासिनी ॥ ११९ ॥ प्रविवसतः प्रियतमस्यनिगडमि
ववश्चुरक्षिपत् ॥ नीलनलिनदलदामरुचि प्रतिपादयुग्ममविरोढसुंदरी ॥ १२० ॥
व्रजतः कृतांतवशसीतिपरिचयगतार्थमस्फुटं ॥ धैर्यमभिनदुदितं शिशुना जननी

विमर्शनविवृद्धमन्युना ॥१२१॥ कुण्ठनाकलोकवनिताभिरविरतरसं दिदंसते

तेनवहसिमुदमित्यवदद्गलरागिणं रमणमीर्ष्ययापरा ॥१२२॥ प्रियमागमय्य

गलदश्रुचञ्चलितदयितेन नतभ्रुवः ॥ स्नेहमकृतककरसंदधतामिदमेव युक्तमतिम

न्यचेतसां ॥१२३॥ सहवृत्तचञ्चितविरराजनयनकमलाम्बुसंततिः ॥ गण्डफलकम

मितः स्तनतोः पदवीव पङ्कमयकृष्णवर्त्मनः ॥१२४॥ क्षणमात्ररोधि वलितेन कति

पयपदं नतभ्रुवः ॥ स्रस्तभुजयुगगलद्वलयस्वनितं प्रतिश्रुतमिवोपकण्ठभुवे ॥१२५॥

मनुबन्धवच्चमतमस्यविगलदमयालायतोत्कका ॥ म्लानिनमसिरमसेनयती

विरराजकाञ्चनसमं महोत्कया ॥१२६॥ समरेऽश्रुकेन्दपगण्ये पितदनुमरण्ये

ध्यतैकधीः॥ दीनपरिजनस्तनाम्बुजन्मनो नभटीजनस्थिरमनाविचक्रे वे॥१२७॥ विदुषी
वदर्शनमनुष्ययुवतिरतिदुर्लभं पुनः॥ यांतमनिमिषमत्र हमनाः पतिमीक्षते
स्म भटसमादरः पथः॥१२८॥ संप्रत्युपेयाः कुशलीपुनर्युधः सस्नेहमाशीरिति
नर्त्तुरीरिता।॥ सद्यः प्रसह्य द्वितयेन नेत्रयोः प्रत्याचचक्षे गलता महत्स्त्रियाः॥
१२९॥ काश्चित्कीर्णरजोभिर्दिवमनुविदधुर्भिन्नवक्त्रेन्दुलक्ष्मीरश्रीकाः काश्चिदंत
र्दिशाइव दधिरे दाहमुद्भ्रांतसत्त्वाः॥ भ्रेमुर्वात्याइवान्याः प्रतिपदमपरा भूमिवत्कं
पमापुः प्रस्थाने पार्थिवानामशिवमिति पुरो भाविनार्यः शशंसुः॥१३०॥ इतिश्री
शिशुपालवधे महाकाव्ये माघकृतौ शिशुपालचक्रकोपो नाम पंचदशः सर्गः॥

दमघोषसुतेन कश्चन प्रतिषिद्धः प्रतिभावान् न यः ॥ उपगम्य हरिं सदस्यदः स्फुट
टभिन्नार्थमुदाहरद्वचः ॥१॥ अभिधाय तदा तदप्रियं शिशुपालोऽनुशयं परं
गतः ॥ भवतोऽभिमनाः समीहते सरु— कर्तुमुपेत्य माननां ॥२॥ विपुलेन निपीड्य
निर्दयं मुदयामातु नितांतमुन्मनाः ॥ प्रभुराश्रिगतांऽनिर्वृत्तिं दयितस्त्वां स्वभु
विग्रहेण सः ॥३॥ प्रणतः शिरसा करिष्यते सकलैरेत्य समं नराधिपैः ॥ तव चक्ष
सन मामु नृपतिः परवानप्ययतस्त्वयैव सः ॥४॥ अपि वह्नि पतंगतेजसो निय
तस्यांतसमर्थकर्मणः ॥ तव सर्वविधेयवर्त्तिनः प्रणतिर्विनतिकेन नृपतिर्नतः ॥
॥५॥ जननतोमनयस्त्र्यधीः परैरभिभूतामवजंबसेयतः ॥ तव वक्त्रमसुल्ग्रस्ततो

माघ
१५७
157

नरैः समानस्य दधत्यगण्यतां ॥६॥ साहितादनपत्रपस्य सन्नति मानोन्नि-
तमीर नास्तिकः ॥ विनयोपहितस्त्वयाकृतः सदृशोन्यो गुणवान विस्मयः ॥
॥७॥ कृतगोपवधूरतेर्घ्नतो वृषमुग्रे नरकेपि संप्रति ॥ प्रतिपत्तिरधः कृते-
न सोजननतामि त्वव साधु वर्ण्यते ॥८॥ विहितायवितिर्महानुजाद्विषता माहि-
त साध्वसो वलेः ॥ भवता नु चरस्त्वमुच्चकेर्महता मप्युपरि क्षमानुजः ॥ ९ ॥
धेनजाजनि मेरुरासदः परितो नागकदंबकैस्तव ॥ नगरेषु भवत्तुवीयय:
परिकीर्णं वनजैर्मृगादिभिः ॥१०॥ सकलोपि हितस्त्व पौरुषो नियतव्यापद वर्द्धितो-
दयः ॥ रिपुकृन्नतु भीरचेतसः सततव्याधिरनीतिरस्तु ते ॥११॥ विकचोत्पलचा-
रुलोचन स्तव चैद्येन ब्रटानुपेयुषः ॥ यदुपुंगव बंधुमौरवादपि यातासमुदीन

राम
१५७

वासवः॥१२॥ ध्वजितानकदुंदुभिः पुरा सबलेन त्वं सह सारथेनेन ततः॥ समितौ दम
सादुपागतं सजरदः संप्रति पत्तुमर्हसि॥१३॥ समरेषु रिपून्विजित्वरास्तापि कुपाले
न समेत्य संगति॥ सुचिरं सह सर्व सात्वतैर्भव विश्वस्त विलासिनीजनः॥१४॥ वि
जित क्षुब्धमीक्षितानसोमहतां त्वामहितं महीभृतां॥ असमज्जित सयतं पुरोमु
दितः सप्रमे दमहीपतिः॥१५॥ स्तुति निंदा वल्गु दर्शिष्व भरत॥ इति जोषमवस्थितं द्विषः
प्रणयेऽप्यभिगाममोक्षमिमे यशसा त्वयि किं॥ वदति स्म वचोऽथ बोधिता स्वजितेव मन्युरथांगपा
णिना॥१६॥ मधुरं बहिरंतरप्रियं कृतिना वाचि वचस्त्वया त्वया॥ सकलार्थतया वि
भाव्यते प्रियमंतर्बहिरप्रियं यथा॥१७॥ अतिकोमलमेकतोऽन्यतः सरसांभोरुहवृं
तकर्कशं॥ वहति स्फुटमेकमेव ते वचनं शाकपलाशदेश्यतां॥१८॥ प्रकटं मृदुनाम

उच्यतः परुषं स्त्वयतोर्थमंतरा॥ शकुनादिव मार्गवर्त्तिभिः पुरुषादुद्विजितव्यमी
दृशात्॥१९॥ हरिमर्च्चितवान्महीपतिर्यदि राज्ञस्तव को त्र मत्सरः॥ न्यसनाय स
सौरभस्य कस्तरूस्तनस्य भिरस्य सम्पति॥२०॥ सुकुमार महेत्वद्वीयसां हृद
येतकृतमप्रियं यतः॥ सहसैव समुद्धिरंत्यमी जरयंत्ये वहितमनीषिणः॥२१॥
उपकारपरः स्वभावतः सततं सर्वजनस्य सज्जनः॥ असतामनिशं तथाप्य
हो गुरुहृद्रोगकरी तदुन्नतिः॥२२॥ परितप्यत एव नोत्तमः परितप्तोप्यपरः सुसं
वृतिः॥ परवृद्धिभिराहितव्यथः स्फुटनिर्भिन्नदुराशयोधमः॥२३॥ अनिराकृ
ततापसंपदं फलहीनां सुमनोभिरुज्झितां॥ खलतां खलतामिवासतीं प्रति

पचेत कथं बुधो जनैः ॥२४॥ प्रतिवाचमदत्त केशवः शपमानाय न चेदिभूभु
जे ॥ अनुहुंकुरुते घनध्वनिं न हि गोमायुरुतानि केसरी ॥२५॥ जितरोषरया महा
धियः सपदि क्रोधजितो लघुर्जनः ॥ विजितेन जितस्य दुर्मतेर्मतिमद्भिः स
ह का विरोधिता ॥२६॥ वचनैरसतां महीयसो न खलु व्येति महत्त्वमुद्धतैः ॥ किमपै
ति रजोभिरौर्वरैरवकीर्णस्य मणेर्महार्घता ॥२७॥ परतोषयिता न कश्चन स्वग
तो यस्य गुणोऽस्ति देहिनः ॥ परदोषकथाभिरल्पकः स्वजनं तोषयितुं किलेच्छति
॥२८॥ सहजान्धदृशः स्वदुर्णये परदोषेक्षणदिव्यचक्षुषः ॥ स्वगुणोच्चगिरो मु
निव्रताः परवर्णग्रहणेषु साधवः ॥२९॥ प्रकटान्यपि नैपुणं महत्परवाच्यानि चि
राय गोपितुं ॥ विवरीतुमथात्मनो गुणान् भृशमाकौशलमार्यचेतसां ॥३०॥ वि

मिवालोककीर्त्तितं कथयत्यात्मगुणं महात्मनः ॥ वदितानलघीयसोपरः स्वगुणं
तेन वदत्यसौ स्वयं ३१ ॥ विसृजन्त्यविकत्थिनः परे विषमाशीविषवन्नराः क्रुधं ॥ द
धतोंतरसाररूपतां ध्वनिसाराः पटहाइवेतरे ॥ ३२ ॥ नरकच्छिदमिच्छतीक्षितुं
विधिनायेन सचेदिभूपतिः ॥ द्रुतमेतु न हापयिष्यते सदृशं तस्य विधातुमुत्तर
यं ॥ ३३ ॥ समनद्ध किमंगभूपतिर्यदि संधित्सुरसौ महात्मना ॥ हरिराक्रमणेन स
न्नतिं किल बिभ्रीत भियेत्यसंभवः ॥ ३४ ॥ महतस्तरसा विलंघयन्निजदोषेण
कुधीर्विनश्यति ॥ कुरुते न खलु स्वयेच्छया शलभानिंधनमिद्धदीधितिः ॥ ३५ ॥
यदपूरि पुरा महीपतिर्न मुखेन स्वयमागसां शतं ॥ अथ संप्रति पर्यपूपुरत्तद
सौ दूतमुखेन शार्ङ्गिणः ॥ ३६ ॥ यदनर्गलगोपुराननः स्वमतो वक्ष्यसि किंचिद

ये॥ विवक्षिष्यति तत्त्विदस्य नः समयो ह्यौक्षण ए दर्शिताः कुध्यः ॥ ३४ ॥ निशामय्य तदू
र्जितं क्षितेर्वचनं नमुदनाप्नुरेनसां ॥ पुनरुक्तितसाध्वसं द्विजामभिध्यन्नेस्य
वचोवचो हरः ॥ ३५ ॥ विविनक्ति न बुद्धिदुर्विधः स्वयमेव स्वहितं पृथग्जनः ॥ य
दुदीरितमप्युदः परैर्न विजानाति तदद्भुतं महत् ॥ ३६ ॥ विदुरेष्यदपायमात्मनाप
रतः श्रद्दध्यते धवा बुध्याः ॥ न परोपहितं न च स्वतः प्रमिमीतेनुभवादृतेऽस्य धीः ॥ ३७ ॥
कुशलं खलु तुभ्यमेव तद्वचनं कृष्ण यदभ्यधामहं ॥ उपदेशपराः परेष्वपि स्वविना
शाभिमुखेषु साधवः ॥ ३८ ॥ उभयं युगपन्मयोदितं त्वरया सोत्वमपेतरत्त्वते
प्रविभज्य पट पञ्चनीधया समगुण्यं पत्थितकरिष्यसि ॥ ३९ ॥ अपवाभिनि

माघ
१५०

विषं बुद्धिरुद्व्रजति व्यर्थकतोऽस्तु भाषितं॥ रविरागिभृशोतरोचिषः करजालंक
मलाकरेष्विव॥४६॥ अनपेक्ष्य गुणागुणं जनः स्वरुचिं निश्चयतोऽनुधाव
ति॥ अपहाय महीशमार्चिवत्सदसि त्वां ननु भीमपूर्वजः॥४७॥ त्वयि मत्तिम
तान सत्कृतः कुरुराजाग्रुरुरेव वेदिपः॥ प्रियमांसमृगाधिपोज्झितः किम
वध्यः कुशिकैर्मनोमहि॥४८॥ क्रियते धवलः खलूक्षकैर्धवलैरेवासितेतरै
रध्यः॥ शिरसो वृषमध्यतामंकुरः सुरसिंध्योर्मधुरञ्जुरंब्रिलग्न॥४९॥ अबुध्यैः क
तमानसंविदः स्तवपार्थैः कृतएव योग्यता॥ सहसि त्रवगो रूपाचितं नहि गु
णाप्कजमेव सोऽप्यतो॥५०॥ अपरः प्रथतत्वमंत्रपःस्तमयात्यैतिभवं तमेव

राम
१५०

या ॥ हृतवत्यपि भीष्मकात्मजां त्वयि विवक्षा न समर्थ एव यत् ॥ ४९ ॥ गुरुभिः प्र
तिपादितां वधूमपहृत्य स्वजनस्य भूपतेः ॥ जनकोऽसि जनार्दनस्य स्फुटं
हृतधर्माधितया मनोभुवः ॥ ५० ॥ अनिरूपितरूपसंपदस्तमसो वान्यभृत
छदच्छवेः ॥ तव सर्वगतस्य संप्रति क्षितिपः क्षिप्नुरभीष्टमानिव ॥ ५१ ॥ क्षुभित
स्य महीभृतस्त्वयी प्रथमोप — संवध्यामम ॥ प्रजयोद्वासितस्य वारिधेः प
रिवाहे जगतः करोति किं ॥ ५२ ॥ प्रहितः प्रधनाय माधवानहमाकारयितुं महा
भृता ॥ न परेषु महौजसश्छलादपकुर्वन्ति मलिम्लुचा इव ॥ ५३ ॥ तदयं समु
पैति भूपतिः पयसां पूर इवानिवारितः ॥ अविलंबितमेधि वेतसस्तरुवन्मा

नाव
१६१
161

पृथग्जनस्य मज्ज्यया: ॥५४॥ पश्य पाति स केवलं क्षितिं नु निति तन्नाम निमात्स्य वि
न्वसी: ॥ न रुरुण न पि रक्षति क्षमी सर्वग्रहणः शरदर्गता न्विषः ॥५५॥ न विदध्यु
रशंकमप्रियं महतः स्वार्थपरः परैः कृपं ॥ मज्जते कुपितो प्युदार धीरस्तु नीतिं न
तिमार्जकेरुणयः ॥५६॥ हितमप्रियमिच्छन्ति श्रुतं यदि संभवं स्वबुद्धि राविनश्यन्ति ॥
ःसन्त तैरपतु व्यसनि प्रियैर्जयता क्षीव भवावनीश्वरः ॥५७॥ प्रतिपक्षजिगीषया
संश्रयं युधि चैव धेन भवान्विजेष्यतो ॥ यस्ते हितमो पहंतुर्न तु रक्षाक्षम
हृपतिं तमः ॥५८॥ अविरा क्षितमीन केतनो विश्वसन्त्रविक्रिजैनैर्न मस्सृतः ॥
क्षितिपः क्षम्पितोद्धतां धके हरवीनां स विडंबयिष्यति ॥५९॥ निहतो न्मद

राम
१६१

दुष्टकुंजरश्च दह्यतो न्यग्विधायः क्रमार्जितं॥ न बिभेति रणे हरे रपि क्षितिपः का
गणे नास्य वंधिषु॥६०॥ न तदद्भुतमस्य यन्मुखं युधि पश्यति प्रियानश्च रवः॥
द्रवतो न तु पृष्ठमीक्षते वदनं सोपि जनात्तु विद्विषां॥६१॥ प्रतनेच्चसिता विरपु
तः शरदं प्राप्य विरवेडितायुधाः॥ दधतेदि भिरस्य तुच्यतो यदि नास्य रम्तः
पयो म्तः॥६२॥ मलिनं रणरेणुभिर्मुकुं द्विषतां क्षालितमंगनाश्रुभिः॥ न्यप
मोत्तिमरीचिवर्णकैरपयस्यां त्रिषु गं विलिप्यते॥६३॥ समरायनिकामकर्क
शं रुसलेना रुष्टमुपैति यस्य च॥ ध्वनुधा सममास्तु विद्विषां कुजन्मा सांवित
मंगमा नति॥६४॥ तुहिनांशुमन्मुखरुड्मनाः कुजयत्युस्य करं विरोधिमिनः॥

कृतिभिः कृतदृष्टिविभ्रमाः स्वजनेके भुजगं यथापरे ॥ ६५ ॥ दध्यतो भुजमक्ष
यानुगम्यास्तनुमेकांतरतामममानुषीं ॥ भुवि न क्वचन प्रतिष्ठिताः सदृशाय
स्य भुजे रसातयः ॥ ६६ ॥ अतिविस्मयनीयकर्मणो नृपतेः पश्यविशेषविचेष्टितं ॥
यदभुक्तकेनयनयत्यसावहितानां कुजनमक्षयं क्षयं ॥ ६७ ॥ बजितो ह्युकबंधस
पदो मकरव्यूहनिरुद्धवर्त्मनः ॥ अतरत्स्वभुजौजसा भुक्तमहतः संगरसा
गरानसौ ॥ ६८ ॥ नविवाकीर्षति यः स्मयोद्धतो नृपतिस्तत्वरणे पराङ्मुखः ॥ वर
ङ्कुरुते गतस्मयः स्वमसावेव तदाय मर्द्दनि ॥ ६९ ॥ स्वभुजद्वयकेवलायु
ध स्वतुरंगामपहाय वाहिनीं ॥ बहुशः सहसा ऋद्धंतिनास चतुर्दंतमगच्छदा

हवं ॥ ७० ॥ अविवालितवालस्य च क्रयोरनुरागादुपगूढयोः श्रिया ॥ युवयोरियदेव
भिधत्ते यदुपेंद्रस्त्वमतीद्र एव सः ॥ ७१ ॥ भटतमस्तिरहितनमोगभाग्विजितानेकपु
रोपि विद्विषां ॥ रुचिभिंदुदलेकुशोत्पजः परिपूर्णेंदुरुचिर्महीपतिः ॥ ७२ ॥ नयतिद्रु
तमुद्धतस्थितः प्रसभं गमभं गतगुरोदयः ॥ जमयत्यवनीतले स्फुरद्भुजमायत्वा
मतमन्यमनुन्नतिं ॥ ७३ ॥ अधिगम्य वरं ध्रमंतसाद्रनयत्नमंद्रलमेदमततः ॥ स्वन
तिक्षतसंहतिः क्षणदप्रियजानिमहं तिकस्य चित्त ॥ ७४ ॥ वनपत्रमटतोनु
गामिनस्तरसा रुष्यकरोति कां स्वन ॥ दृढमप्यपरं प्रतिष्ठितं प्रतिकूलं निंत
रां निरस्यति ॥ ७५ ॥ इति पूरद्भवोदकस्य यः सरितां प्रावृषि जस्तटद्रुमैः ॥ क

संपदः पुरायदवापुः सहतेषु रिस्त्रियः स्फुटमेव समस्त साप दातद्विदानीमवनी शमर्द्रस्तु ७८ ॥
त्रिभिर्विशेषकं ॥ महोत्तः कुकुलं ५

वनानि महानखंडितसरः क्रीडति भ्रमन्तो गजैः ॥ ७५ ॥ चतुर्भिः कलापकं ॥ ॥
समलभूपलपंक्तिशालिनीः पदितोरुद्धनिर्दंतसंबरः ॥ अधिरूढनितंबभ्रम
यो नविकुर्वति विरायमरवजाः ॥ ७६ ॥ करकानिमज्जंति चारुभिर्नवमुक्ताफलनर
वलैर्भुजैः ॥ नियतंदध्यते चविचित्रकै रवियोगं पच्छु गंडशैलतः ॥ ७७ ॥ दलियस्य
सरोध्यकन्तुमाननतिमात्रं दववदहन्नपि ॥ अतिविक्रमिदंमहापतियदनस्य
मवनिं करिष्यति ॥ [illegible] प्रहितः क्रमिताक्षरापि सर्वं विषयं व्याप्नुवती गताप्रति
ष्ठा नखजुप्रतिहन्यते कुतश्चित्परिभाषेवगरीयसी यदाज्ञा ॥ ८० ॥ यामरूढ
वानरूढवराहमूर्तिर्मुहूर्तमादेपुरुषः पुराणः ॥ तेनोद्धृते सा प्रतमक्षते राम

वक्त्रतारिगणगतोपुनर्भवः ॥८१॥ रजोभिः कद्रुलितमाहवोद्धतैस्तुरङ्गद्विपांशक्षालित
मेगनाम्बुभिः ॥ विलिप्यते यच्च रणे हृदयं पुरो नवेंदुचूडामणिरश्मिवर्णकैः ॥८२॥
भयांसि हृद्विद्विषपि कामम सर्वलेत स्तुंगत्वं दध्यतिवयप्यपि हृयेपि ॥ कल्लोलोलः स
लिलनिधेरवाप्य पारं श्रीर्यतेन तुल्यमहोर्मयस्तदीयाः ॥८३॥ लोकालोकव्याहतं
धर्मरश्मेः शालीनं वाप्यामनालं प्रसत्तुं ॥ लोकस्याग्रे पश्यतो धृष्टमस्तु क्रामत्यु
च्चैर्भूभृतो यस्य तेजः ॥८४॥ विच्छित्तिर्नवचंदनेन वपुषो भिन्नोध्यरागः लक्तकैरकाष्ठ
पतितांजने च नयने भ्रो एष्यो गलन्मोरवन्याः ॥ आहोमौक्तिकहाररत्नतकुचाभो
गस्तदायद्विषां नित्यं नित्यविभूषणं युवतयः संगद्वदापस्त्वपि ॥८५॥ विनिह

त्य भवन्तमर्जितवीर्यवृत्तिभिः स यः शिशुपालनतां यथार्थो ॥ स इतां भवदंगनागणो ना
करुणं ततः करुणः करिष्यते सो ॥ ८६ ॥ इति श्रीशिशुपालवधे महाकाव्ये माघे कृते
षोडशः सर्गः ॥ इतीरिते वचसि वचस्विनानुना युगान्तघस्मरमरुद्गरीयसी ॥
प्रचुक्षुभे सपदि तदंबुराशिना समं महाप्रलयसमुद्यतं सदः ॥ १ ॥ स रागया स्रु
तघनघर्मतोयया कराहतिध्वनितपृथूरुपीठया ॥ मुहुर्मुहुर्दशनविखंडितो
ष्ठया रुषान्नृपाः प्रियतमयेव भेजिरे ॥ २ ॥ अलक्ष्यत क्षणदलितांगदे गदे करो
दरप्रहितनिजांसधामनि ॥ समुच्छलच्छकलितपाटलोपलस्फुलिंगवान
स्फुटन्नव कोपपावकः ॥ ३ ॥ अवज्ञया यदहसदुच्चकैर्बलः समुल्लसद्दशन

मयूखमंडलैः॥ रुषारुणीकृतमपि तेन तत्क्षणेन निजं वपुः पुनरनयन्नि
जो रुचं॥ ५॥ यदुत्पतत्पुतरहरमंडलं व्यवर्ततद्रुतमभिदृतमुच्चकैः॥
बृहच्छिलातलकठिनांसघट्टितं ततो नवद्रुमितमिवाद्रिवलं गतं॥ ६॥ प्र
कुप्यतः श्वसनसमीरणाहति स्फुटोष्मभिस्तनुवसनां तमाकृतेः॥ पु
राकृतः कृतपरिलक्षणं वीजनं पुनस्तरां वदनसरोजमस्विदत्॥ ७॥ प्रजाप
ति क्रतुनिध्वनार्थमुत्थितं व्यतर्कयत्ज्वरमिव रौद्रमुद्धतं॥ स मुद्यतं सप
दि विध्यायविद्विषामभि क्रुध्यं निबध्य मनो बध्यं जनः॥ ८॥ परस्परं प
रिकुपितस्य पिंषतुः क्षतोभिकाकनकपरागपंक्ति — करद्वयं सपदि

सुधन्वनाः स्वर्जैरनारतस्तुतिभिरध्यास्यतां बुधिः ॥ ८ ॥ निरायतामनलङ्कि
न्वलैर्ज्वलंनरवप्रभारूतपरिवेषसंपदं ॥ ऊविभ्रमनङ्गमदमजोऽनुकारुति
प्रदेशनीऽजगादिवदध्युमाकुरिक्तिः ॥ ९ ॥ दुरीक्ष्यतामभजतमन्मथस्तथा यथा
पुरापरिवितदाहध्यायर्ध्वीया ॥ अनुवेपुरः सभारमनुतत्तीययाहरोऽपिनव्यपह
तवीक्षितुं दृशा ॥ ११ ॥ विचिंतयन्नुपगतमाहवं रसादुरः स्फुरत्तनुरुहमग्रपा
लिना ॥ परान्दशत्कठिनकठोरकामिनीकुचस्थलप्रमुषितचंदनं पृथुः ॥
॥ ११ ॥ विलंघितस्थितिमभिवीक्ष्य रूक्षय रपोगिरा गुरुमपि गांदिनीसुतं ॥ ज
नैस्तदप्युपपरिवर्तवायुभिर्विवर्तिताजिरिपतयः प्रनीयिरे ॥ १२ ॥ विवर्तय

न्मदकलुषीकृतेदृशौ कराहतश्लितिविकृतमैरवारवः॥ क्रुध्यादध्यन्ननुमतिको
हिनीमभस्त्रसेन जिह्मजद्दवैरिकाकृतः॥१३॥ सकुंकुमैरविरलमंबुबिंदु
भिर्गविषल्ले: परितल्लतदाड्गिमाकृल्ले:॥ समस्मरस्फुरितवपुर्विनिःसृतैर्बभौ
विरं निश्चितरवास्त्रजालवैः॥१४॥ स्वसंभ्रमंवरल्लतलोभितोड्नस्फुरन्महा
विवरविनीर्णवर्त्मभिः॥ रवैः कौरवनुश्चिततापितोरगंप्रकाशतोक्षितिनिरनय
दूसानलं॥१५॥ प्रतिक्षणंविधुवतिसारल्लेक्षिरःक्षितिरविप्लुतःकनककिरीट
रश्मयः॥ अशंकितं युध्यमधुनाविशंत्वमीक्षमापतीनितिनिरक्षजयन्नि
व॥१६॥ दधौवालस्फुरसनं क्विक्षयाविदारितं विततबृहद्गुजालतः॥ विद्रूर
पःप्रतिभयमास्यकंदरं जनसत्पक्लध्यरमिवकोटरंतरुः॥१७॥ समाकुलेस

दसितथापि विक्रियां मनो गमन्न मुरभिदः परोदितैः ॥ घनांबुभिर्बहुलितनिम्नगाज
लैर्जलं नहि व्रजति विकारमंबुधेः ॥ १८ ॥ वरानमी यदपवदंत आत्मनस्तुवंति वस्थि
तिरसतामसाविति ॥ निनायनो विकृतिमविस्मितः स्मितं मुखं दधच्छशधरमु
ग्धमुद्धवः ॥ १९ ॥ निराकृते यदुभिरिति प्रकोपिभिः स्पशेशनैर्गतवति तत्र विद्वि
षां ॥ मुरद्विषः स्वनिव भयानकाननं बलं बभ्रुऽरणरथसमनह्यदाजये ॥ २० ॥ मुकुः
प्रतिस्वनितपरायुध्यायुष्मिस्थवीयसीरवजनितिज्ञं बनिर्भराः ॥ अदंभ्रयन्नरहि
तप्रोर्यदेशनान्स्तनन्नरयं नयद्वतिद्वलिनम्बतः ॥ २१ ॥ कुरूद्वहः क्षणमपरैरस्तदंतरे
रणेम्रवादुपचयमानुविध्यते ॥ महीभृतां महिमभृतां नसंभ्रमं मुर्मुदे तरावपुषि

वहिष्यकंचुकाः ॥२२॥ सकम्पमनंद्विरदगलं वरूथिनस्तुरंगिणो यन्नयुञ्ज स्ववा
जिनः ॥ स्वयावतः स्वयमपि कुर्वतो न्टपाः पुनः पुनस्तदधिकृतानतत्वरन् ॥२३॥
युध्येपरैः सहहटबद्धकर्धक्ष्यया कजक्कएं स्यमुपकुंचोपगीतया ॥ अदीयत हि प
वटयासवारिभिः करोपरैः स्वयमथ दानमक्षयं ॥२४॥ सुतुमेस्वनाः सितत रदंत चाम
वः समुद्गसत्तनुपरिध्यानसंपदः ॥ रथैर्विप्लं पुजक्रन्दतो ध्विकं ध्वरजनं विरे
सदसित्वताः श्रियाद्भव ॥२५॥ मनोरमैः प्रकृतिमनोरमाकृतिर्भयप्रदैः समितिषु भी
मदर्शनः ॥ सदैवतैः सततमथानपायिभिर्निजांगवन्सुरजिदसेव्यतायुधैः ॥२६॥
स्ववाप्तिंगतमुभयेषु न्टरिशः क्षमा न्टतामथकटकांतरे चपि ॥ त्वकुर्वखु ध्विक

तस्तुरक्षानुभूतोलितस्तुतप्रविंरथमधिरोहतिस्मसः ॥२७॥ उपत्यव स्वनस्तुरूप
क्षमारूतंदिवक्तिविषाकपिक्षितदूरंदिश्रुरवः ॥ प्रकंपितस्थिरतरयष्टितल्लएं
पतत्पतिःपदमंधिके तनंदध्यौ ॥२८॥ गभीरतावि जितमंदगनादया स्वनश्रियाह
तद्विपुहंसहर्षयः ॥ प्रमोदयन्नथपस्तुरवरान्कलापिनः प्रतिष्ठतेनवघनवद्धथः
स्मसः ॥२९॥ निरंतरस्थगितदिगंतरंततस्तदुज्वलनदृजमवलोकय—नः ॥ वि
कौतुकः प्रकृतमहाहवेनवद्विष्टंस्वलप्रवलितसिंधुवाहिरे ॥३०॥ वरंहिरेग
जपतयोमहानकाःप्रदध्वनुर्जयतुरगाजिहेषिरे ॥ —जसंभवद्भूतजिरिगकरैर
मंतताः रवैर्दलितदवस्व—आम्वय ॥३१॥ —सनारतंरसतिजयायदुंदुभौमधुद्विषः

षः फलेदलेवुप्रतिस्वनैः ॥ विभिः पतन्त्सगपतिभिर्गुहामुखैः गताः परां मुदमह
सन्निवाद्ययः ॥ ३२ ॥ जगडीहतमवणप्रयैर्दिवौकसां चमूरवैर्विश्रुतिमुरगद्विकंदराः ॥
अनर्थकैरजनि विदग्धकामिनीरतांतरक्वणितविजासकौशलैः ॥ ३३ ॥ अराति
भिर्युधि सहयुध्वनोहतान्जिघृक्षवः सुतरमनल्पनिस्वनाः ॥ न्यकुर्वत प्रथमसमागमो
चितं चिरोज्झितं सुरगणिकाः प्रसाधनं ॥ ३४ ॥ तथोदिताः पद्मिगतपंत्रकर्मभिर्निषा
दिभिर्विंदितं गतं कुशंकितैः ॥ गजाः सहस्रकरतलाजनोलिकाहतां शुकः प्रणेदि
तधूटमायशुः ॥ ३५ ॥ सविक्रमक्रमणचलैरितस्ततः प्रकीर्णकैः क्षियत इव क्षितेरजः ॥
व्यदंसि पुर्नखलुजनस्य दृष्टयस्तुरंगमादभिनवभांडहारिणः ॥ ३६ ॥ वनागु

नीकिरायैर्जेमुष्टितैः करैरनन्त्यत स्फुटरुतकर्णतालया ॥ मदोदकद्रवकटभि
त्तिसंगिभिः कलस्वरं भ्रमरगणैरगीयत ॥ ३७ ॥ अभिन्न्यत प्रशमितपांसुभिर्म
हामदांबुभिर्ध्वनतनवपूर्णकुंभया ॥ अवाद्यत प्रणवमुखं समुन्नमत्पयोध
रध्वनिगुरु तूर्यमानकैः ॥ ३८ ॥ उदासिरे पवनविधूतवाससस्ततस्ततो गगनं
लिहः स्वकेतवः ॥ यतः स्फुरत्प्रतिरिपुशार्ङ्गिणः स्वयं व्यधीयत द्विपवदयेति मंग
लं ॥ ३९ ॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥ नमन्यतामगमदसौ निवेशभूः प्रभूततां दधति ब
ले बलत्यपि ॥ पयस्यभिद्रवति भुवं युगावधौ सरित्पतिर्नहि समुपैति रिक्त
तां ॥ ४० ॥ यियासतामथ मधुभिद्दिवस्वतानतोऽरजः महिषविषाणधूसरं ॥

पुरः पतत्सरवलजरेणुमालिनीमलक्ष्यद्दिग्भ्रमतिधूपितामिव ॥ ५ ॥ मनस्विना
मुदितेगुरुत्वपत्तिसुतः सुतास्तथाननिजमहंगनिः स्वनाः ॥ यथाक्रुद्धः समरस
मुपतद्द्विपद्धुलानककध्वनिरुद्धकर्षयन्मनः ॥ ६ ॥ यथायथापटहरवः समीपता
मुपागतः सहरिवरागतः सरः ॥ तथातथाहृषितवपुर्मुदाकुलाद्द्विजांचमहस्त्र
निजनीचचेतसा ॥ ७ ॥ सारिली सपदिनभस्तलेततः समीरणेरितपरा
गरूषिता ॥ अभाव्यतप्रलयजकालिकाकृतिर्विदूरतः प्रतिबलकेतनावली ॥
॥ ८ ॥ क्षणेनचप्रतिमुखतिग्मदीधितिप्रतिप्रभास्फुरदसिदुःखदर्शना ॥ भ
यंकभस्मसमपिदर्शनीयतां ययावसावसुरचमूस्त्रभन्ततां ॥ ९ ॥ पयोमुचा

मभिपततांदिविद्रुतंविपर्ययपरितद्भवातपस्यय:॥ समक्रमसमविषमेपथ
स्यएगस्समातजंबजज्ज जराङ्गिरतश्रो॥४३॥ममोपुर: स्यएगमिवपश्यतोमहत
न्नदरस्थितभुवनत्रयस्यतत्व॥ विभ्रमंसलतांदध्यतिमितांतमापतेवलंघ्वि
षांमभ्युमश्रीनस्यनवस्तुभि॥४४॥न्यश्रुस्विद:पुरवकविकाङ्गिमन्नयोरसाधि
केमनाविनिविष्टसाहसा॥ मुरवेपुर्थे:सपदिरतोरिवाभवन्समंभ्रमा:स्थि
तिपचमन्नवध्रूगएग:॥४५॥ध्वजांमुकैर्भुवमनुकूलमारुतप्रसादितै:प्रसमभ्य
तोपहृतय:॥य— नभिदुततरमुपयतापुधा: ऋभ्यापरंरयमरय:प्रपेदिरे
॥४६॥हरेरपिप्रतिपरकीयवाहिनीरधिस्पदंप्रवदतिरेचमन्वरा:॥ विलंघि

तुंनस्तनुं सहमनस्विनो विपिनमतः कुलेहमवेक्ष्य विद्विषः ॥५०॥ उपाहितैर्वपु
षि निवातवर्मभिः स्फुरन्मणिप्रसृतमरीचिसूचिभिः ॥ निरंतरं नखपदपंक्तयोरलं
क्रिरे रराजिरे शरनिकरा विनाइव ॥५१॥ अप्योद्भवैर्जरठकपोतकंधरातनू
रुहप्रकरविपांशुरद्युति ॥ बलैश्चलच्चरणविधूतमुच्चलच्छनावलीरुद्रवर
तक्षमारजः ॥५२॥ विपक्षजिभिः कुविदमितो निरंतरं लुरंगमैरुपरि निरुद्धनि
र्गमाः ॥ बलाबलैरनुपदमाहताः खुरैर्विविक्तमुच्चैरमध्यएव पश्रूलयः ॥५३॥
गरीयसः प्रचुरमुखस्य रागिणो रजोभवघवहितसत्वमुत्कटं ॥ सितेतरक्षतः
सरसिजजन्मनोजनं बलजस्य तुक्षयमुपनेतुमिच्छतः ॥५४॥ पुरःसरस्रति

माघ
७०
170

जनितंनिसंपुगेनयंतिनः प्रसभमभस्रजिपंकतां ॥ इति भुवं व्यजनिषुरन्तभीतयः
स्वतनुशंकैरनलसखस्य केतवः ॥ ५५ ॥ स्तनुन्नमहुननिकुरंवककर्बुरः कुविद्धिरस्ल
यकएपुंजपिंजरः ॥ कविछरछरध्वरखंडपांडुरः स्तुरस्तृतः क्षितितलरेणुरूप
यो ॥ ५६ ॥ महीयसां महति दिगंतदन्तिनामनीकजे रजसि मुखानुषंगिणि ॥ विसा
रितामजिहत कोकिलावलीमलीमसा जलदमदांबुराजयः ॥ ५७ ॥ शिरोरुहैरलिकु
लकोमलैरमीमुधामृजे पथ्येमुपेतयुवानएवमा ॥ बलोद्धतं धवलितमूर्द्धजानिति
भुवंजनाञ्जरतइवाकरोद्रजः ॥ ५८ ॥ स्तुसंहतीर्दधद्विध्यामनीयते निरस्ततिंव
कुमिरक्तांशयेपरः ॥ पतः क्षितेरवयवसंपदोएववस्थितांनिध्वेरपिवपुरुवरीषत ॥
॥ ५९ ॥ हतरुतरुद्वचरणक्षतक्षमातलोदसद्द्रहलरजोवकुंठितं ॥ प्रक्षरयक्ष

राम
७०

णनिरवग्रहे जगत्प्रयोनिध्येर्जनद्वमग्नलाव मौ॥६०॥ अनुलेपदिनकरवक्त्रकान्त
योरजस्वलाः परिमलिनांबरश्रियः॥ दिगंगनाः क्षणमवितोकनभक्षमाः शरीरिणं
परिहरणेयतायषुः॥६१॥ निरीक्षितुं वियति समेत्य कौतुकात्परा कृतं समरभु
रवे महीभृतां॥ रजस्तता वनिमिलज्जो चतो पुनर्व्यपाकृति त्रिदशागणै पलाय्य
त॥६२॥ विषंगिणि प्रतिपदमापिवत्यपो हता विरक्तानि सन्नीर लक्ष्मणि॥ शनैः
शनै रूपचितपंकमारिकाः पयोभृतः प्रययु रपेतवेपथवः॥६३॥ गजव्रजा कमल
मरावनव्रपारसातलं यददविलमान श्रेणुवा॥ नभस्तलं बहलतरेण रेणुना स्फु
टं ततस्त्रिजगद गच्छदेकतां॥६४॥ समस्तली कृतविवरेण पूरिताः क्षमाभृतां
नमोनदीपतिकरप्रोतन्मूर्त्तिनिर्विफरते रनाधिगतानिते भिरे॥ बलव्रजमस्तुरग्गखुराहतोत्थतम
हीरजः स्नपनसुखानि दिग्गजैः॥६५॥ जनङ

लरजः सामहत्सु हः ॥ रहस्त्रपाविश्नुरवधूरतार्थिनां नभः सदानुपकरणीयतां ययुः ॥
६६ ॥ गतेनुरक्तष्ठदपटसाहशैर्दशः पथ्यक्तिरोदध्यति वने रजस्यपि ॥ मदानिलैरधि
मधुव्रतं गंधिभिर्द्विपा द्विपानभिययुरेव रंहसा ॥ ६७ ॥ मदांभसा परिगलिते न सप्तधा गा
जान्तः शमितरजः प्रयानधः ॥ उपर्यवस्थितघनपांसुमंडला नलोकयत्ततपटमं
डपानिव ॥ ६८ ॥ अन्यूनान्नयोन्नतिभाजः पृथवः पृथ्वीध्रश्रीमंतस्तेन्वतः कनका
वलीभिरूपमां सौदामिनीदामभिः ॥ वर्षंतः शममानयन्नुपजनसंक्षुंगारजे रवायुध्याः
काले कालिपकायकालवपुषः पांसून्गजांभोमुचः ॥ ६९ ॥ इति श्रीशिशुपालवधे
महाकाव्ये माघे मुरारिबलक्षोभो नाम सप्तदशः सर्गः ॥ श्रीकृजानिधिर्विजयते

संजग्माते तावपायायनपेक्षौ सेनाम्भोधी धीरनादौ रयेण ॥ पक्षच्छेदात्पूर्वमेकत्र देशे
वांछंतौ वा विंध्यसह्यौ निपेजेतुं ॥ १ ॥ पत्तिः पत्तिं वाहमेयाय वाजी नागो नागं स्यंद
नस्थो रथस्थं ॥ इत्थं सेना वल्लभस्येव रागाद् अंगेनांगं प्रत्यनीकस्य भेजे ॥ २ ॥ रथ्या
घोषैर्बृंहणैर्वारणानामैक्यं गच्छन्वाजिनां हेषया च ॥ व्योमव्यापी संततं दुंदुभी
नामव्यक्तोभूदीशितेव प्रणादः ॥ ३ ॥ रोषावेशाद्गावतां प्रत्यमित्रं दूरोत्क्षिप्तस्थूलबा
हुध्वजानां ॥ तिर्यग्ग्रीवा वैजयंतीसदृक्षाः पादातानां भेजिरे खड्गलेखाः ॥ ४ ॥ बद्धा
बद्धाव्योदितेन प्रयातामन्वीयानामुच्चकैरुच्छलंतः ॥ रौक्मा रेजुस्थासकास्तर्ति भाजो द
र्पस्येव व्याप्तदेहस्य शेषाः ॥ ५ ॥ सांद्रत्वक्काः स्तत्यजर्नास्ति पृष्ठकक्ष्या जांगीकेनामाह

वंतस्य चतुर्थी॥ कल्पस्यांते माहते नोपतु— र्थेत्तु र्ध्वं उंगंडशैलोत्वाद्भवेभाः॥ ६॥ संक्रीडं
तीतेजिता श्वस्य रागाद्दु पम्या रामस्य कायोच्छ्रितस्य॥ रंहो भाजामक्ष पूः स्यंदना
नां कुं कारं नुप्राज्ञितुः प्रत्यनंदत्॥ ७॥ कुर्वाणानां संपरायांतरायं भूरेणूनां स्म लंगुर्न
मार्जनाय॥ संमार्जन्योन्नम्रमुत्धूतयमाना भांति स्मोच्चैः केतनानां पताकाः॥ ८॥ उच्च
न्नादंष्ट्राच्चिविभिन्निष्ठुराणि स्थूलान्युच्चैर्मंडलत्वं दधंति॥ आस्फाल्यंते कार्मुकाणि
स्म कामं हस्त्यारोहैः कुंजराणां प्रिरांसि॥ ९॥ वृंदारानारो निस्वनोड्डिं डिमस्य श्रेवेयाणा
मारवो रंहिताभि॥ आमेतीव प्रत्यवोच्च नागाज्ञानामुत्साहार्थं वाचमाघोरणस्य॥ १०॥
यातेश्वानु विद्यमस्त्रादिभेदा दव्यासंगैस्तो छ शस्त्राव नाह्व॥ शिक्षाशक्तीः शा

हरन्दर्पं घ्नंतो युक्ताः प्रसुतैः सायुधैः सायुधीयाः ॥ ११ ॥ रोषावेशाद् दाभिमुख्येन केचित्त्यादि

त्या हस्तं हस्तेनोपयातौ ॥ हित्वा हेतीर्मल्लवन्मुष्टिघातैर्घ्नंतौ बाहू बाहु विव्याससजेतां

॥ १२ ॥ शुद्धः संगं न क्वचित्प्राप्नुवंतो दूरान्मुक्ताः श्रीघ्रतां दर्शयंतः ॥ अंतःसेनं विद्विषा

माविशंतो युक्तं चक्रुः सायकावाजितायाः ॥ १३ ॥ आचक्रम्याजे रश्मिमस्कंध्य मुक्तैः राक्षा

याधो वीतरां केष्विद स्था ॥ हे नाको नावर्त्मगत्वातिमत्र्यं प्यामारोहन्मान भाजं मु

खेन ॥ १४ ॥ रोहे दं ध्रंव्य प्रवानानि लोलैरंगमस्यांतमर्पिते स्ताव रापि ॥ केचित्कुर्वी

मेत्य संपन्निषद्यां कीलं तिस्मन्त्रोण्यं स्मैर्पशांसि ॥ १५ ॥ वीर्योत्सेकस्याधिदत्वा

वदानं संग्रामाग्रेमानिनां नक्षितानां ॥ अतीतानां भ्रातृमित्र्युत्कंतुकैः श्रीमन्नाम

स्रावयंतिस्मनग्नाः॥१६॥ आपातवंतः संमुखं धारितानामन्यैरन्येतीक्ष्णकोणेप कारणां॥
वक्षःपीठे राक्षसरोषात्मनेव कोप्येनांप्याः प्राविशन्सुष्कराग्रि॥१७॥ मिश्रीभूतेतत्र सै
न्यद्वयेपि प्रायेणायं व्यक्त आसीद्विशेषः॥ आत्मीयस्तियेप रां वः पुरस्ताद्भ्याव
र्तीसंमुखोयः परोसौ॥१८॥ सद्यश्चाणोदग्रसंसंभिन्नीत्वं नीत्वा कामंगोरवेणव ब
द्धा॥ नीताहस्तं वं वधित्वापरेणद्रोहंव कंकस्य विश्वासरूपाली॥१९॥ नीतेनेंद्योतमा
रासिपाताद्भोदाभेष्याग्नवेणापरेणापरस्य॥ नास्ट्याजिस्तीक्ष्णमार्गस्यमार्गो
विशुद्धीप्तः कंकटेलक्ष्यतेस्म॥२०॥ आमूलांतासायकेनायतेन स्यूतेबाहेमंडुका
स्त्रिष्टमुष्टेः॥ आधानारुत्तंवेदनामस्तधैर्यादिव्यप्रत्यपद्धर्मनान्यस्यपाणेः॥२१॥

भित्वाग्रीवां मायसेनाधिवक्षः स्फूर्जत्पृष्ठो गार्द्धपत्रैर्विद्धः ॥ क्षिप्ता हेतो गाढ रज्जे
व बद्धं हर्तुं वक्त्रं नाशाक दुर्मुखोपि ॥२३॥ कुंतेनोच्चैः सादिना हंतु भिष्टान्नाज्ञानाने
यो हंति न स्मस्यति न स्म ॥ कर्मोदारं कीर्तये कर्तुकामान्किं वाजात्याः स्वामिनो रूपयं
ति ॥२४॥ जेतुं जैत्राः शोकिहे नाहि सेन्यैः पश्यंतो ध्योन्योन्यमस्तेषु जाताः ॥ नागारूढः पा
र्वतानि भ्रयंतो दुर्गाली वज्रा सही नास्कस्फानि ॥२५॥ विघट्टीचीर्विक्षिप सैन्यवीची
राजावंतः क्वापि दूरं प्रयातं ॥ बभ्रामैकोवं प्रभुमिष्टं दिदृक्षुः स्विन्नो वाप्योमंडलं जो
र्वराहः ॥२६॥ मा वक्रेकेनोजनं बोध्यनाय व्यस्ता रक्षोहस्ति वारीमदस्य ॥ सेनाध्वा
नादंतिनामात्मनैव स्फूर्जास्तावस्थावहन्नूनकुल्याः ॥२७॥ कुप्यन्नंघ्याद न्यनागा

यद्दूरादारोढारं प्रत्युत्तमङ्गं वमन्त्या ॥ वीरारावध्वानितोऽशेषदिक्के विक्के नागः पर्यणं
सीत्स्वमेव ॥ २६ ॥ प्रत्यासन्ने दन्तिनि स्पर्धाति पक्षे यन्त्रा नागः प्रास्तव क्रुद्धोऽपि ॥ क्रोधा
क्रान्ताः क्रूर निर्दारिताक्षः प्रत्यञ्चं चक्रे नैव किंचिन्मदान्धः ॥ २७ ॥ नूनं याव — प
नियेनि जादीवासस्वतुर्वीरणं वारणस्य ॥ तावत्पू — रन्यनागाधिरूढः का
दम्बा नामेकपाते सीदेव्यन्त् ॥ २८ ॥ आस्कन्द्य दृष्टे — छन्दं वा प्रमत्तो यं तायात्तुः प्र
त्यरीभं द्विपस्य ॥ मग्नस्योच्चैर्वर्हभारेण शंको रावः प्राते वीक्षितैले वक्षणेन ॥ ३० ॥
यल्लादृष्टस्तुसुस्थितत्वादनाशं निश्चितोऽन्यश्चेतसा भाविते न ॥ अन्त्यावस्था
कालयोग्या पयोगं दध्रे नीष्टं नागनाथं बद्धनेवा ॥ ३१ ॥ अन्योन्येषां पुष्करैरा

म्दशन्तो दानोद्रेदन्तु स्त्रेदे भुग्निवाजाः ॥ उन्मर्द्दनः सा— पव्यापप्रान्नायुध्यन
स्यदत्तध्वनीमाः ॥ ३१ ॥ रावौ धांसः संहता स्कंभमाजग्ध्या स्तुत्या स्तीव्रएस्तामन्त्र
जंतः ॥ दंता दंतैराहताः सामजानां मंगं जग्मुर्न स्वयं सामजाताः ॥ ३३ ॥ मातंगानां दन्त
संघट्टजन्मा हेमच्छेदच्छायवन्वह्निरुग्रः ॥ यन्त्रोप्यग्निश्चामरेषु प्रकामं मां जिह्मे
पुव्युच्यते न स्म सेन्ये ॥ ३४ ॥ ऊष्मा मासे मम स्तरोत्पातवंतज्जिह्वदंतस्पारूहाग्रम
र्वल्लेह्वैः ॥ योगान्तैर्वा वह्निभिर्वादलग्ना नामुञ्चैर्द्धूम्योम्नि नक्षत्रमाला ॥ ३५ ॥ सांद्राम्भो
दश्यामन्ने सामजानां वृंदे नीताः शोणिते शोणिमानं ॥ दंताः शोभामापुरंभोनिधी
नां कंदोद्भेदा वेदुमा वारिपूर्णाव ॥ ३६ ॥ साकं प्रारौः कैतुभिः सन्निपातं तारोदारग्रैवना

माघ
१७५
175

दंष्ट्राग्रजंतः ॥ मनागनंगेगात्तमन्यद्द्विपानां दंतान्मुखान्मुखत्वन्नेति स्मनागाः ॥ ३७ ॥ उत्सि
ब्योज्झैरस्फुरंतरदाभ्यामीषादंतः कुंजरं शत्रवीयं ॥ मग्नप्रोतश्चात्वक्षे ल्पंबुदस्य
स्वच्छं प्रापस्पामानुवीथ्यरस्य ॥ ३८ ॥ भग्नेपी मे स्वेपराध्वस्यदेहं योध्रासार्द्धं व्रीडया
नुवतेषन्न ॥ सांकं यंतुः संमदेनानुबंध्याद्भूनो मीक्ष्णं दर्पं वारणः प्रत्यरोपि ॥ ३८
व्याप्तं लोकै दुःखलभ्यापसारं भित्वा दैत्यश्री रोमहाय: ॥ सेनामध्यं गाहते वारणः
स्म ब्रह्मेव प्रागादिदेवोदरांतः ॥ ३९ ॥ मग्नं गच्छेत्वि: श्यामभासां समूहैर्नारावानां
विद्धती दंष्ट्रदेहः ॥ निर्भीकत्वात्तहवेनाहतेक्षो दूष्यन्हस्ती हष्टरोमेवरेजौ ॥ ४० ॥ सा
तान्ताभा दोषभाजः कृतांतादाम्रूखवाते मार्गणैर्व्यर्गतेन ॥ निर्घोतंती नागराजस्य

राम
१७५

जद्देदानस्याहो लोहितस्येव धारा ॥ ११ ॥ कामनंदं तौ दंतिनः साहस्तिकादीवादं
जैमरस्तु शयालंनस्य ॥ सेन्येदन्य स्तक्ष्ल गदाश्शश्वंके स्वर्गस्येवै रदर्द्धमार्गोपि ह
ठः ॥ १२ ॥ कुर्वन्नन्योन्यविक्षुपातुन्यरूपस्तारस्ता राज्ञानसाहासिवर्षां ॥ रवक्रा
ध्वातैर्दारितांदंतिकुंभाद्याभातिस्मत्रोल्लसंचन्मौक्तिकौघः ॥ १३ ॥ दूरेत्क्षिप्तक्षिप्रव
क्राववक्त्रं मत्तो हस्तं हस्तिराजः स्वमेव ॥ भीमं भ्रमौलोलमानं सशेषः पादेनास्त
कूपं वपे पपिपेष ॥ १४ ॥ आयस्कारा दन्नगात्रस्य भ्रमिं निःसाधारं ग॰ तो वा
उत्तुरवस्य ॥ नक्रोयामंदंतयोर्युग्ममेव स्वनोगस्य प्रापदुत्तनमत्वं ॥ १५ ॥ नक्रस्पर्श
न्व्याध्यादग्रयेनस्थिस्वा किंविदंतयोरंतरालो ॥ अर्धाद्र्विस्थि स्थितिन्नदंतप्रवेष्टं जि

माघ

१७५ त्वोत्तस्थे नागमन्ये नतस्यः ॥४६॥ हस्ते नाग्रे वीतभीतिं गृहीत्वा कं चित्पाशिन्सवानर्घ्य

176 मुद्धैः ॥ आसीनानां व्योम्नि तस्यै वहेतोर्दिव्यस्त्रीणां मर्पयामास नन्नं ॥४७॥ कं चि

दूरादायते नद्धायः प्रासप्रोतः स्रोतसान्तःक्षतेन ॥ हस्ताग्रेण प्रासमेवाग्रतो

नूद्दानेश्वर्यं वारणे स्यग्रहीत्तुं ॥४८॥ तन्वा पुंसोनंदगोपात्मजायाः कंसे नैव

स्फोटिया गजेन ॥ दिव्याम्रर्त्तिर्व्योमगे रुत्सतन्ती वीक्षामासे विस्मितैः स्वं द्विकेव

॥४९॥ अन्यः क्रान्त्वैकामयपादेन जंघामन्यामुद्वैरादधानः करेण ॥ सारिथिदा

नं दारुवद्दारुणेन त्माकं चिन्मथ्यात्या रयामास दंती ॥५०॥ कश्चिविस्वोग्ने अत्य

योम्ब्रस्तु भाजो रर्यम्ब्रेम्यां नोतपाव ध्व मस्या ॥ पूर्वं के त्वानेतर स्यप्रदीसो राम १७५

दं पश्चात्तापादापदां हृदयं यथा ॥५७॥ उत्सृष्टास्यादर्द्धं संद्रावल्लनेवक्रे न्यस्य स्कोप्यद
क्षोत्सृष्टं दंते ॥ सैन्यैः कंठछेदजीनेकृ वंध्याङ्कयोविन्यैव जातः सालि पाल्ले ॥५८॥ तत्
र्या सावैराहितो तान्नतालै गर्यंतीभिः क्वाहलं क्वाहलाभिः ॥ न्रलेवषस्तु स्न्यह
स्तत्र योगं काये कृत्न्कं बुरुद्वै जहस ॥५९॥ प्रत्यावत्तं भंगभाजि स्वसैन्ये तु स्य
पुत्रै राविर्दंति स्मकं वितत् ॥ एकोद्वैन स्वर्ल्पुं स्वैर्द्विषंतः सि— माल्यैः साधुवा
देहस्येपि ॥६०॥ बालेक्षिप्तारोह स्न्यास नानां प्रक्रांता नामसैन्येग्रहा तु ॥ सं
रब्धानां भ्राम्यतामाजिभूमौ वारीवारैः सम्यरेवारणेनां ॥६१॥ फेनः पुए दस्त्र
जंघेनमलोमद्रून्कोपात्त्रोकमायो ध्यनो व्यं ॥ पादे नन्नामं भ्रमाजोमि मेंदुः

पाशीकल्पानुद्बकैरा-कृषी॥५३॥ कच्चित्सुर्छामेत्यगाढप्रहारः सिक्तः शीतैः शीकरैः
र्वारणस्य॥ तद्गुहुस्वास्पृष्टिलातं त्रिधवस्तु यांधाकतानाकनारीमुमुक्षी॥५४॥ न
नग्नीवान्साय केनापरस्यप्याप्य तं मत्तुत्वैरानना कुल्पतिल्को॥ त्रेसेनुग्यैः सैहिवे
यानुकारादाकारस्थेरक्षसेवक्षचंद्रैः॥५५॥ तत्तंयुद्धे स्मरमाश्लिष्य काचिदृत्तंतु
त्वर्ङमेरुकुंजेजगाम॥ त्यक्तानाग्नेदेहमेति स्मयावत्पलीमप्यस्तद्विपोगा
समघ्यों॥५६॥ त्यक्तप्राणं संयुगे हस्तिनीस्था वीक्ष्य प्रत्यागत लक्ष्मण दुग्दतासुः॥
प्राप्यास्वंडं देवभूयं समीत्यादाश्लिष्य स्वे-। कश्चित्सुरं श्री॥५७॥ स्वर्गे वासं कार
यित्वा विमाय प्रत्यग्रत्वं प्रत्यहं धारयंत्या॥ कश्चिद्रेजे दिव्यनार्या परस्मिन्लो

केनोकेश्रीलयं त्येहकीस्या ॥६१॥ गत्वा न नं नैवेबुध्यं स्ययरम्यं मूर्छा माज्ञा माज्ञगा
मं तस्मा ॥ भयो ह्वाग्रत्यया: प्राप्य संज्ञो सा धीये स्तेयदू लप्याद्रियं ते ॥६२॥ क
स्विच्छस्वाबाध्यम द्रोपवोद्धु नेत्रा भूय स्चेतनामा महवाय ॥ व्याव र्त्तिहा क्रोधतः स
स्युरु स्चैस्त्य स्त्यात्माकाचलोकानुवर्त्तिः ॥६३॥ भिन्नो द स्के शन्नुल रूप्य ह्रा
दासन्न त्वात्के विदेके षुलैव ॥ अन्यो न्याव ष्टंभ सामर्थ्ययोगा दूर्ध्वावेव स्वर्गता
व पभ तां ॥६४॥ भिन्ना न स्को मोह भाज्ञो भिज्ञाता हं तुं चोलं वारयं तः स्वव र्ग्यं ॥ जी
वस्याहं ग्राहयामासुरन्ये पोऽग्ये नार्थः कस्य न स्याज्ञनेन ॥६५॥ नम्ये दुं दाप तप क्रालि
मनोपर्यस्ता भिज्ञो ढ वंड स्पुती नि ॥ आह राघवे तरान्न स्य शोप्य स्त्वाता तीवस्ता

पितानिस्मभांति ॥६६॥ रेजुर्भ्रष्टा वक्षसः कुंकुमांकानुकाहराः ॥ पार्थिवानां व्यस्तना
हस्तात्त्रस्याः पृष्ठे कामस्यमन्येमत्योदंताः पीतरक्तासवस्य ॥६७॥ निम्नेष्वोर्वी
भूतमस्काक्षतानामस्त्रंभस्योपन्नकासांवकाः ॥ राजार्थेतत्त्विन्नु कौसुंभमंभःसख्या
नानामेतक्रांतःपुरस्य ॥६८॥ रामेणात्रिःस्मसरःखोद्भूतानां चित्रं चक्रेपंचवक्त्रं त्रिया
स्थैः ॥ रक्तां भोभिः स्तत्रलग्नदेवतस्मिन्संरब्धे संख्याः प्रावहन्दीपवत्यः ॥६९॥ संहृ
तानां तादृक्षिभिः क्षिप्तिता सोराविक्ष्याधः स्तातस्तम्भावर्त्तनाः ॥ कूर्मौ यस्यं व्यक्तमं
तर्नदीनामेभाः आपन्ने-योस्कम्पयीनां ॥७०॥ पद्याकारैर्योध्यवक्त्रैर्मौलिरेनाकर्ण
मवेष्टे ख्यामरेरेवहंसैः ॥ सोपस्काराः प्रावहन्नस्रतोयाः स्रोतस्विन्यो वीचिवि

द्वैस्तदद्भिः ॥७१॥ उच्चैस्तानामभितायोपरिष्टाद्ध्मकाशं वभ्रमुः पत्रवाहाः ॥
मूर्तीः प्राप्ते नूनमध्यापयेत्ता मासुः कायं त्याजितानाद्रुत्ते मेघौः ॥७२॥ प्रातर्व
द्भिर्दिक्षु पक्षायपात प्राप्तेर्दूराद्भुतानी श्रैणेर्मुखवाग्भिः ॥ प्राप्तोरतसैनिकानाम
जीवैर्जीवैः पश्चात्तत्रैपृष्ठैरपापि ॥७३॥ नै युक्तो मार्गोपदले संस्थिता नामादत्तीवं
स्ताद्दृष्टं गेन नूनं ॥ प्राप्तो मार्गाद्दुद्भ्रमंतीतदंतस्तेज स्तारंदीप्तिर्जिह्वावबासे
॥७४॥ नैरंतर्यच्छन्नदेहं तत्र जंतुर्भिस्सस्पर्शाभिना वासितेन योद्धुर्वाल्ग्वातमा
दीप्यमासंपाकापर्वस्वादमादेशिवाभिः ॥७५॥ स्नानि छेदिद्दिक्षु स्वबोध्यायपीत्वा
रक्तारिवंशे भितानीलंशे वं ॥ स्वादुकाद्दंकर जनवंडोपदंशं क्षोष्टाङ्गिवं स्यपत्ते

माघे
७९

घस्वनश्च ॥७५॥ ऊर्ध्वात्स्रग्भैः पुष्करा — न्तकानां प्रत्यासन्नाभिर्भेदरोदरितानि ॥ आ
पीनानि द्विपालिनः प्रत्यवस्यन्कालेऽनूनं दादयावाननानि ॥७७॥ कीर्णं रेजे साजिभू
मिः समन्तादप्राणद्भिः प्राणभाजां प्रतीकैः ॥ वक्त्रैरङ्गैः संयोजितैर्वा कबन्धैः स्वल्पुः
न्यस्थिकमेति स्माना ॥७८॥ आयान्तीनाम विरतरयं राजकानीकिनीनामित्थं सैन्यैः स
मम लघुभिः श्रीपतेरूर्मिमद्भिः ॥ आसीदोघैर्मुहुरिव महद्वारिधेरापगानां दोला
युद्धं कृतगुरुतरध्वाननमोद्धत्यभाजां ॥७९॥ इति श्रीशिशुपालवधे महाकाव्ये श्र्यं
के युद्धवर्णनं नाम अष्टादशः सर्गः ॥ श्रीभरतायग्रो विजयतेतराम् ॥ श्री ॥ ॥
अथो नस्थेरग्रणादव्यामस्तुरदेवदारिणं ॥ न्यपांह्रियो वसंग्रर्षादग्निर्वदेवता

राम
११९

रिपुम् ॥ ४ ॥ उन्नतयमकं ॥ आपतन्तममुं दूराद्दूरीकृतपराक्रमः । बलोऽवलोकयामास
मातंगमिव केसरी ॥ ५ ॥ न जज्ञौ जज्ञो जाजि जिज्जाजी तं ततोऽतिततातितुत्त्वं ॥ भाभोभीभा
भिभूभाभूरारारिररिरीररः ॥ ३ ॥ चतुरक्षरः ॥ भवनूं भयाय लोकानामाकंपित महीत
लः ॥ निर्घातं दध्वनिर्द्दीप्ते भीष्मस्यापतद्दृषः ॥ ७ ॥ रामे रिपुः शरानाजिमहेष्वासं विकि
रत्यलं ॥ कोपादथैनं शितया महेष्वासं विवक्षस्ये ॥ ५ ॥ दिशम्मर्कमिवावाचीं मूर्छां गतम पा
हरत्त्वं ॥ मंदप्रतापं तं सूतः प्रौढमाजिविहायसः ॥ ६ ॥ कृत्वोश्वानैः शनैश्चवत्सरं सप्रभावावमू
र्जितां ॥ ससर्जवक्त्रैः शुभ्राजां सप्रभावावमूर्जितां ॥ ७ ॥ उन्मुकेन्दुमेघाप्य संकुचत्पत्रसं

पदे ॥ तेजः प्रकिरन्तौ दिक्षु सम्प्रतापमदीप्यतां ॥ ८ ॥ पघोरस्य क्षिपन्नुन्नीययावापमुदायु
धः ॥ तयैव वा चापगमं ययावापमुदायुधः ॥ ९ ॥ समं समं ततो राज्ञामापतन्तीरनीकिनीः ॥
कार्ष्णिः प्रत्यग्रहीदेकः सरस्वानिव निम्नगाः ॥ १० ॥ दध्वानैर्घनसाधर्म्यं जनसदायसदंशनैः ॥
तत्रकाञ्चनसच्छायाः सस्रजे तैः शरासनिः ॥ ११ ॥ निरोधः ॥ नरवाङ्कुमंजरीकीर्णमसोतरुद्रि
वोन्द्रकैः ॥ बभौ विचित्रकृन्तुः शरवामधिरूढधिनीनुरवां ॥ १२ ॥ प्राप्य भीममसौ जन्यं सौजन्यं द
धदानतैः ॥ विध्यन्मुमोच न रिपून रिपूगान्तकः शरैः ॥ १३ ॥ कृतस्य सर्वक्षितिपैर्विजयाशं
शंसयोधुरः ॥ अनेकस्य च कायस्यौ बालैर्बलस्य स्वबङ्गौ ॥ १४ ॥ प्रावभारद्दतानेकमाया रामा

सेनानां ससारतो ॥ धनुः संकर्षणं हित्वा मायया संसारतो ॥ १५ ॥ ओजो महौजाः कस्त्वाध्यः त
स्तर्णं ऽतमौजसः ॥ कुर्वन्नाज्ञां वसुरत्नस्वमनयन्नामनुरव्यतो ॥ १६ ॥ दूरं देवं वन्मूर्धन्यैः
कुमारोऽहमिति सस्मयाः ॥ नंदनः सौपुरीनौ नताः कुमारोऽहमिति सस्मयाः ॥ १७ ॥ निपीड्य तरसा
तेनं मुक्ताः कामनमनास्तथा ॥ अपायपुद्धिं नध्यत्वं विद्धि बोनं दिव्यमुरवाः ॥ १८ ॥ तस्या
वदनैः समरे सहस्रा रोमहर्षिभिः ॥ सुरैः स्तपंसि व्योमस्थैः सहस्राक्षैर्महर्षिभिः ॥ १९ ॥
सुगंधयद्दिशः पुष्करमल्लानि कुसुमं दिवः ॥ अरितत्रापतत्तस्मात् पुष्पपातं दिवं यशः ॥ २० ॥
सोऽहं तस्य द्विषो नानं मपपयो धरवारणं ॥ अर्जुनावयवा स्वयमापपयोधरवारणं ॥ २१ ॥

सांद्रेरेयुंभ्यमानानां चितेनांन्यनरसादरं॥ सादरं च ततनान्निन्ये हीयमानानरसांद्रेरं॥२३॥ केशप्रेतु
रे लोकस्य पर्य्यस्कारि विकासिनां॥ शेषपदेऽऐ वपुहृस्य क्रिरः कुसुमलेक्षेमलेणे॥२२॥ इत्याजिजि
तंमालोकं जयलक्ष्म्या रुषध्वजं॥ क्रुद्धयेव क्रुध्यास्यं प्रपेदे वेदिनृपतिः॥२४॥ अहितानभि
वाहिन्या स्मसमानीव तुरंगया॥ ववालेवाल्कलं भसमानीव तुरंगया॥२५॥ ततस्ततधनु
र्मौर्वीविस्फारस्फारनिस्वनैः॥ नृयैर्युगक्षयपक्षुभ्यद्दकूपारानुकारिणी॥२६॥ सकारनानार
कासकायसादद्दसायकं॥ रसाहवावाहसारनाददवाददनां॥२७॥ सर्वतोभद्रः॥ लोला
सिकालियकुलायमस्यैव स्वसास्वयं॥ विकीर्णरुक्त्रसक्रोह वर्मश्यामासहायतां॥२८॥ राम
सासेनां गमनारंभेरसेनासीदनारतां॥ तारनादजनां मत्तधीरनागमनामयां॥२९॥ चतुरंगबंधः॥

ध्यौत आसारसयपस्य ष्ठाः ष्यानिष्ठं तस्य नाम्न तां ॥ शो यो नुरागनिकषः स्याहि वेत्तो नु जीविनो ॥ ३० ॥
दिवसेषु प्रस्थागन्तुं कामं तां नवसंपदं ॥ द ध्यौ दध्यानं सिन्नतां कामनामनसं पदं ॥ ३१ ॥
रतो रूवेगं पुगपक्षक्षिणो तस्मै निकाः ॥ विपक्षंबाकु पदिह्वैर्नग्रामिरितरेतयं ॥ ३२ ॥ वाहना
जनि मानासे सारक्षा वन मातताः ॥ मतसायसा राज्ञे नैभारी हवत्कुन धनि ॥ ३३ ॥ निध्वनक्ष
वहारी मानैजै राजरसातमः ॥ ततमानवजासासां सेनामानि जनाहवा ॥ ३४ ॥ अनुतो
मविज्ञो मौलो कौ ॥ अनग्नरताः प्रसमानन्तष्टोयो वनोद्धृतैः ॥ वक्रेडु रूद्धवैपुद्विगा
त्पमप्यापनुर्लताः ॥ ३५ ॥ करेणुः प्रस्थितौ नेकौ रेणुर्वटाः सहस्रशः ॥ करेणुः सा करोज
क्रै रेणुस्तेन भानेपयौ ॥ ३६ ॥ अतप्रत्यय मंगाद रसरागैरपि हिपैः ॥ सरोषसंज्ञमैर्घन्ने

यो द्रुतं वर्षणैरसः॥३७॥ नतस्तौ भर्त्तृतः आह्ममानसंप्रतिपत्तिषु॥ रत्नैक सर्वेषु म
येमानसंप्रतिपत्तिषु॥३८॥ बाणगृह्य पूर्णतूणीरकोटरैः॥ ध्वजैर्विशाखिविभिः॥ गो
धाशिर्वभुजाशाखैवरमङ्घ्रिर्मांवलाटवी॥३९॥ नानाजातीयवज्ज्ञानानानासाञ्जनो ध
नौजसा॥ परानिह हन्निरापतान्विया ततयान्विता॥४०॥ प्रतिलोमानुलोमपादः॥
विषमं सर्वतोभद्रचक्रगोमूत्रिकादिभिः॥ श्लोकैरिव महाकाव्यं व्यूहैस्तदभवद्ब
लं॥४१॥ सेहत्यां सत्वतां वैषं प्रतिभास्वरसेनया॥ प्रत्येजे योद्धुमुत्पन्नप्रतिभास्वर
सेनया॥४२॥ विस्तीर्णमायामवती लोललोकनिरंतरा॥ नरेंद्रमार्गं रथ्येव पपात॥ राम

द्विषतां बलं ॥ ४२ ॥ युग्मं ॥ वारणगगगभीरारारासारासाराभीगगगणगरवा ॥ कादिनारिवध्यासे
ना नासेव्या वरितारिका ॥ ४३ ॥ अधिनागं प्रजविनो विकसत्पिच्छ बाणवः ॥ पेतुर्बर्हि
णदेशीयाः शृंकवः प्राणहारिणः ॥ ४४ ॥ व्रणैर्विलेसुर्ध्यानमाध्यनेप्य विषादिभिः ॥ व
रुषे विकसद्दानं युध्यमाप्य विषादिभिः ॥ ४५ ॥ पुरः प्रयुक्तैर्युद्धं तद्विजितैर्जैत्रमुद्धिभिः ॥
ऽपाजापैरिवगांधर्वमद्यप्यत पदातिभिः ॥ ४६ ॥ केन विश्वासिनान्येषां मंडलाग्रा
नवध्यता ॥ आपे कीर्तिं स्तुत महीमंडलाग्रानवध्यता ॥ ४७ ॥ हंतुं विद्विषतस्तीक्ष्णः सम
मेव समुसंहतेः ॥ परिवारात्पृथक्चक्रे स्वकं स्वात्माविवेकिनः ॥ ४८ ॥ अन्येन विदधेऽरी

णं मतिमात्राविजोसिना ॥ उऔर्लै नवमस्त्त् णं मतिमात्राविजोसिना ॥ ५० ॥ सहस्रप्
रणः कश्चिद्रुग्ननमस्त्रुसिनाद्विषः ॥ तदेद्धएवकावंधीमभजन्नर्तनक्रियां ॥ ५१ ॥ श्रास
वणमयः श्रीमद्दत्तंकरणभूषितः ॥ ददृशेऽन्योरावणवद्दत्तंकरणभूषितः ॥ ५२ ॥ द्वि
षद्विशसनच्छेदनिरस्तोरुपुगोपरः ॥ सिक्तस्वासैरुमयपश्चावभ्रवोरुणविग्रहः ॥ ५३ ॥
भीमतामपरोमोघिसमेघितमहाहवे ॥ दाक्षैकोपः शिवस्येवसमेघितमहाहवे ॥ ५४ ॥
दन्तैश्चिच्छिदिरेकोपात्प्रतिपक्षंगजाहवे ॥ परश्चिच्छिशनिर्जेनकरवाजाः पदातयः ॥ ५५ ॥
रणेरभससनिर्भिन्नद्विपपाटविकासिनि ॥ नतत्रगतभीःकश्चिद्विपपाटविकासिनि ॥ ५६ ॥

यावंन्नसत्वस्तैर्मर्त्यैः स्नेहस्या न्रण्वे मिलुभिः ॥ समर्यादितरैस्त्वावं नत्यजे पुष्विजी
विते ॥ ५७ ॥ अयशो मिदुरालोकेकोपध्याम रल्लं दते ॥ अयशो मिदुरालोकेकोपध्याम
रल्लं दते ॥ ५८ ॥ सम्पुडकः ॥ स्वचेतीनक्व वितैक्ष्या दभ्ययग्रफलभ्रालिनी ॥ अमो विशालिः
शालीकैर्लोहजा नशरीरजा ॥ ५९ ॥ आपदिव्या प्रतनया स्तपापुपुष्पिरेन्द्रपाः ॥ आप
दिव्याप्रतनयाविस्त्रयंजनतायधा ॥ ६० ॥ स्वपुष्पै रापफलप्राप्ते राक्ष्यागालिकाद्भवा ॥ का
मुकानिवनाली कौल्लिणताः सहस्राम्बुवन्तु ॥ ६१ ॥ वाजिनः शम्भुसैन्यस्य समारब्धनवा
जिनः ॥ वाजिनं सर्वभारामं व्यमविशन्तु तवाजिनः ॥ ६२ ॥ पुरस्कृत्यफलं प्राप्तैः सत्यस

माघ
१८४

सयक्षाजिभिः॥ कृतपुंखतयाजेमैर्लक्ष्ममप्यासु अमार्गलैः॥६३॥ रक्तस्तुतिं
जपाकुसुमसमरागांभिशुष्यप्यात्॥ कश्चित्तुरः सपत्नेषु समरागामिशुव्य
ध्यात्॥६४॥ रथेष्टं रणेकाम्यतो दूरंदुपगत्वाविभौ॥ गतासुंतत्ररान्दंती वरंड
कंदवांभवत्॥६५॥ मरिभिर्मिर्दिर्मिभीशमभारैरभिरेभिरे॥ भेरीरेभिभिर
भाभैरभीरुभिर्दिभैरिभाः॥६६॥ अयक्षरः॥ निशितासिलतालूनैस्तथाहस्तैर्न
हस्तिनः॥ पुष्पमाणायपादन्तैर्मग्नैरायुर्विहस्तता॥६७॥ निपीडनादिवमिथो
दानतोयमनारतं॥ बभुष्यामदयापातादिभानामभितोगजेत्॥६८॥ जसंयो

राम
१८४

गाश्वरः ॥ रघ्लोंगलं सरद्व प्राबितं मदवारिभिः ॥ गजेंद्र पुकरारूढ आतपत्रेम
ज्जोडयत ॥ ६२ ॥ आरक्षते गजेभङ्गैः सविनादिनिनादिनि ॥ रुद्रव्याजेन रुदितं त
त्रासीदतिसीदति ॥ ७० ॥ अंतकस्यप्रपौतत्र शयनीयदुर्वाहवे ॥ दशनव्यसनो
दीपुर्मकुलं लेंमतंगजाः ॥ ७१ ॥ अनीकमतिकेनैकं नीतानंदस्य नाशने ॥ कृत
सकामसेनाकेमे दकामकमस्यति ॥ ७२ ॥ अर्द्धभ्रमकः ॥ दध्यतो पिरक्ले नीमनम
नीक्लं नावनासुरं ॥ हताः परैरभिमुखाः सुरभयमुपायमुः ॥ युग्मं ॥ येनाजम हे
वल्लवं सरूचापरतोमरैः ॥ समत्वं संयपौरवकु सरूचापरतोमरैः ॥ ७४ ॥ निपा

तितसुहृत्स्वाम । पितृव्यभ्रातृमातुलैः ॥ पाणिनीयमिवालोकि धीरैस्तत्समरा
जिरं ॥ ७५ ॥ अभावि सिंधवांसंख्यात्र सदसृग्धिरतोयया ॥ रुतैर्योद्धुजनैः पांसोस्र
दसृग्धिरतोयया ॥ ७६ ॥ विदलत्पुष्कराकीर्णा पतच्छेरवाकुलीकुलीरुताः ॥ तरत्त
त्ररथानघः प्रासर्प्पन्नक्रवारिताः ॥ ७७ ॥ अस्रजनोत्क्षतिमान नवमज्ज्ञवसा
दर्हने ॥ रक्षःपिशाचं मुमुदे नवमज्ज्ञवसादने ॥ ७८ ॥ चित्रं चापैरपेतज्यैः स्फुरद्रक्त
शातहृदं ॥ पयोदजालमिव तद्वराष्ट्रं मनमावभौ ॥ ७९ ॥ बंध्यौ विपन्नैनैकेन नदद्देह
नदंतिके ॥ असकौ विसैन्ये वृंदाभिर्नदद्देहनदंतिकैः ॥ ८० ॥ इतेः कीर्ण्णं महीरेजे दन्तैर्गो राम

त्रैस्वदंतिनो॥ सुलल्लोकासुभिर्मर्त्यो॥ सुसजो जरखलैदिवौ॥ ॥ पुद्गमित्थं विधूत
न्यमानवानभियोगतः॥ वैषः परांभ्यराञ्जिग्येमानवानभियोगतः॥८३॥ एवं
सोमपि छायाच्छुरितापीतवाससा॥ स्फुरदिंद्रधनुर्भिन्नतडितेव तडित्वता॥
॥८४॥ नीलेनानानवनलिननिलीनोत्ज्ञेननालिनो॥ नेननानानेनानेनी
नानानेनेनानालिनो॥८५॥ छन्नरः॥ अथ—यैवतत्कालसमागमसकामया॥
दृष्टेनस्रजन्वपुषाकृतास्त्रैर्विजयश्रिया॥८६॥ विभावीविभवीभाभौविभाभावी
विवैविभीः॥ भवाभिभावी भावावो भवाभावोनुवौ विभुः॥८७॥ छन्नरः॥ उपेत्य

पद्मः ॥

कामैस्त्यक्त्वादं निवृत्तैर्योगिभिः ॥ देहत्यागकृतोद्योगैरदृश्यत परः पुमान्
॥ ८७ ॥ पंचभिः कुलकं ॥ तं श्रियाघनयानस्तरुचा सारतयातया ॥ यातयातरसा
वारुस्तनयानद्ययाश्रितं ॥ ८८ ॥ विद्विषो हि भुरुद्वीक्ष्य तथाव्यासन्निदेनसः ॥ अ
रुच्यमपि रोगघ्नं निसर्गादेव भेषजं ॥ ८९ ॥ शुभं ॥ विदिते दिविकेनीके तं यातं नि
जिताञ्जिनि ॥ विगदं सुविरोद्धारो योद्धयो नतिमेतिन ॥ ९० ॥ नियोक्ष्यमाणेन पुरः
कर्मण्यपतिगरीयसि ॥ आरोप्यमाणेरुगुणं नत्रा कार्मुकमानमत् ॥ ९१ ॥ तत्र
बाणैः सुपरुषैः समधीयत वारवैः ॥ द्विषामभ्रं सुपरुषैस्तस्यौ कृष्टस्य वार

वः॥९४॥ पश्चात्सुता नीमध्यमस्य नरा एणं मिव पात्रिं एलं॥ योयो गुणे न संयुतः स
सकलं नमायपौ॥९५॥ प्राप्य रूपी पुरा देवाः परि पूर्ण परः परैः॥ सोपै रुपारै रूपरि
पुष्पैः रै पिपुरोपरैः॥९६॥ दिक्षु रवव्यापिनस्तीक्ष्ण कुन्दिनो मर्ममिदिनः॥ विशे
पै कलले नैव सायकान हितोम्बरः॥९७॥ भारवर्षी महानादः स्फुरत्कार्मुककेत
नः॥ नीलछविरसौ रेजे केशवछन्नीरदः॥९८॥ गूढ चतुर्थः॥ नकेवलं जनैनैस्तस्य
लब्धुं संख्यापि तेऽपि तुं॥ मंजनीकृतमेकोता हि जनैर्मैत्त्रिं हि धाममपि॥९९॥ लोको कालोको
कलोकं कं कालि लोलिकु लालकः॥ कालोक लोकलिः कालैकोलकेलिकिलं कि

लौ ॥ ९८ ॥ अक्षरः ॥ अक्षितारासुविव्याध द्विषतः सतनुत्रिणः ॥ दानेषुस्थूल
लक्षत्वं नहि तस्य शरासने ॥ ९९ ॥ युगलं ॥ वररौविवरोवैरिविवारीवारिरारवः
विववार वरोवैरं वीरोरविरिवौर्वरः ॥ १०० ॥ द्व्यक्षरः ॥ नुन्नानेकशत्रवं प्राप नहर
द्ध्यसां द्विषां ॥ तदीयं प्रतनुरन्यस्य नहि सेहे सजीवता ॥ १०१ ॥ राजराजीरुरोजाजे
रजिरेऽजोऽजरोऽरजाः ॥ रेजारिजूरजोर्जार्जी रराजर्जुरजर्जरः ॥ १०२ ॥ द्व्यक्षरः ॥ अद्दत्ता
न्द्विषतस्तस्य निघ्नतो द्वितयं प्रभुः ॥ पानार्थे रुधिरं ध्यातो रक्षार्थे भुवनं शराः ॥ १०३ ॥
क्रूरारिकारी कोरेकः कारकः कारिकाकरः ॥ कोरकाकारकरकः करीरः कर्क

र्क्करक्षं ॥ १०४ ॥ द्व्यक्षरः ॥ विधातुर्भवती लोकैर्विचिन्त्यमानं भसोन्मुवः ॥ अनेक
मभिसंघातमकरोद्भुतमिवर्द्धनं ॥ १०५ ॥ दाददो दुद्ददुद्दादी दाददो दूददीददोः ॥ दु
द्दादं दददे दुद्दे ददाददददोऽददः ॥ १०६ ॥ द्व्यक्षरः ॥ रक्षेत्कुलं संघतिथा द्विषो
निन्दन्तु मानिवं ॥ सजन्मान्तररामस्य वक्रे सदृशं मात्मनः ॥ १०७ ॥ एकाक्षरः ॥ मोदि र
क्रिक्रिरै राभ्राभै राज्ञु रारिराः ॥ भराराः श्रीभराराभः ज्ञरारे रिक्रिरः भ्ररैः ॥
१०८ ॥ द्व्यक्षरः ॥ व्यक्तासीदहितारीणां यन्तरीयास्तरात्मजः ॥ मनोहततोपि हर

ये जगृहे बाणैर्नृप त्रिलोक्याः ॥१०९॥ नामाक्षरालं मलनामा भर्द्रस्तु रतस्फुटं ॥ आग
र्छृ छृतं परं गान्नाम सृजन्नस्त्रैर्नमार्गल्लाः ॥११०॥ अनालब्धः ॥ आच्छि धियो जसार्थस्य
श्रालः सर्वस्वमानुग्गाः ॥ एकाणगामिकवर्द्धमै दूरां जगृहुरदर्शनं ॥१११॥ भीरास्त्रराजि
स्तस्य बलस्य ध्वजराजिनः ॥ स्तनबोराजिनं स्वरौ भुवः सरूखिराजिनः ॥११२॥ मोघ
व्ययो वितस्तुरैवैः सृन्यतां दध्यदक्तियं ॥ शकुंतिभिः शत्रुबलं व्यापितस्यैषु मिर्न
नः ॥११३॥ दाददो दुद्दुद्दादी दाददो दूददीददोः ॥ दुद्दादं दददे दुद्दे ददादददोददः ॥
॥११४॥ एकाक्षरः ॥ प्रभुते मकुंभोरसिजैर्हृदय क्षितिजन्मभिः ॥ आवर्तयन्नदीरस्रै

द्विषां तपोविता वसः ॥११४॥ सदामदं वलवप्रायः सनुद्धतरसो बलो ऽसौ ॥ प्रतीतविक्र-
मः श्रीमान् हरिर्हरिरिवापरः ॥११५॥ अर्थत्रयवाची ॥ द्विजातित्रिधा वत्तु र्यावतमेकम
पिशत्रवः ॥ पश्यंतस्मईया सघः स्वयं पंचत्वमाययुः ॥११७॥ सदैव संपन्नवपूरणे-
षु सदैव संपन्नवपूरणेषु ॥ महेन्द्रध्येस्तादिमहान्नितांतं महेन्द्रध्येस्तादिमहान्नितां-
तं ॥११८॥ संपुरकं दृष्टं रुत्वार्थपवित्रिएः शार्ङ्गपाणेरेत्याच्योनुरब्धं प्राविशन् भूमि-
मानु ॥ कुर्याद्युक्तानां वैरिवर्गस्य मध्ये भर्त्रीक्षितानामेतदेवानुरूपं ॥११९॥ सत्वे-
मानविशिष्टमाजिरं भसादानेव्य भव्यः पुरोजवा बक्षयस्तु द्विरुद्धतरश्रीव

सम्भ्रमैर्निर्दुदा मुहुस्त्का कामं मपास्तभीः परमगव्याधः सन्नादं हरेरेकैकैः समकाल
मभ्रमुदग्रीशैस्तदान्तरे ॥१२०॥ इति श्रीशिशुपालवधे महाकाव्ये माघांके एकोन
विंशतिः सर्गः ॥ श्रीरङ्गवरस्थाने विजयतेतराम् ॥ मुखमुल्लसितत्रिरेखमुच्चै
र्भिदुरभ्रूयुगभीषणं दधानः ॥ समिताविति विक्रमानमृष्यन् गतभीराह्वत चेदिरा
ण्मुरारिम् ॥१॥ जितवक्रनिपातसंप्रतीक्ष्यं वहतः स्कन्धगतं च तस्य मन्युम् ॥ अभिशौरि
रथोऽप्यचोदि नाभ्रः प्रथयन्सारथिरूपया नियन्त्रा ॥२॥ अभिचैद्यमगाद्रथोऽपि
शौरेरवनिं जागुडकुङ्कुमाभिताम्रैः ॥ गुरुनेमिनिपीडनावदीर्णव्यसुदेहस्रुत राम

श्रोणिते विलिंपन्त्या ॥ ३ ॥ स निशायतकेतनांशुकान्तः कलनिक्वणत्कनकराजकिंकिणी-
कः ॥ विदराज दिदृक्षति प्रतिज्ञामुखरोऽम्बुरुहाक्षि रवः स्वयं नु मन्मथः ॥ ४ ॥ सरजोंऽबुध-
रदवान्तु काशीध्वनिसम्पूरितदिङ्मुखो रथस्य ॥ प्रगुणीकृतकेकमद्ध्ये कंठैः शिति-
कंठैरुपकर्ण्यतां नु मन्ये ॥ ५ ॥ अभिवीक्ष्य विदर्भराजपुत्री कुचकाश्मीरजविलग्नमंशु-
तोरः ॥ चिरसेवितयापि वेदिराजः सहसा वापरुषा तदेव योगं ॥ ६ ॥ जनिताञ्जलि-
रपूर्वकं कृतज्ञैः पठतु रास्फालितमध्वनन्त्पेत्य ॥ वपलनानिलनबोध्यमानकल्पपत-
यकाशिखिशिखानिमस्फुरज्ज्यं ॥ ७ ॥ समकालनिवासिजक्ष्मलीयग्रहसंध्यानवि

माघ
१९०
190

कर्षणप्रभवैः॥ ऽपसाभिसरंभरे स्तरस्वी मतिरस्क तेनुपेंद्रमभ्यवपद्यत॥ ८॥ अ
नुतापलयोगशुद्धिभाजामनुरूपपक्षपातिलंघितानुरवानां॥ शुक्लिनाननतिमा
गतेन संधिः सहस्वापेन समंजसोबभूव॥ ९॥ ऽभिविषयतमेरूताधिकारव
शिनाकर्मणिवेदिपार्थिवेन॥ ऽरसद्धनुरूद्धैकैदद्यार्तिप्रसभाकर्षणेव
पमानजीवं॥ १०॥ ऽनुसंततिपातिनः पटुत्वं दधतः शुद्धिभृतो गृहीततप
स्याः॥ वदनादिव वादिनोथ शस्त्राः क्षितिभर्तुर्ध्वनुव्यः श्रराः प्रसस्नुः॥ ११॥ राम
गवतामितकांतितस्य मध्यास्थितवीरायतबाहुदंडनासं॥ दक्षेकुपि १९०

तांतकोऽन्नमद्गुपुरामीमा ललितिकार्मुकं जनेन ॥१२॥ तडिद्गुज्वलज्जातरूपपुंस्वैः
स्वमयपश्यामनुदेवेद्भिन्नघनद्भिः ॥ जलदैरिव संहृतापतद्भिः पिदधे संहतिभा
लिनिभिः श्यैवैः ॥१३॥ क्षितभाऽऽस्यमुरवावभिन्नमेघक्षरदंभः स्फुरत्तीव्रवेद
नानां ॥ स्त्रवदस्तुततीवचक्रवालं कनुमांसोऽर्णविष्णुः सुवर्णपुंखवाः ॥१४॥ स्व
मनोरमतांयतीजनानां क्षरएमा लोकयतां नभः सदांबा ॥ रूरूप्येपिहिताहि
मद्युतिर्घोविंक्षिस्वैरं तरिताच्युताघ्रिरित्री ॥१५॥ विनिवारितभानुतापमेकं
सकलस्याऽपिमुदहिषोबलस्य ॥ स्वरजालमयं समं समंतादुरुसमेव नराधि

माघ
१९१
191

ये न तेने ॥१६॥ इति विविधमहास्त्रतानदानीतदनीकं दनुसूनुसूदनस्य ॥ वयसामिव व
क्रमकिंक्रियाकं परितो रोधि विपाटपञ्जरेण ॥१७॥ इषुवर्षमनेकमेकवीरस्तदरिप्रयु
क्तमसंस्तुतः पृषत्कैः ॥ अपवादिकृतं प्रमाणमन्यैः प्रतिरासे प्रतिवादिवन्महौजाः ॥
॥१८॥ परिकुंचितकूर्परेण तेन श्रवणोपान्तिकनीयमानगव्यं ॥ धनुरतिरथम
नुर्दिनोतमनतप्रमुरंकोत्करवानुकारमुच्चैः ॥१९॥ उरसा विततेन पातितांसः
समयूरांचितमस्तकस्तदानीं ॥ क्षणमालिखितोनु सौष्ठवेन स्थिरपूर्वापर
नुर्विराबभासे ॥२०॥ स च नतोनितरां रयेण गुर्व्याः स्तउदाकारवल्गुलग्रदसे

राम
१९१

ख्याः॥ इषवो धनुषः सशब्दमानुष्यपतन्नंबुधरादिवांबुधाराः॥२१॥ क्षितिरवरो-
न्नतनिष्ठुरं सपीठः स्थगयन्नेकदिगंतमायतांतः॥ निरवर्त्ति सरल प्रसादितो
स्य क्षितिभर्त्तेव वमन्मिरेकबाहुः॥२२॥ तमकुंठमुखाः सुपर्णकेतोरिषवः क्षि-
तभिष्णुवृजंपरेण॥ विभिदा मनयं तकत्यपक्षं नपतेर्नै तु दिवाय यथार्थवर्णः॥
२३॥ दयितैरिव रंहिताप्रसारैर्विशिखैः समुखमुज्झितो गलेश्वैः॥ न हि मान-
मुपेयुषीं पृथिव्यां विफलो मस्तु शरावलिः पपात॥२४॥ अमुखैरभिहतास्व-
पत्रवाहाः प्रसभं माधवमुक्तवत्सदन्तैः॥ परिवर्त्तितरंहसो गतायाः पवनः

कांतवरवस्त्रतीपमीयुः ॥२५॥ इतरेतरसंनिकर्षजन्मा फलसंबद्ध विकीर्णविस्फु
लिंगः ॥ पटलानि निजिह्मगोहकानामपरेषु स्फलमव्यनेल्कुश्मतुः ॥२६॥ स्मर
देवशरस्त्रियाविभिन्नेविभुनाशस्त्रुष्टिःचीसुरवासमजाले ॥ विकसन्मुखवाधि
जाः प्रकामं बभुरशास्त्रवयादवध्वजिन्यः ॥२७॥ सदिवं समविच्छिदच्छरौघैः सुत
तिग्मद्युतिमंडलापलापैः ॥ ददृशेपवनतस्यवापयध्ना मिषुदेवैवजनैः सक
द्विकरूपा ॥२८॥ भवति स्फुटमागतो विपक्षान्नसपक्षोपि हि निर्वृतेर्विधाता ॥
शिशुपालबलानि रुक्मनुन्नैः सुतरां तेन ततापतोमरौघैः ॥२९॥ गुरुवेगवि

माघ
१६२

साविभिः पतत्रैरिव वः कांचनपिंजरांगभासः ॥ विनतासुतवत्तवं भुवः समव्य
थित भ्रांतभुजंगसंविशंति ॥३७॥ शतशः परुषाशुगैर्विशंकं क्षिपमुक्तालेन क्षितिजीनु
स्वाः प्रमुक्ताः ॥ परमर्मविधाविदानवारेरपराधाद्दवनव्ययांविते नुः ॥३८॥ विहि
ताद्भुतलोकसृष्टिमायेजयमित्थं न्निकेतमायया नुसारो ॥ भुवनक्षयकालयोग्यमि
द्धं नृपतिः स्थापनमस्त्रमाजहार ॥३९॥ सलिलोर्द्धवराहदेहलीलो विदधद्भास्कर
मर्थमस्त्रसंहृतं ॥ प्रचलाचितलोचनारविंदं विदधे तद्धनमंधमंधकारः ॥४०॥ गु
रवोपि निषध्ययन्निदद्भुर्ध्वं नुपविश्मापतयो न वाप्यमेतत् ॥ स पिता पदिजाय

तोपि नित्यं न नु तत्रैव हि ते भवन्निषण्णाः ॥३४॥ स्पृथतां व्रजतस्तथापदेषामगलद्धा
रणेश्वरन्किं नु रुतः स्वां ॥ स्तुगृहीतमपि प्रभावभाजोमनसः शास्त्रभिवास्त्रमग्रपा
णेः ॥३५॥ उचितस्वपनोपि नीरराशौ वनयादेनि शिमध्यगस्तरान्नी ॥ भुवनत्रय
कार्यजागरूकः सपरं तत्र परः पुमान जागः ॥३६॥ अथ सूर्यरुचीव तस्य दृष्टावुद
भूत्कैभमस्तु भदर्पलंगतायां ॥ पदुधाम ततो नवाद्भुतं तद्धि मुरिंद्वर्कविलोचनः कि
लासौ ॥३७॥ महतः प्रणतेषु विवप्रसादः समपोरं स्तुवयः करुमस्तु रवेषु ॥ व्यक
सद्धिकसद्धिलोचनेभ्यो ददतालोकमतां विलंबलेभ्यः ॥३८॥ प्रकृतिं प्रतिपादु

कैश्यपादेश्यत्स्रुपे मानुमतस्ततःप्रसन्तुं ॥ तमसोऽस्मि भवाद्वाप्य मृ‍र्त्तीमुद्गजीव
सह सैवजीवलोकः ॥ ३९ ॥ गतसंतमसेर्जवेनै म्रियोपदुघोऽध्येयुष्विदेष्विदे द्विपतः ॥
ननु वारिष्यशैवरोप्यमुक्तः सुतरामुत्पतेपतिः प्रभाते ॥ ४० ॥ पवहार द्वान्तता
भियो गतिभिरं निर्जितवल्पपप्रकाशे ॥ रिपुरुल्कलभीममोगभाजां भुजगानां ज
ननीजनापविघ्नं ॥ ४१ ॥ प्रभुद्विम्बतस्ततः फलैर्द्राविषमाश्रीभिरनारतं वमं
तः ॥ अमवन्मुगपद्विलोलजिह्वायुगलीढमपस्त्विभागमाविः ॥ ४२ ॥ स्फुत
केशविडंबनैर्विहायो विजयंतल्लपलमिश्रुभिस्तु लेना ॥ अमृतायमुवः पुरेवञ्

लंवडवामर्त्तुरवादिकाद्वेधैः॥ ४४॥ दधतस्तनिमानमानुपर्व्याद्बभुरक्षिश्रवसो
मुखे विशालाः॥ भरतज्ञकविप्रणीतकाव्यग्रथिताङ्का इव नाटकप्रपञ्चाः॥ ४५॥
सविषश्वसनोद्धुतोरुधूमव्यवधिम्लानमरीचिविषमग्नानां॥ उपरागवतेव ति
ग्मभासा वपुरौदुम्बरमंडलाभमूहे॥ ४६॥ प्रतिरिविपिच्छकृतध्वजाववकृष्टलक्ष्मसा
शंकविवर्त्तमाननागाः॥ यमपाशवदाशुबंधनाय निपतन्तः क्षितिपेषु नागनि
हस्ताः॥ ४७॥ पृथुवारिधिवीचिमंडलांतर्विलसत्फेनवितानपांडुलक्ष्माणि॥ दध
ति स्म भुजंगमांगमध्ये नवनिर्मोकरुचिं ध्वजांशुकानि॥ ४८॥ कृतमंडलबंध

पुच्छैस्सद्भिः स्फिरस्निग्धस्फुरसिविलंबमानैः ॥ व्यरुचज्जनता भुजंगभोगैर्दलितै
दीवरमालभासिलीव ॥ ४५ ॥ परिवेष्टितमूर्तयश्च मत्या दुरगेशाङ्घ्रिरसः सर
लपुष्पैः ॥ दधुरायतवल्लिवेष्टितानामुपमानं मनुजामहीरुहाणां ॥ ४६ ॥ बह
लोऽञ्जनपंकपट्टनीलधुतयो देहमितस्ततः श्रयंतः ॥ दधिरे फणिनस्तुरंगमे
षु स्फुटपर्याणनिबद्धवल्गलां ॥ ४७ ॥ प्रसृते रभसादयो भिनीला प्रतिपादंप
रितो भिवेष्टयंती ॥ तनुरायति शालिनी महाहेर्गजमंघ्रिवनिम्नशृङ्खलाय ॥ ४८ ॥
अथ सस्मितवीक्षिता द्ववत्रा जलितैकोन्नमितभ्रुमाधवेन ॥ निजकेतुशिरः

चितासुपर्णं दुद्दशूर्व्वन्नपुतानि पक्षिराजां॥५१॥धुतहेमरुचः खगाः खगेन्द्राददन्तद्वू
दीरितनादमुत्पतंतः॥ क्षणमेक्षिपतोथ्वकैः समं निर्ज्वलतः सहसारुचेरिव स्फुलिं
गाः॥५३॥उपमानमलंभि लोजपक्षक्षणविक्षिप्तमहांबुवाहसैन्यैः॥ गगनार्णवमं
तरासुमेरोः कुजनानां गरुडैरिलाघ्रवाणैः॥५४॥पततां परितः परिस्फुरद्भिः परि
पिंजीकृतदिग्मुखैर्मयूखैः॥ सुतरामभवद्दुरीक्ष्यबिंबस्तपनस्तत्किरणैरिवात्म
दर्शैः॥५५॥दधुरद्भुतविग्रहं घनाढ्यं घनमप्रमणेयस्तफणीन्द्रपितर्जानां॥ रुचमुच्चस
मानवैनतेयद्युतिभिन्नाः फणभारिणोमणीनां॥५६॥अमितः क्षुभिताम्बुराशिः

धीरध्वनिराकृष्टसमस्तपादपौघः॥ जनयन्नभवप्रसुगां तथा कामनिजोनागविपक्ष
पक्षजन्मा॥५७॥ प्रजवैत्यतगेन्द्रपक्षवातप्रसभोन्मूलितशैलदंतमार्गैः॥ नयवि
हृतमानुदंदन्दकैर्विवशैराविविशेस्वमेवधाम॥५८॥ स्वचरैःक्षयमक्षयेहिसेव्ये
सुकृतैर्दुष्कृतवत्तदोपनीते॥ अमुना विदिवस्वजन्तुपाशोरिपुरोदर्विषमाप्तुह
वमेत्रे॥५९॥ सहसादप्यदुद्रुताहृह सत्रियमुत्रासितजंतुनास्वनेन॥ विततायतहे
तिबाकुरुद्धैरथवेतानइवोत्पपातवह्निः॥६०॥ वनितोद्धृतधूमकेतनोसौरभसा
दंबरयोहितामघः॥ द्रुतमारुतसारथिःशिखावान्कनकस्पंदनसुंदरस्ववार॥

॥६१॥ ज्वलदंबरकोटरांतरांतं बहुलार्द्रांबुदपत्रबद्धधूमं ॥ परिदीपित
दीर्घकाष्ठमुच्चैर्वनवद्विश्वमनुवोपजातवेदाः ॥६२॥ गुरुतापविशुष्यदंबुमुग्नाः
क्षणमालग्नरूषानुताम्रभासः ॥ स्वमसारतयामषीभवंतः पुनराकारमवापु
रंबुवाहाः ॥६३॥ ज्वलितानललोलपल्लवांताः स्फुरदष्टापदपत्रपीतभासः ॥ क्ष
णमात्रमनुवाम भावकाले स्तुतरामापुरिवापतिंपताकाः ॥६४॥ निशिजामितिकु
र्वत श्चिरायद्रुतचामीकरचारितामिवप्यां ॥ प्रतिघातसमर्थमस्त्रमग्नेरथमेघंकरम
स्मरस्त्रमुराहितः ॥६५॥ वत्तुरंबुधिगर्भधीरकुक्षेर्वपुषः संधितिलीनसर्वसिंधोः ॥ उ राम

दगुः सलिलात्मनस्त्रिधाम्नो जलवाहव्रजयः शिरोरुहेभ्यः ॥६६॥ ककुभः स्तनना-
मास्तरणं तस्तिरयंतः पटलानि भानुभासां ॥ उदनंसिषुरभ्रमभ्रसंघाः सपदि श्या-
मलिमानमानयंतः ॥६७॥ तपनीयनिकाषराजिगौरस्फुरदुत्ताजतडिच्छटाट्टहासं ॥
अनुबद्धमनुद्धतांबुवाहध्वनिताडंबरमंबरं बभार ॥६८॥ सवितुः परिभावुकैर्म-
रीचीनविरामयत्क्रमतंगजांगभाभिः ॥ जलदैरचितः स्फुरद्भिरुच्चैर्विदधे केतनतेव
धूमकेतोः ॥६९॥ ज्वलनतः शमनाय चित्रभानोः प्रलयज्ञावमिकाभिदर्शयंतः ॥ ववृषु
वृषनादिनो नदीनामतटप्लावितवारिवारिवाहाः ॥७०॥ मधुरै रचिभ्रयसासमेध्यैः प्रथमं

माघ
१८७
187

प्रस्तुतवारिनिर्हिदीपे ॥ पवमानसखस्ततः क्रमेण प्रलयं यत्क्रोध्य इवाशमद्विवादैः ॥७१॥
पतितः प्रसभेन नीयमानः शरवर्षैरवसायमाश्रयाशः ॥ प्रवनेषु कृतीवकारवि
षुपदेशेन वनेष्वनुप्रवेशं ॥७२॥ प्रयतः प्रशमं कृशानुरस्य विदाजक्ष्यत मुक्त
मूलमर्चिः ॥ वनभिन्सहितायुधाभिघातस्फुटितं पत्रपतेरिवैकपत्रं ॥७३॥ अथ नगम
न्सहसा दिशां मुखेषु शमयित्वाशिखिनं घनाघनौघाः ॥ उपकृत्य निसर्गतः परे
षामुपरोधं नहि कुर्वते महान्तः ॥७४॥ कृतदाहमुदर्चिषः शिखाभिः परिषिञ्चन्मु
कुरं भसा नवेन ॥ विजितांबुधर द्रुतं प्रपेदे गगनं ताचितपायिताशिलक्ष्मी ॥

राम
१८७

७५ ॥ इतिनरपतिरस्त्रंयच्छदाविश्वकारप्रकुपितइवरोगःक्षिप्रकारीविकारं ॥
भिषगिवगुरुदोषच्छेदिनोपक्रमेणक्रमविदथमुरारिर्ब्रह्मास्त्रंस्मतदातु ॥
७६ ॥ शुद्धिंगतैरपिपरास्त्रजन्तुभिर्विदित्वाबाणैरजय्यमविबृंहितमर्मभिस्तं ॥ मर्मा
तिगैरनन्तजन्तुभिर्नितरामशुद्धैर्वाकुसायकैरयत्नतोतराविपक्षः ॥ ७७ ॥ राकुस्त्रीस
जयोरकारिसहसायेनास्वथालिंगनव्यापारैकविनोदतुल्यजितयोःकार्ष्ण्यस्यज
श्मीर्दृष्या ॥ तेनाक्रोशतएवतस्यमुरजित्तत्कालजलोजानलज्वालाजापल्लवितेनमू
र्द्वविकलंचकेऽप्यचक्रेवपुः ॥ ७८ ॥ भिषाजन्तुर्वरंदिव्यैःसहपरस्वैरवितंपुष्पवर्षै

वपुष्टद्वैपस्यक्षरणमन्त्रपिंगलैः स्तूयमानं निरीक्ष्य ॥ प्रकाशेनाकाशे दिनकरकरा
न्विक्षिपद्भिर्मितांशैर्नरेंद्रैः सेपेन्दुं वपुरपवितन्द्रामवाक्षोव भवे ॥ ७९ ॥ स वाचि
कारी सुकृताधिकारः श्रीधर्मनामस्य बभूव राज्ञः ॥ अमलकुदृष्टिविरक्ताः सदै
व देवोपरः सुप्रभदेवनामा ॥ ८० ॥ कालेन तं तस्य सुदर्कपथ्यं तथागतस्यैव ज
नः सुचेताः ॥ वितानुरोध्यास्त्वहितैच्छयैव महीपतिर्यस्यव वश्यकार ॥ ८१ ॥ तस्या
न वदतकदत्युदात्तक्षमीमृदुधमपरः स्तनजः ॥ यं वीक्ष्य वैया समजातशत्रो
र्वैवोरुगुण्याहिजनैः प्रतीये ॥ ८२ ॥ सर्वैरमलसर्वाश्रयदत्यनिंघमानिं घमाजा

मा
घ
१९९

जनितंजनेन ॥ यश्चाद्वितीयंस्वयमद्वितीयोमुख्यः सतांगौणमवापनाम ॥ ४ ॥ श्री
शब्दरम्यकृतसर्गसमाप्तिलक्ष्मलक्ष्मीपतेश्चरितकीर्त्तनकैचोमात्रः ॥ तस्यात्म
जः सुकविकीर्त्तिदुराशयादः काव्यंव्यधत्तशिशुपालवधाभिधानं ॥ ५ ॥ ॥
इति श्रीशिशुपालवधेमहाकाव्येमाघे श्र्यंके विंशः सर्गः ॥ श्रीसर्वसिद्धिप्रदो
विजयतेतराम् ॥ संवत् १७८९ वर्षेमार्गशीर्षमासेकृष्णपक्षे ३० सोमवासरे
दीवानकृष्णेनमाघाख्यंकाव्यंलिखितं ॥ लेखकपाठकयोर्शुभंभूयास्तां ॥ ॥
श्रीविष्णुप्रसादाच्चिरकालपर्यंतपुस्तकंतिष्ठतु ॥ ईश्वरः सर्वेषांशुभप्रदोभवतु ॥ राम

१९९

१०१

श्री

पुस्तकमेतद्वैद्यनाथपाठकीयम्
माधवकाव्यस्य पत्र १९९ संपूर्ण
२०५०